Ilustraţia copertei: Theodor PETROŞANII

A

Bernis, le cardinal des plaisirs
by Jean-Marie Rouart

Copyright © EDITIONS GALLIMARD, 1998

Toate drepturile asupra versiunii în limba română aparţin
Editurii VIVALDI

JEAN-MARIE
ROUART
Membru al Academiei Franceze

BERNIS
CARDINALUL PLĂCERILOR

In româneşte
de
IRINA NEGREA

Editura VIVALDI
Bucureşti, 2003

jj.-

„Omul acesta avea hanal *de a* alinta dragostea."

CASANOVA

”

Se spune că abatele de Bernis pleacă ambasador la Veneția, îl

plâng pe procuratorul din Sân Marco dacă are o soție frumoasă."

VOLTAIRE

”Faptele nesăbuite l-au ridicat; vizionile înțelepte

l-au dus la pierzanie. A fost dizgraţiat fiindcă a vorbit despre

p
a
c
e
.
"

F
R
E
D
E
D
R
I
C

I
I

?raie'fc s»J.< ?wicrt ev

s?

Bilioteca lui Quasimodo

Veneţia este oraşul care mi 1-a dezvăluit pe Bernis. Obţinusem, în fine, acea întâlnire pe care o aşteptam de atâta vreme. M-am dus acolo pe o burniţă haină de aprilie, care îmi cuminţea înflăcărarea. Trăiam entuziasmul dinaintea marilor revelaţii, care presimţi că îţi vor schimba viaţa, în austera Bibliotecă Marciana din Piazetta, în faţa Palatului Dogilor, de unde Casanova îşi luase tălpăşiţa, cu un gest rămas faimos, lăsându-şi de izbelişte temnicerii din cumplita Prigione dei Piombi, aşteptam lângă un fel de pupitru de şcoală să mi se aducă lucrarea, pe care o cerusem. Un straniu comisionar s-a apropiat de mine, şchiopătând: cocosatul acesta, care trăia parcă printre rafturile bibliotecilor, aidoma lui Quasimodo în turnurile de la Notre-Dame, ajunsese să semene cu incunabulele prăfuite si ponosite, printre care se mişca. Mi-a pus în faţă o carte veche. Am deschis-o cu fervoare. Dintr-o dată, Biblioteca Marciana a dispărut; Veneţia s-a estompat. Am uitat de solitudinea luxoasă şi sinistră de la Locanda Cipriani din Torcello, unde paşii mi se încrucişaseră cu fantoma lui Hemingway; uitată a fost şi Pensione Seguso din Zattere, cu zidurile ei umede din care încolţeşte silifra, în spatele cărora, pesemne, bântuia înfrigurat sufletul lui Ruskin. M-am rupt de toate. Veneţia nu mai exista.

M-am cufundat în străfundurile voluptuoase, inteligente şi desfrânate ale veacului al XVIII-lea, pornind pe urmele unui abate tânăr, sărac şi plin de ardoare, care umbla după glorie.

Bernis îmi deschidea calea. Judecând după Memoriile lui, cel mai neecleziastic breviar la îndemâna unui om ambiţios, presărat cu maxime morale şi reflecţii, ai crede că Bernis a fost un anti-Machiavelli. Importantă pentru el nu este acea reuşită carnivoră, sângeroasă, obţinută cu orice preţ, propovăduită de către florentin prin precepte reci şi nevizând decât ţelul, cariera, chiar dacă, la nevoie, se împăna cu cadavrul prietenilor trădaţi, al femeilor amăgite, al încrederii şi al onoarei maltratate adecvat; nu, Bernis nu vorbeşte despre cum să reuşeşti în viaţă, ci despre cum să reuşeşti bine, fără victime inutile, fără sperjururi sau ticăloşii de prisos. Este proiectul unui om efectiv civilizat. Nişte principii care unora li se vor părea, poate, demodate. Bernis nu este făcut pentru ele.

Cardinalul se adresează ambiţioşilor de calitate, care, deşi chinuiţi de patima puterii, au despre aceasta o concepţie blândă si sentimentală; puterea rămâne pentru ei spaţiul unde visează să poată îmbina armonios elanurile puternice ale sufletului lor: dragostea, gloria, prietenia. Bernis ne vorbeşte pe un ton familial, din înaltul eşecului său, care răsfrânge asupra puterii o aură melancolică. Prăbuşirea 1-a umanizat. După o febră intensă, care i-a pus în primejdie raţiunea şi a fost la un pas de a-1 răpune, ni se adresează cu înţelepciunea unui convalescent. A scăpat ca prin urechile acului... A dat greş. Dar pentru nimic în lume n-ar vrea să fie în locul lui Choiseul, amicul-inamicul lui, care, în schimb, a reuşit în viaţă. Departe de a-i fi de folos în viaţa publică, trăsăturile de

persoană particulară mai degrabă 1-au jenat: maniac de fidel, obsedat de măreţia ţării lui, gata să-şi jertfească pentru ea interesele şi cariera, de o cinste scrupuloasă într-o vreme când a-ţi achita datoriile părea ceva comun şi burghez, lui Bernis îi lipsea rapacitatea tipică arivişti-lor de mare anvergură. Dar asta nu înseamnă şi că i-a mers prea rău: a dibuit o poziţie aparte, oarecum mar-ginală, în zona periferică neglijată de istorici, dar îndră-gită de scriitori. De aceea, Bernis ocupă un loc mărunt în manualele de istorie, dar un bastion legendar în literatu-ră. Deşi a renunţat foarte de timpuriu la cariera de literat, după câteva volume de poezii în stilul lui Gresset, care singure n-ar fi fost de ajuns pentru a-1 consacra trainic, scriitorii 1-au adoptat ca pe unul dintre cei mai seducă-tori eroi ai romanului vieţii reale. Voltaire, Casanova şi Vivant Denon, contemporani cu el, îi vorbeau deja de la egal la egal, deşi nici unul dintre ei nu avusese posibili-tatea să îi citească pasionantele Memorii, care, prin tonul lor liber, aveau să-i încânte pe Barbey d'Aurevilly, Sainte-Beuve şi, firește, Roger Vailland.

Elogiul cardinalului de Bernis de Roger Vailland, în co-lecţia „Libelles" a lui Jean-Claude Fasquelle, a făcut mult pentru reactualizarea amintirii lui. Autorul *Legii,* mili-tant comunist, membru în tinereţe al mişcării Le Grand Jeu, alături de Roger Gilbert-Lecomte si Rene Daumal, care celebra hinduismul, yoga, eteromania şi ruleta rusească, îi aducea lui Bernis legitimitatea cu iz de pucioasă a avangardei, precum şi cititori sindicalişti miraţi, negre-Ş*t, de apologia pe care unul de-al lor o făcea unui minis-fru al lui Ludovic XV le Bien-Aime, care ridicase doi papi şi participase, fără voia lui, la dizolvarea ordinului iezuiţilor.

Place, la acest elogiu întocmit de către un mahăr obedient al marxism-leninismului, cu provocări ce par astăzi cam exagerate, tonul plin de volte, chiar dacă nu eşti de acord întotdeauna cu anticlericalismul evident. Autorul are tendinţa de a-l înregimenta pe cardinal alături de atei, de libertini, de Valmont, de ducele de Richelieu. Poţi fi voluptuos, fără să fii nereligios; poţi să cedezi dulcii patimi a femeilor şi să rămâi un spirit liber, fără a blestema, a scuipa pe cruce sau a participa la ritualuri negre. Dar astea sunt doar nişte rezerve minore, aşa că îi rămân recunoscător lui Vailland pentru că m-a făcut să-l descopăr pe Bernis.

Din Biblioteca Marciana unde, sub privirea agasată a lui Quasimodo, cum îl numisem eu, devoram Memoriile, lipsisem ceasuri întregi, care mi se păruseră doar câteva minute: fusesem la curtea lui Ludovic XV, mă întâlnisem cu marchiza de Pompadour, fraţii Paris, seducătorul Choiseul, contele d'Argenson, simpaticul şi nătărăul conte de Marigny, fratele marchizei, şi pacostea de Mme d'Estrades. Şi, pe urmă, din nou eram la Veneţia, nu în Veneţia mea, ci în cea a lui Bernis, pe vremea când Consiliul celor Zece se prefăcea că impune domnia terorii şi când, în fiecare zi, la câţiva metri de locul unde mă aflam, *confidenţi,* adică iscoadele, culegeau din Bocea di Leone, gura celor doi lei din marmură care păzeau intarea în Palatul Dogilor, hrana lor de denunţări şi calomnii. Foarte departe de oraşul perforat de circuitele turistice, era cândva Veneţia glorioasă a luxoasei *Bucentaure,* a lui Vivaldi, a carnavalului care dura şase luni, a nunţii dogelui cu marea.

Am părăsit-o, cu această comoară: un nou prieten. La Paris, am încercat să transmit entuziasmul meu edito-

rilor, care mă priveau cu aerul acela de compătimire, pe care îl au faţă de căutătorii de perle, ale căror descoperiri sunt hărăzite unor tiraje derizorii. De ce să îl mai publice pe Bernis, ale cărui Memorii somnolau, de la ediţia din 1878 a lui Frederic Masson, în pivniţele respectabilei case Pion si Nourrit? Nu avea calităţile literare ale cardinalului de Retz, nici reputaţia necurată a lui Casanova; şi dezvăluia prea puţine lucruri scandaloase despre marchiza de Pompadour, spre deosebire de Mme du Hausset. în fine, Memoriile lui aveau dezavantajul de a fi un text perfect autentic, în care nici un mercenar al condeiului, de genul lui Soulavie, nu intervenise pentru a adăuga ingredientele sexuale, confidenţele apocrife şi celelalte bârfe de alcov, fără de care producţiile secolului al XVIII-lea par fade şi aproape denaturate. Aici este paradoxul: deatâta fals veac al XVIII-lea, cel adevărat pare prea cuminte. După ce pătimise în timpul vieţii din cauza faimei de autor licenţios, lui Bernis ajunsese să i se reproşeze că nu era suficient de depravat. Editorii au pasat problema de la unul la altul, aşa că într-un final m-am resemnat să păstrez această comoară doar pentru mine.

într-o bună zi, mi-a ieşit în cale Michel Mohrt, la intersecţia de la Croix-Rouge (acolo unde, în urmă cu peste două veacuri, locuise la un peruchier abatele meu tânăr şi lefter). M-a abordat cu acea ursuzenie cordială demnă de un cavaler; pironindu-mă cu lumina ochilor lui azurii, m-a poftit pe un ton viguros să iau prânzul la el, a doua zi.

Acolo, acasă la Michel Mohrt, în apartamentul de pe rue du Cherche-Midi, unde toate scaunele stil Directoire aveau alură graţioasă si spetează înaltă, pe care încremeniseră cocoţaţi bâtlani şi flamingi roz, am făcut cunoştinţă cu Simone Gallimard. Conducea Mercure de France,

cu un amestec de fermitate, diletantism, capricii, naivitate şmecheră, favoritism, viclenie, dar mai ales bun simţ, cu dorinţa de a merge întotdeauna împotriva vântului şi a valurilor, spre calitate; nu vroia să existe riscul ca numele pe care îl purta, fără vanitate, dar cu orgoliu, să ajungă să decadă, în aparenţă frivolă, avea un fond lăuntric serios, o încăpăţânare de bretonă, un fler de Melisandă pentru a descoperi un viitor autor, un entuziasm formidabil pentru talent, o forţă de convingere asupra ziariştilor.

Cu ea, lucrurile s-au desfăşurat ca în vise. La un moment dat, când un înger trecea prin conversaţie, am rostit numele lui Bernis. Ea 1-a prins din zbor. Michel Mohrt a mormăit o părere favorabilă. Şi, din acea clipă, toate obstacolele au dispărut: două luni mai târziu, textul Memoriilor, neapreciat până atunci cum se cuvenea, apărea la Mercure de France, în prestigioasa colecţie „Le Temps retrouve". Simone Gallimard mi-a încredinţat prefaţa volumului. Asta se întâmpla acum douăzeci de ani.

îmi propusesem să îi consacru cardinalului de Bernis o biografie, în ceasurile molcome şi goale ale senectuţii, când începi să alegi drumul renunţării; nu te mai duci la serviciu; problema femeilor nu mai este de actualitate; nu te mai chinuie ambiţia. Am devansat acest termen: i-am oferit lui Bernis nişte ceasuri încă verzi.

2
Un cuvânt care face furori

Un tânăr cu statură frumoasă, obraji bucălaţi, ten roz, privire înflăcărată. Are un surâs irezistibil, maniere alese, minte cât patru, tot ce trebuie pentru a se bucura de succes la femei, aşadar pentru a avea succes, pur şi simplu, în acest veac, pe care ele îl duc de vârful nasului. Guleraşul de abate nu îi conferă un aer bisericesc, fiind doar un ornament pe care lumea s-a obişnuit să-l vadă atât de des pe culoarele puterii şi la uşa atâtor alcovuri, încât aproape că nici nu îl mai ia în seamă. De altfel, vădeşte mai degrabă o alură fermă de militar, decât onctuozitatea aceea tipică viitorilor prelaţi. Suntem la Versailles, la palat, în 1741. Face anticameră, este privit, spionat, pândit, căci încăperea aceasta se deschide spre ceea ce visează orice ambiţios: bani, putere, funcţii şi tot ceea ce vine o dată cu ele. în spatele acestei uşi cu două canaturi, păzită de doi lachei, se află unul dintre cei mai temuţi bărbaţi din Franţa, cardinalul de Fleury. Totul se decide în acest birou; aici, dorinţele plăpânde ale regelui sunt interpretate, amânate, ajustate sau paralizate subtil. Cei care au vrut să-l ocolească, au dat greş. Solicitările lor dorm în limburile ministerelor.

Francois Joachim de Pierre de Bernis aşteaptă să se deschidă uşa. Soarta lui depinde de asta. Căci abatele acesta tânăr e plin de ambiţii. Ştie să şi le ascundă. Dar îl apasă Pe suflet. Nu-i deloc amuzant să ai douăzeci si ceva de

ani, să placi atâtor femei frumoase, să fii preferatul saloanelor la modă, nelipsit de la cele mai simandicoase supeuri, dar să n-ai un sfanţ, o lăscaie, o para chioară în buzunar şi să umbli cu haine letcaie, cu care te-ai ales datorită mărinimiei unor protectori. I se întâmplă să se întoarcă acasă pe jos, seara, când pleacă de la cele mai minunate petreceri cu putinţă, şi să depindă de bunăvoinţa prestigioaselor lui cunoştinţe pentru a-şi plăti chiria şi masa. Aristocratul acesta e plin de mândrie şi detestă să solicite subsidii. Consideră că meritele lui trebuie răsplătite. Vrea să obţină această îndreptare de la cardinalul de Fleury şi, ştiindu-i reputaţia de om inflexibil, aşteptarea i se pare şi mai palpitantă. Franţois de Bernis simte privirile aţintite asupra lui - ochii avizi ai curtenilor atât de sensibili la meteorologia favorurilor. Populaţia trândavă si frivolă, care bântuie prin Versailles, n-are altă treabă decât să flecărească, să linguşească, să ponegrească. Ciudat balet al vanităţilor înăcrite, al bătrânilor combatanţi rămaşi cu ambiţii neîmplinite, al supravieţuitorilor scăpaţi din cabale eşuate, al leneşilor şi al oamenilor spirituali fără ocupaţie. Stau la pândă toţi în anticamera puterii, pentru a surprinde pe viu un chip fericit sau abătut, eboşa unei victorii, simptomele unei înfrângeri. Iar cel pe care îl studiază în acest moment este sortit, poate, unor sarcini însemnate, unor slujbe norocoase, sau, ca majoritatea oamenilor de felul lui, îl aşteaptă refuzul, de care are parte majoritatea: cei care ies fără să fi obţinut nimic. Se deschide uşa. Tânărul abate este poftit în vastul birou al prim-ministrului regelui. Cardinalul de Fleury, un bătrân încă vioi, aşezat la o măsuţă, purtând o pălărie mare pe cap, îl întâmpină cu bruscheţe, imaginându-şi, poate, că amabilitatea sau curtoazia excesivă l-ar îndepărta de acel model de intransigenţă, pe care îl copiază,

fără nici măcar să-şi mai dea seama: se crede pur şi simplu Richelieu. Acru, nervos, nu pierde vremea cu preambuluri. Nu-i displace să le stârnească musafirilor un sentiment de teamă. La optzeci şi opt de ani, astea sunt ultimele plăceri pe care ti le mai poţi permite. Poate e şi un pic agasat că nu simte la vizitatorul său aerul acela neajutorat, închinat, privirea îngrijorată a solicitanţilor, alura închistată ce vine din timiditate: tânărul se mişcă graţios şi arborează zâmbetul pe care îl rezervi egalului tău. Are tonul acela specific oamenilor mondeni, pe care bătrânul îl detestă, mai ales la abatii tineri. Discerne în el dezinvoltura proprie poeţilor, versificatorilor, scriitorilor cu care se întâlneşte la Academie. Fireşte, doar a scris poeme din care respiră desfrâul, alcovul, care au făcut să ajungă până la el reputaţia aceasta de om uşuratic, cu convingeri religioase evanescente. Ironia sorţii, bătrânul cardinal nu ştie că într-o bună zi acest abate tânăr va ocupa funcţia lui. în Memoriile sale, Bernis relatează această întrevedere, care avea să îi consacre renumele de om spiritual, în confruntare cu inflexibilul prim-ministru: „Auzindu-mi numele, m-a salutat şi mi-a spus, clătinând un pic din cap: «Ah! Ah!». Am înaintat, cu un aer modest, dar sigur, şi i-am zis: «Monseniore, cât am fost la vârsta copilăriei, am respectat prejudecăţile Eminenţei voastre; sunt astăzi la vârsta când se cade să încerc să le distrug, onoarea însăşi impunându-mi această datorie; am venit să o întreb pe Eminenţa voastră cum a fost posibil, ca, deşi tânăr, să fi fost atât de nevrednic încât să îi displac regelui. De ce sunt acuzat? Am greşit faţă de religie, nu mi-am făcut datoria de supus, n-am dat dovadă de probitate...? — Domnule, mă întrerupse cardinalul, priviţi lucrurile cu prea multă gravitate: nu vi se reproşează nimic care să atace

principiile. Dar nu aveţi nici un pic de vocaţie. — M-ati liniştit, îi răspunsei. Numai Dumnezeu poate desluşi ce este în sufletele noastre; şi, din moment ce Eminenţa voastră nu are să-mi reproşeze nimic esenţial, îndrăznesc să îi cer gesturile de bunătate cu care îl onorează pe tatăl meu: dacă nu sunt vinovat, Monseniore, decât de zăpăcelile tinereţii, vă voi povesti şi altele, care nu vi s~au spus, şi nu voi crede că mă veţi judeca pentru asta. Toţi oamenii au fost şi tineri. De aceea, o implor pe Eminenţa voastră să îmi vină în ajutor...». Am văzut, spre sfârşitul cuvântării mele, că fruntea cardinalului se întuneca; m-a întrerupt cu un aer impulsiv şi mi-a spus cu duritate: «Oh! domnule, cât voi trăi eu, nu vei avea nici un fel de privilegii. — Ei, bine, Monseniore, atunci voi aştepta», îi răspunsei, făcându-i o reverenţă adâncă[1]."

Acest *voi aştepta* i-a adus lui Bernis renumele de om spiritual, în secolul al XVIII-lea, cu aşa ceva deschideai toate uşile. Savurând replica impertinentă, bătrânul cardinal a divulgat-o. Toţi cei care aveau motive să se plângă - şi erau numeroşi - de rigorile prim-ministrului au făcut din tânărul abate un fel de erou. Lumea era curioasă să îl vadă pe omul care dăduse un bobârnac unui ministru absolut. A fost sărbătorit, a fost aplaudat, a fost mângâiat în fel şi chip. Iar el, probabil, a înghiţit această respingere cu zâmbetul acela, care îi ţinea loc de hrană. Situaţia lui era aproape disperată. Sprijinul lui principal îl părăsea: fără bani, înglodat în datorii, era condamnat să vegeteze.

Ca în toate împrejurările grave din viaţa sa, a reflectat cu luciditate la situaţia în care se afla. Dacă starea lui financiară era deplorabilă, iar speranţele de carieră eclezi-

' Memoriile cardinalului de Bernis.

astică foarte incerte, nu-i rămânea decât să îşi consolideze avantajele: prieteni fideli şi prestigioşi, femei devotate, o reputaţie de scriitor superficial, îndemânatic, la limita libertinajului, făcător abil de epigrame şi elegii suave. Iată reperele după care se măsoară neorânduiala valorilor în secolul al XVIII-lea. Urmaşul contilor de Toulouse, despre ai căror strămoşi rigurosul Moreri afirmă că urcă înapoi în timp până la primele cruciade, înrudit cu cele mai ilustre familii, se vedea nevoit să recurgă la meseria aleatorie de literat, ca un vulgar abate Prevost.

în lipsă de altceva mai bun, tânărul abate a decis să tragă toate foloasele posibile din această carieră de litere, devenită singura lui scăpare. A versuit până a secătuit resursele imaginaţiei sale şi pe cele ale tipăritorilor, deopotrivă. Iar timpul pe care nu îl consacra stihurilor, îl risipea cu femeile şi prietenii, care constituiau singurul lui capital. Poezia, o vocaţie? Mai degrabă, un divertisment plăcut, în slujba ambiţiei sale. Mai târziu, Bernis va spune despre versurile lui: „Au fost toiagul cu care am păşit peste şanţuri".

Haz de necaz

E tare frumos să-i faci pe alţii să râdă de nenorocirile tale; în singurătate, spiritul are un gust amar şi nu îi priește omului, întorcându-se spre locuinţa lui, în casa peruchierului din Place de la Croix-Rouge, la o aruncătură de băţ de seminarul Saint-Sulpice, unde a studiat excelent, dar a dobândit reputaţia urâtă de cuget prea liber, Franţois de Bernis simte o amărăciune în suflet. Se gândește la tatăl lui, la familie, care şi-au pus în el speranţele și încrederea. Cum se mai văicăresc ei, probabil, din pricina acestui element sclipitor, dar incapabil să îşi facă un loc în societate, din moment ce renumele lui se reduce la cronica galantă sau literară. Cât de îmbufnaţi or fi toţi prin Saint-Marcel, un sat auster din ţinutul Vivarais, cuibărit lângă castel, și el bine înfipt în pământ, şi ghemuit ca o cocoaşă pentru a se feri de mistralul care te zgârie la urechi și pe nervi. De pe terasă, în depărtare, zăreşti Rhonul şi Pont-Saint-Esprit.

Văzut din exterior, castelul nu s-a schimbat, probabil, prea mult faţă de perioada tinereţii lui Bernis. Chiar dacă mobilierul s-a împrăștiat, în voia jafurilor şi a succesiunilor, iar rigoarea vremurilor a văduvit locul de slujnice, croitori, rândaşi, potcovari, bucătărese şi valeţi, care însufleţeau coridoarele, răcoroase pe arşiţă, îngheţate iarna, castelul acesta arată încă bine. Saloane spaţioase, budoare umbrite vara, ce te îmbie la visare, pivniţe boltite,

unde desluşeşti temeliile vechii cetăţui a familiei, un parc în stil franţuzesc, livezi, podgorii.

Castelana de astăzi, Carmen de Zayas, descendentă din neamul Bernis, prin bunica din partea maternă, mama fiind născută d'Harcourt, înfruntă epoca modernă şi vicisitudinile ei, cu aceeaşi vitejie de care a dat dovadă şi căminul ei în faţa revoluţiilor, a devastărilor, a cotropitorilor. Locuieşte singură cu fiul ei. Fără personal în casă, se ocupă de toate, înarmată cu fatalismul tipic aristocraţilor care sunt conştienţi că aparţin oricum istoriei, indiferent de accidentele pecuniare pe care le îndură. Cu glasul semeţ, cu o cordialitate de spaniolă, Carmen de Zayas ignoră cu trufie lipsa încălzirii centrale, cu aceeaşi impasibilitate cu care ar înfrunta şi norocul, dacă din întâmplare acesta i-ar pica din cer. De la străbunii cruciaţi, diverşi Pierre de Bernis, a moştenit un caracter aspru, prea puţin înţelegător faţă de pungaşii tentaţi să şterpelească obiectele salvate din vremurile prospere. Fără să se scumpească la bani, a achiziţionat o mitralieră Kalaşnikov, de care s-a despărţit cu părere de rău, numai din cauza nepoţilor. Rămâne, însă, utilată perfect, pentru a descuraja orice tâlhar intrepid, care s-ar încumeta pe lângă castel. De altfel, jandarmii din Saint-Andeol au poreclit-o pe această campioană a autoapărării „Mă Dalton".

Acest vast castel, fără mari resurse, unde s-a născut pe 22 mai 1715, este locul în care Franţois de Bernis şi-a petrecut copilăria şi şi-a făurit ambiţiile. Un tată auster, zgârcit la sentimente, inamic al efuziunilor, care te duce cu gândul la viitorul tată al lui Chateaubriand. Ruinat, păstrând uzanţa lumii până şi în refugiu, „vesel la alţii, supărat acasă", părintele se poartă dur cu fiicele şi fiii lui şi le refuză orice ajutor sau subsidii. O mamă spirituală şi cu aplecare spre litere. Tânărul Francois trăieşte

în contact cu natura, cu ţăranii si cu superstiţiile lor. Va păstra din acea vreme o atracţie pentru ghicitoare şi cărturărese: „Timp de douăzeci de ani din viată, mi-a fost frică mai mult de morţi, decât de vii". Este lăsat pe mâna unor preceptori mediocri şi a unor cameriste, care îi vor excita simţurile şi îi vor trezi senzualitatea. Dovadă, această ciudată destăinuire care apare în Memoriile lui: „Nimic nu e mai primejdios pentru moravuri şi, poate, pentru sănătate, decât să îi laşi pe copii prea mult timp sub tutela cameristelor sau chiar a societăţii unor domnişoare crescute prin castele (...). Cele mai cuminţi dintre ele nu sunt întotdeauna şi cele mai puţin periculoase, îndrăzneşti cu un copil ceea ce ţi-ar fi ruşine să rişti cu un tânăr. Am avut nevoie de toate sentimentele de pietate, pe care mama mi le întipărise în suflet, pentru a-mi feri tinereţea de o prea mare corupere a moravurilor".

Nu trebuie să luăm întocmai comentariul un pic cam moralizator făcut de Bernis. Ba poate că ar trebui chiar să îl citim ca pe o antifrază - acesta va fi cazul, adesea, cu o serie de fragmente din Memorii, referitoare la viaţa lui privată. Să nu uităm că a dictat acest text nepoatei lui, în timpul exilului la Vic-sur-Aisne, pentru lămurirea familiei. Nu face niciodată figură de puritan, şi nici de moralizator, dar are grijă, adesea, să îi dezarmeze pe cei care, în viitor, ar vrea să îi sublinieze extravaganţele, în realitate, ar trebui să adăugăm: „Acolo, am căpătat gustul femeilor şi al voluptăţilor, după care am umblat toată viaţa".

Pe lângă dragostea pentru natură, cealaltă înclinaţie este lectura. Mama îl încurajează să citească. E grijulie cu el, aşa cum te porţi cu un copil plăpând - de altfel, la naşterea lui a fost la un pas de a-şi pierde viaţa, îi recită poeme, care impresionează urechea băiatului, prin melodia lor. în curând, rimele se vor îngemăna sub pana copi-

lului, cu aceeaşi uşurinţă ca şi proza, îl citeşte pe Ronsard dintr-un volum pe care îl ascunde sub pat si se îmbată de parfumuri mitologice si de evocări lascive. Pe urmă, este lăsat în seama preceptorilor: întâi, un educator excelent, un oarecare Lejeune, de la care va dobândi nişte principii bune în latină, apoi un seminarist sadic si vizionar, care îl sileşte la mortificări si la o disciplină de trapist. Este concediat, iar în locul lui urmează alţi preceptori la fel de răi, toţi adepţi ai loviturilor de nuia, metodă pe care Bernis o va detesta cu fermitate. După o pedeapsă deosebit de severă, nemaisuportând, Bernis se apucă să caute într-o lucrare de ştiinţe oculte, *Le comte de Gabalis,* un sprijin din partea puterilor infernale, pentru a-1 îndepărta pe torţionarul lui. El e, însă, cel care se îngrozeşte de invocaţiile adresate îngerilor întunericului, în felul acesta, se lecuieşte pentru totodeauna de astfel de practici.

La zece ani, a fost trimis la colegiul din apropiere, în Bourg-Saint-Andeol, care era ţinut de barnabiţi. Ajunge repede primul în clasă, graţie unei metode pe care o va folosi ulterior în timpul tuturor studiilor: stimularea prin amor-propriu. „Ori de câte ori, pe parcursul studiilor, dădeam peste indivizi care-mi erau egali, rivali şi superiori, lucram fără oprire zi şi noapte, până ce izbuteam să îi las în urmă; satisfăcut, atunci, că eram pe primul loc, mă mulţumeam să îmi păstrez poziţia printr-o muncă uşoară, fără să mă intereseze să urc mai sus".

într-o bună zi, nemaiavând speranţa de a obţine Crucea de Malta, care duce la cariera militară, dintr-o toană de moment optează pentru cea a episcopilor. Iată de ce atârnă destinul omului! Acest capriciu îl va antrena spre cariera ecleziastică. La doisprezece ani, primeşte tonsura de cleric; la paisprezece ani, tatăl său îl trimite la colegiul iezuit din Paris, fără alt bagaj decât nişte cuvinte, care i

se întipăresc pe vecie în suflet: „Fiule, te duci într-un ţinut unde eu am trăit multă vreme; nici acum, nu ţi-aş fi inutil acolo. Mi-aş fi dorit să te conduc personal, dar sunt prea bătrân. Să ţii minte că, în ţinutul acela, vei găsi mulţi oameni egali cu tine şi un mare număr de oameni superiori ţie. Fă-te iubit de primii, dar nu fi niciodată familiar cu ceilalţi: deprinde-te să îi respecţi, dar nu le cânta niciodată în strună, învaţă să te supui, dar ţine minte că nu eşti făcut pentru a fi valetul nimănui. Dacă frica de Dumnezeu nu te împiedică să te încurci cu femeile, fie-ţi teamă măcar să nu-ţi pierzi sănătatea cu ele."

Graţie unei recomandări din partea cardinalului de Fleury, cu care tatăl său fusese prieten în tinereţe, Franţois de Bernis este primit la colegiul din Clermont, viitorul liceu Louis-le-Grand, în august 1729. Dând dovadă de obstinaţie, este admis la retorică. Lumea îl ia peste picior, pentru accentul tipic celor din Languedoc. In trei luni, sporind numărul exerciţiilor, scapă de accent şi ajunge pe primele locuri. De pe această poziţie, sub îndrumarea severă a lui Pere Poree şi a lui Pere La Sânte, obţine rezultate excelente la limbi clasice, ştiind să se facă apreciat de către colegii mai înstăriţi şi de către profesori. Face cunoştinţă cu faimosul Pere de Tournemine, prieten cu Voltaire şi filozofii, cu care discuta dur, fără să reuşească să îi convertească, încheie cursul de retorică, cu o reuşită magistrală: un discurs în latină, în care încearcă să demonstreze cât de sus se situează elocinţa în raport cu filozofia. Oratorul obţine un mare succes, dar provoacă o dispută generală. Din această experienţă, va rămâne cu o recunoştinţă profundă faţă de iezuiţi, care au văzut în acest elev unul dintre cele mai bune produse ale educaţiei lor.

La seminarul Saint-Sulpice, lucrurile se vor strica. Mereu strălucit, sârguincios, respectuos, Bernis vădeşte pri-

iriele simptome ale unei libertăţi de gândire care, asigurându-i reputaţia de om de litere şi de minte sclipitoare, îi va deschide porţile lumii bune, dar îi va dăuna carierei în Biserică. Nu desluşeşti la el nici un fel de vocaţie religioasă. E adevărat că, după o criză intensă de misticism, întărâtată prin privaţiuni intenţionate şi abstinenţe, când s-a apropiat de exaltarea înflăcărată a sfinţilor, simţul practic 1-a readus repede cu picioarele pe pământ, în realitate, aceste divagaţii proveneau dintr-o nevoie acută de iubire, tipică vârstei şi temperamentului său. Misticismul nu va mai fi niciodată punctul său forte. Nu caută nici să se împăuneze cu el, nici să îşi camufleze îndoielile, dacă le are cumva, sub tot felul de prefăcătorii. Nu este, în această privinţă, nici arogant, nici disimulat. Aşa cum îi este felul, nu ia lucrurile în tragic, convins că Dumnezeu, aidoma preoţilor săi, este, desigur, o persoană cu care poţi cădea la învoială. Dar o viaţă desfrânată poate fi compatibilă cu o credinţă sinceră. Egumenul general al seminarului, abatele Couturier, în care cardinalul de Fleury are încredere în privinţa alegerii celor care vor urma o carieră religioasă, îl apreciază pe tânăr, dar se teme ca, fiind atât de inteligent, să nu se arate, totuşi, prea independent. Pe scurt, preferă să le dea o şansă nătărăilor, fariseilor, aşa că îi barează calea promovării, asigurându-1 totodată de stima şi de sentimentele lui cele mai bune. îl îndeamnă să îşi viziteze familia în Languedoc, promiţându-i să îl admită la întoarcere. Bineînţeles, nu se va ţine de cuvânt. Cu amânări şi tactici de tergiversare, îi oferă tânărului Bernis o frumoasă mostră de duplicitate ecleziastică. Numai că acesta, bănuitor, a prevăzut manevra.

Prima epocă într-adevăr neagră. Locuind la colegiul din Bourgogne, în aşteptarea unei ipotetice reveniri la seminar sau a unei abaţii, află în scurt timp că, de fapt,

cardinalul de Fleury este decis să nu îi dea nimic. Prelatul înştiinţează în acest sens familia, care, ca represalii, îi suprimă mijloacele de subzistenţă, în acelaşi timp, rudele şi prietenii, cu care se întâlnea la Paris, îi închid uşa în nas acestui tânăr de nouăsprezece ani, fără viitor, despre care se tot repetă că şi-a stricat norocul, prin spiritul de frondă şi prin moravurile necuvioase.

Iată genul de împrejurări, în care Bernis este pe placul nostru. Ştie să profite cel mai bine în condiţii de adversitate, îşi oţeleşte firea, iar spiritul său lucid elaborează planuri pentru a ieşi din impas. Traversarea deşertului va fi lungă pentru el. Dar se înarmează cu răbdare şi ţine piept melancoliei, disperării. Nu e un om posac. Pentru a supravieţui, încearcă să joace cu singurele cărţi pe care le are în mână - mintea sa, talentul literar, reputaţia, numele său: „M-am priceput toată viaţa, mai bine decât oricare altul, să apreciez meritul fortuit căpătat prin naştere", în faţa împrejurărilor potrivnice, Bernis adoptă o atitudine glumeaţă şi pozitivă, care îi aduce prietenia tuturor: „Mă umilea situaţia în care mă aflam, devoram toată amărăciunea ce izvora din ea; dar ştiam prea bine că un chip trist nu stârneşte interes prea mult timp şi provoacă repede oboseală. Am avut tăria, aşadar, de a-mi păstra mâhnirea pentru mine, făcând să strălucească în ochii celorlalţi doar imaginaţia şi veselia mea".

Graţie literaturii considerate ca un agrement providenţial şi rentabil, Bernis nu se scufundă: dimpotrivă, îşi păstrează locul într-o lume, unde îşi dau întâlnire oamenii de litere şi înalta societate. Această societate intermediară guvernată de femei, cu rădăcini în cele mai variate domenii, de la cele mai superficiale la cele mai serioase, moda, galanteria, ideile, politica, constituie tărâmul saloanelor. Bernis va face ravagii aici. în lipsă de altceva mai bun.

O delicioasă sală de aşteptare

Provincial fără adevărate relaţii, abate fără privilegii ecleziastice, având drept singur bagaj un nume, o figură plăcută şi veselia, Bernis porneşte la cucerirea saloanelor. In acest domeniu, lovitura de început este o lovitură de maestru: primul salon pe care îl frecventează, cel al ducesei du Mâine, la Sceaux, le eclipsează pe toate celelalte, prin prestigiul de care se bucură. Model pentru saloanele care vor înflori şi se vor înmulţi pe tot parcursul secolului al XVIII-lea, salonul ducesei du Mâine va fi mult imitat. Dacă ai norocul să fii apreciat aici, nu întâmpini nici o dificultate să fii primit peste tot. Pentru a pătrunde în acest loc, trebuie să fii protejatul cuiva, să ai pe cineva care să te introducă. Tânărul abate nevoiaş a avut şansa de a fi pe placul unei rubedenii îndepărtate, cardinalul Melchior de Polignac. Fin politician, erudit, fost ambasador, galant până în vârful unghiilor, bătrânul cardinal - are şaptezeci şi cinci de ani, când Bernis face cunoştinţă cu el - fl îndrăgeşte pe acest tânăr în care descoperă, pe lângă o vocaţie ecleziastică temerară, deopotrivă tinereţea sa, ambiţiile; poate intuieşte, de asemenea, la el nişte simpatice slăbiciuni ale trupului. Amant al ducesei du Mâine, „de care se lăsase iubit toată viaţa", căpătase toate cunoştinţele şi toate experienţele. Nimeni nu putea fi mai nimerit decât el, pentru a călăuzi un tânăr abate ambiţios prin labirinturile societăţii, ajutându-1 să ocolească piedicile.

Se ştie cât de importante sunt impresiile pe care le trăieşti la vârsta de douăzeci de ani. Fără îndoială că tânărul Bernis a suferit o influenţă marcantă din partea bătrânului cardinal, în mod cert, a visat să calce pe urmele lui şi şi-a modelat concepţia de viaţă după sfaturile acestuia, în preajma lui, Bernis a căpătat gustul gesturilor publice şi ambiţia de a intra în diplomaţie. Există nenumărate puncte comune în existenţele acestor doi oameni: viaţa publică a lui Melchior de Polignac prefigurează, parcă, viaţa publică a lui Bernis.

Melchior de Polignac îşi începuse cariera în Polonia, trimis ca ambasador extraordinar de către Ludovic XIV. Numit ulterior ministru plenipotenţiar la Utrecht, se dovedise un excelent negociator. Cunoscuse dizgraţia şi exilul: fusese bănuit de amestec în faimoasa conspiraţie de la Cellamare, urzită de către amanta sa, ducesa du Mâine, în 1718, cu ajutorul curţii Spaniei, pentru a-1 alunga pe regent şi a-1 instala pe tron pe soţul ei, ducele du Mâine, bastard recunoscut al lui Ludovic XIV. Revenit în graţii, prin intervenţia ducelui de Bourbon, îl întâlnim apoi ministru la Roma unde, timp de şase ani, îi uluieşte pe italieni prin serbări magnifice şi prin cercetările sale arheologice interesante. Prieten al papei Alexandru VIII, care îi purta o afecţiune deosebită, acesta îi spunea: „Nu ştiu cum faceţi, lăsaţi impresia întotdeauna că sunteţi de părerea mea, dar până la urmă eu sunt cel care ajung să fiu de părerea dumneavoastră". Ales la Academia Franceză în fotoliul ocupat cândva de Bossuet, numit arhiepiscop de Auch, Melchior de Polignac se consacrase unui poem fluviu, care n-a fost publicat decât după moartea sa, *L'Anti-Lucrece,* care număra două volume şi nu mai puţin de zece mii de versuri. Această înfierare a filozo-

f iei lui Epicur era considerată cam greu de digerat. Dar omul întrunea toate sufragiile. Era iubit, era adorat pentru spiritul său, pentru cultura şi bunătatea sa. încă de la vârsta de doisprezece ani, pe când era prezentat faimoasei curtezane Ninon de Lenclos, aceasta emisese o consideraţie premonitorie: „Va vădi într-o bună zi mai mult spirit decât va avea nevoie, si e mare păcat". Mme de Sevigne, subjugată şi ea de farmecul lui, scria: „Este unul dintre oamenii de lume, al cărui spirit mi se pare cel mai agreabil, ştie tot, vorbeşte despre tot, are toată gentileţea, vioiciunea, complezenta pe care le poţi dori în comportamentul cuiva".

Bernis, care petrecea zilnic câte două ceasuri discutând despre politică şi literatură cu bătrânul cardinal, n-a ratat nici o ocazie de a-şi arăta recunoştinţa faţă de el: „Era ca un dicţionar universal", scrie el. „Datorez încrederii acestui om celebru şi plăcerii pe care o avea de a mă instrui o infinitate de cunoştinţe de detaliu, care nu se găsesc în cărţi". De ce omul acesta excepţional nu îşi dăduse toată măsura ca om de stat? „Nu i-a lipsit pentru a fi cu adevărat mare, decât să fi avut nervii ceva mai tari", conchide el. O dată cu vârsta, bătrânul cardinal devenit foarte flecar era pretextul diverselor batjocuri, întrebat într-o zi, când a fost văzut trezindu-se în zori, unde se ducea, Voltaire a răspuns: „Mă duc să ascult un monolog al cardinalului de Polignac". M. de Marian, una dintre minţile strălucite are vremii, prieten cu Bernis, concepuse un tablou înfăţişându-1 pe bătrânul cardinal aşezat într-un fotoliu, cu o expresie de profundă încântare, înconjurat de o infinitate de urechi: urechiuşe de femei, urechi mari de filozofi, Urechi de teologi; iar acest tablou se intitula *Le paradis du cardinal de Polignac (Paradisul cardinalului de Polignac).*

Ducesa du Mâine, nepoata marelui Conde, este o personalitate la fel de excepţională ca şi amantul ei, cardinalul. Bucăţica aceasta de femeie, înzestrată cu o extraordinară agilitate a minţii, plină de neastâmpăr, intrigantă, extravagantă, adună în jurul ei cele mai remarcabile spirite ale timpului. Trece atât de uşor de la lucruri serioase la bagatele, încât prietena sa, Lady Sandwich, spune despre ea: „Să fi avut în mână doamna ducesă sceptrul puterii, ar fi făcut ea până la urmă din el o jucărioară pentru sugaci." Castelul din Sceaux este locul unde Bernis face cunoştinţă cu deja bătrânul Fontenelle, Mme du Deffand, Monstesquieu, cancelarul d'Aguesseau şi doi oameni de stat, care îi vor produce o impresie puternică: Bolingbroke, marele ministru şi scriitor englez, care a avut parte de surghiun şi pe care Voltaire îl ridică în slăvi: „Am găsit în acest ilustru englez toată erudiţia ţării sale şi toată politeţea ţării noastre; omul acesta, care toată viaţa a rămas cufundat în desfătări şi afaceri, a găsit oricum posibilitatea de a învăţa şi de a reţine totul", şi Torcy, nepotul lui Colbert care, după o carieră frumoasă în diplomaţie, a fost ministru al Afacerilor Externe sub Ludovic XIV. în această perioadă, se consacră Memoriilor sale. Toţi aceşti oameni, pe care Bernis îi întâlneşte şi îi admiră, au izbutit să îmbine plăcerile, uneori o viaţă amoroasă bine garnisită, slujba de stat şi gustul pentru literatură. Bernis reţine această lecţie.

Bernis se simte atras de saloane, ca un fluture de noapte fascinat de lumină. Greu de imaginat o mai delicioasă sală de aşteptare, pentru un ambiţios. Saloanele aristocratice, cum era cel al ducesei de Luynes, sau burgheze, ca acela patronat de Mme Geoffrin, prin varietatea lor şi prin distracţiile pe care le procură, reprezintă paradisul

agrementului şi al talentelor. Inteligenta, geniul, frumuseţea, originalitatea şi arta de a te purta în societate sunt, de asemenea, la mare cinste. Cu condiţia să fii spiritual si să ai maniere elegante, eşti musafirul etern, orice s-ar întâmpla/ poţi să te amuzi, să te instruieşti şi să regândeşti o societate mai bună, denigrând-o cu voioşie pe cea în care trăieşti. Artele se etalează în saloane, cu un belşug greu de imaginat azi. Totul este conceput pentru a fermeca ochii, urechile, simţurile. Această plăcere, care îmbracă atâtea măşti, inclusiv pe cele ale carnavalelor şi ale balurilor mascate, ascunde plictisul unei societăţi atinse de o misterioasă lingoare. Toţi se îmbată de amor, de vorbe frumoase; toţi se dau în vânt după prospături, indivizi originali, paraziţi, iluzionişti, care promit piatra filozofală sau apa tinereţii veşnice. Sunt la modă inşii atipici, cu condiţia ca în saloane să se respecte formele. Lumea adoră sistemele, reforma, progresul. Toţi sunt foarte emotivi şi foarte puţin sentimentali. Este veacul în care „totul se poate", în prefaţa sa la *Scrisorile persane,* Paul Valery evocă această perioadă de înflorire a desfătărilor: „Individul îşi doreşte o epocă absolut agreabilă, unde să fie cât mai liber şi cât mai ajutat. O găseşte spre începutul sfârşitului unui sistem social. Atunci, între ordine şi dezordine domneşte un moment delicios. Cum tot binele posibil pe care îl aduce aranjamentul puterilor şi al îndatoririlor a fost deja dobândit, acum e momentul când te Poţi bucura de primele destinderi ale acestui sistem. Instituţiile rezistă încă. Sunt mari şi impunătoare. Dar, deşi nu este vizibilă nici o alterare în lăuntrul lor, nu le-a ^ai rămas decât această frumoasă prezenţă; toate virtuţile lor s-au produs deja; viitorul lor se epuizează, în se-[Cr]et; caracterul lor nu mai este sacru sau, mai bine zis,

este doar teribil; critica şi dispreţul le sleiesc şi le golesc de orice valoare viitoare. Corpul social îşi pierde, încetul cu încetul, ziua de mâine. Este ceasul bucuriei şi al consumului general". Pentru un ambiţios, singurul risc al saloanelor este să-şi lase fermitatea să se topească în moliciunea unei existenţe suave şi risipite. Când te trezeşti, este prea târziu. Petrecerea se va isprăvi, curând. Ce-ai făcut cu viaţa ta?

Saloanele, aşa cum se prezintă ele în anii 1740, un pic înainte de apariţia *Enciclopediei,* sunt un intens malaxor social: burghezii se străduiesc să dobândească maniere aristocratice, iar aristocraţii se îmburghezesc. Femeile sunt cele care îi conduc. Fac parte, tot mai mult, din burghezia înstărită, iar arta de a trăi, pe care o răspândesc, este burgheză. Au pus zorzoane şi găteli moi măreţului stil auster, care domnea în vastele saloane bântuite de curenţii de aer ai vechii nobilimi. Vremurile se fandosesc, se râzgâie; toate aceste amfitrioane rafinate şi ambiţioase vor aduce la modă pânza de Jouy, damascurile, o abundenţă luxoasă de mobile, draperii, sofale, care se mulează delicios după şira spinării şi adaptează la rafinamentul spiritului, opulenţa şi agrementul moravurilor.

Pentru a întruni calităţile cerute în saloane, trebuie să fii pe placul stăpânei casei: este de ajuns să ai un talent, o figură frumoasă, un nume, o reputaţie. Cu condiţia să te amuzi, nu ţi se fac prea multe greutăţi când vine vorba despre pedigriu: Casanova, care s-a promovat singur conte de Seingalt, Beaumarchais, contele de Saint-Germain, Caliostro vor avea intrarea garantată, la fel ca şi Jean-Jacques Rousseau, fiul unui ceasornicar din Geneva, şi un mare număr de personaje ieşite din tipare şi cu mult mai puţin talent. Femeile au introdus o nouă modă -

aceea de a gândi. Oamenii se joacă de-a gânditul, cum se jucau odinioară de-a baba-oarba, bâjbâind cu mâinile prin aer. în locul măscăricilor au apărut filozofii, savanţii: Voltaire, Diderot, d'Alembert aduc materia primă, cunoştinţele variate, pe care stăpânele casei le condimentează.

Era, pesemne, un spectacol pasionant, adesea, şi un pic cam ridicol, uneori, să le vezi pe femeile acestea, înnebunite după filozoful lor ca după un căţeluş, cum se lansau, fără prea multă pregătire, în dispute savante despre molinism, chietism, filozofia lui Leibniz, sistemul lui Hobbes. Unele discuţii erau, probabil, caraghioase. Dar femeile acestea pot face pe savantele mult şi bine, fiindcă tot nu uită de treburile sentimentale - şi chiar de capriciile sentimentale -, şi nici de frivolitatea lor fără de leac. Bernis, care nu s-a lăsat niciodată păcălit de asemenea tertipuri, se amuza de slăbiciunile lor: „N-aş vrea ca posteritatea să creadă că marchiza de Châtelet, atât de cântată de Voltaire care îi comenta pe Newton şi Leibniz, a fost cumva un personaj grav; am văzut-o ceasuri întregi, dând indicaţii cum să se ajusteze o rochie sau punând în mişcare o armată de figurine chinezeşti din porţelan, de care apartamentul ei era plin".

Aceste burgheze cizelate, ambiţioase, încăpăţânate, care ocupă din ce în ce mai mult partea din faţă a scenei, şi-au modelat corpul graţie profesorului de balet şi şi-au completat, cât de cât, lacunele de cunoştinţe îmbuibându-se cu nişte tratate indigeste despre ştiinţe şi morală. Şi-au îmbogăţit intelectul, prin toate mijloacele prin care domnişoarele pot reuşi acest lucru: amanţi, prieteni, cercuri Privilegiate. Regine ale secolului, ele vor impune ordinea, valorile şi distracţiile burgheziei, pe un ton capricios, dezinvolt, parcă în joacă. Cât despre soţii lor, cărora le dato-

reză, cel mai adesea, nepăsarea şi averea, rămâne să ne întrebăm dacă aceştia chiar există. Atitudinea rigidă, plină de stângăcie, aerul auster pe care ţi-l dă obişnuinţa afacerilor, schimbarea prea rapidă a statutului social nu îi predispun să dobândească acel ton monden, care se revarsă în focuri de artificii în casele pe care ei le finanţează, ca nişte bancheri ruşinoşi. De mirare si că sunt acceptaţi la petrecere. Mme Geoffrin, când a fost întrebată: „Ce s-a întâmplat cu domnul acela bătrân, care stătea întotdeauna în colţul mesei si nu vorbea niciodată?", a răspuns cu răceală: „Era soţul meu, a murit".

Insidios, o otravă este vărsată în aceste saloane, fără ca nimeni să bage de seamă. Confruntarea zilnică dintre nişte oameni care datorează totul operelor lor, mari financiari, scriitori, filozofi, şi cei care nu datorează ceea ce sunt decât numelui lor dezvăluie subit o realitate răvăşitoare: meritul conferă anevoios dreptul la o carieră; apartenenţa la un neam aristocratic îţi oferă toate privilegiile. Altfel spus, a munci pentru a ilustra artele şi meseriile ţării tale aduce mai puţină consideraţie şi venituri, decât a trăi în trândăvie, primind rente de pe urma unui patronim, care, în cazul cel mai bun, s-a ilustrat în epoca cruciadelor. Nedreptatea amintită nu se răsfrânge numai asupra victimelor acestei stări de fapt, ci şi asupra multora dintre beneficiarii ei: aceştia simt în ei o surdă ruşine, un disconfort. O nedreptate atât de flagrantă nu poate dura prea mult timp. Fundamentale societăţii stau prost în temelie. Celor mai avizaţi, puţin le pasă; majoritatea preferă să se distreze, să trăiască clipa, rugându-se la un Dumnezeu destul de oropsit, în care nu mai crede aproape nimeni, ca să îi cruţe printr-una dintre minunile

Lui, atât de criticate de către filozofi. Şi în această privinţa, saloanele acţionează ca revelatoarele spiritului nou.

Bernis şi-a dat seama numaidecât cum putea profita din toate astea. Saloanele întrunesc tot ceea ce îl interesează în viaţă: prietenia, dragostea, plăcerile, ambiţia. par asta nu-l împiedică să se ferească de superficialitatea şi de împătimirile lor. Este mereu cu ochii în patru. Afabil, dar critic faţă de oamenii de litere, îi frecventează, nerenunţând însă la prudenţă: „Caracterul esenţial şi distinctiv al oamenilor de litere este amorul-propriu. Aceasta constituie şi cauza pentru care, câteodată, relaţiile cu ei devin obositoare şi periculoase: obositoare, fiindcă trebuie să te rezumi să îi lauzi neîncetat sau să îi auzi cum se acoperă singuri de laude; periculoase, pentru că si cea mai măruntă zgârietură pe vanitatea lor le aprinde ura, le excită răzbunarea. De aceea, îi voi povătui întotdeauna pe oamenii cu scaun la cap să nu se certe niciodată cu scriitorii şi să evite relaţiile cu ei".

Tânărul Bernis din anii 1740 nu se mulţumeşte doar să cucerească saloanele. Bate toate teatrele. Vede *Zair e* de Voltaire, operele lui Lulli. „Nici nu ieşisem bine de pe băncile seminarului, că m-a şi cuprins pofta de a merge la teatru, aşa că i-am dat curs. Comedia Franceză mi-a înduioşat sufletul, opera mi-a sedus simţurile. Din acel moment, s-a aprins în mine o pasiune atât de vie pentru spectacole, încât cel mai mare sacrificiu pe care 1-am făcut în viaţă a fost să renunţ la ele. Vizionarea spectacolelor a produs în mine un fel de revoluţie a ideilor şi a sentimentelor, de unde trebuie să conchid că reprezintă ^totdeauna ceva periculos pentru tineri. Cred chiar că °pera nu trebuie să fie permisă la nici o vârstă".

Omite să spună că frecventează, deopotrivă, culisele şi sălile de teatru, căci iubeşte actriţele pătimaş. Păcat că în această privinţă trebuie să ne mulţumim doar cu nişte supoziţii. Ce nume, ce chipuri de actriţe se conturează sub această mărturisire pudică: „Trei luni, m-am zbătut între inocenţă şi pasiuni", în saloane, fizicul său, prestanţa, spiritul seduc. Femeile frumoase se ataşează de el: „Am găsit la ele multă ardoare şi destule idei preconcepute favorabile. Poate ar fi locul aici să-mi zugrăvesc greşelile, dar tabloul ar fi, probabil, mai degrabă periculos, decât util. Fericiţi cei care nu simt acţiunea sufletului asupra simţurilor, a simţurilor asupra sufletului! Este tare greu să fii tânăr şi înţelept", în lipsa unor destăinuiri precise, nu putem decât să ne imaginăm chipurile lor. Şi ni le imaginăm foarte bine.

Situaţia sa materială continuă să fie extrem de mediocră. O perioadă de lipsuri cumplite. Trăieşte din datorii, din lucrări pentru librari, în special pentru Francois Didot, de pe rue Pavee, precum şi din diverse expediente. Iată mărturia lui Senac de Meilhan despre hazardurile acestei existenţe strălucite şi lipsite de bani, deopotrivă: „Abatele cina, supa cu cei mai mari seniori, dar n-avea cu ce să-şi permită seara să ia o trăsură. Se afla într-o asemenea penurie, încât M. De Ferriol, întors de la ambasada din Constantiopol, îi împrumuta păturile de la catârii lui, ca să aibă cu ce să se învelească; în fine, când abatele se ducea să supeze în oraş, i se dădeau trei livre la plecare, ca să-şi plătească fiacrul".

Singura slăbiciune a unei femei fidele

Louise Dupin este una dintre cele mai frumoase femei din Paris şi cea mai bogată, totodată. Fiică adulterină a financiarului Samuel Bernard, se măritase la vârsta de şaptesprezece ani cu Claude Dupin, un perceptor general de patruzeci şi doi de ani, văduv, care ajunsese proprietarul faimosului palat Lambert, în capătul insulei Saint-Louis. Tot el achiziţionase şi castelul Chenonceaux. Fiul lui din prima căsătorie, Dupin de Francueil, se va însura într-un târziu cu Aurore, fiica mareşalului de Saxe: din această căsnicie, se va naşte Maurice Dupin, tatăl lui George Sand.

Mme Dupin nu se mulţumeşte să fie doar frumoasă. Generoasă, nicidecum pudibondă, veselă, plăcută, fără pretenţii, nu e nici pedantă, nici bârfitoare. Nimeni nu ştie că ar avea vreo legătură amoroasă. Este o perlă. Numai perfida de Mme de Deffand îi găseşte defecte, dar severitatea ei poate fi pusă pe seama geloziei: „Mintea acestei femei este de o sublimă confuzie", scrie ea, printre alte amabilităţi. Dar este cu adevărat singura persoană care nu s~a lăsat subjugată de farmecul ei. Jean-Jacques Rousseau, de îndată ce îi este prezentat, se îndrăgosteşte nebuneşte de ea: „M-a primit aşezată la masa de toaletă. Avea bra-

ţele dezgolite, părul despletit, halatul în neorânduială. Capul meu, săracul, n-a rezistat; mă tulbur, mă pierd şi, pe scurt, iată-mă înamorat de Mme Dupin". Iniţial, tulburarea aceasta nu i-a fost defavorabilă, din moment ce a devenit preceptorul fiului ei vitreg, dar a ajuns să-i scrie nişte declaraţii atât de fierbinţi şi de compromiţătoare, încât relaţiile s-au deteriorat, în ciuda deosebitei bunăvoinţe a domnului Dupin.

Aristocraţii şi scriitorii frecventează palatul Lambert. Te întâlneşti, aici, cu Voltaire, Montesquieu, abatele de Mably, Fontenelle, Duclos, abatele de Saint-Pierre si, fireşte, cu Mme de Tencin şi fratele ei cardinalul, ducesa de Mirepoix, marchiza du Châtelet, prinţesa de Rohan. Doi oameni de litere, bătrânul Fontenelle şi Mairan, îl vor introduce pe Bernis la Mme Dupin.

Bernis are douăzeci de ani, când o întâlneşte; ea - douăzeci şi opt. Măritată de unsprezece ani, a dat dovadă de o virtute care uimeşte într-o epocă în care infidelitatea conjugală este de bon ton, când sunt luaţi peste picior chiar şi cei care nu glumesc cu taina căsătoriei. Bernis constată că această prejudecată este instalată solid în înalta societate: „Am descoperit aici, ca un lucru bine stabilit, că era ridicol ca soţul să îşi iubească soţia şi ca soţia să îşi iubească soţul; moravurile în această privinţă erau atât de generale, încât La Chaussee şi-a permis să atace această prejudecată într-o comedie, care a avut succes. Această depravare a moravurilor nu mai este astăzi la modă: lumea nu e, poate, mai cuminte, dar oricum mai decentă". De altfel, în această perioadă, femeile ies în lume, de obicei, fără soţii lor şi se duc la distracţii, fără să se jeneze. Cum scrie Crebillon-fiul: „Din moment ce s-au plăcut fără să se iubească, se despart fără să se urască şi,

din nevolnicul interes pe care şi 1-au inspirat reciproc, rămân măcar cu avantajul de a fi întotdeauna gata să-şi facă un serviciu unul celuilalt". Toate memoriile din acea vreme concordă în această privinţă, lucru atestat şi prin mii de anecdote: Mme d'Oberkirk povesteşte despre un duce, a cărui nevastă provocase recent un scandal de proporţii/ luându-şi ostentativ un amant, şi care se plânge soacrei lui: „Aceasta i-a răspuns cu cel mai mare sânge rece posibil: Eh! domnule, faceţi cam mult zgomot pentru nimic. Tatăl dumneavoastră era mult mai de treabă". La rândul lui, Senac de Meilhan relatează despre un bărbat, care îi permitea nevestei să-şi facă de cap cu oricine: „în afară de prinţi şi lachei. Avea dreptate, aceste două extreme provoacă un scandal dezonorant", în fine, se cita ca exemplu de bon ton şi de sânge rece un soţ, care surprinzându-şi soţia în braţele unui amant, exclamă: „Ce imprudenţă, doamnă! Dacă era altul în locul meu!?".

Incornorarea este, aşadar, o artă majoră. Legăturile extraconjugale sunt frecvente. Toate femeile, aproape, au câte un amant „recunoscut" - uneori chiar doi, ca Mme du Châtelet, care se împarte între Voltaire şi Saint-Lambert, ceea ce a dus la sarcina funestă, din cauza căreia s-a şi prăpădit. Amândoi o jelesc, împreună cu marchizul du Châtelet. Lauzun, cunoscut, ce-i drept, pentru destrăbălarea lui, scrie cu ingenuitate: „într-un anumit fel, eram extrem de onest şi chiar plin de solicitudine faţă de Mme de Lauzun; în mod foarte public, o aveam pe Mme de Cambis, de care puţin îmi păsa; o întreţineam pe micuţa Eugenie, pe care o iubeam mult". Galanteria devine îndeletnicirea preferată a acestor doamne, care găsesc în ea Cementul picant care lipseşte din existenţa lor trândavă Şi fadă. Galanteria adaugă fantezie şi romantism supeu-

rilor, balurilor, serbărilor, spectacolelor pe care toţi le joacă şi le iau în zeflemea, pentru a scăpa de umbra imensului plictis care planează deasupra secolului al XVIII-lea. Ca şi cum resursele de distracţie ar fi secătuit, iar societatea, în rafinamentul ei extrem, ajunsese la capăt: ai impresia că ai înţeles totul, că ai cunoscut toate plăcerile şi că nu mai ai viitor. Straniu alean ce răzbate de sub viaţa petrecerilor, aruncându-le pe femei în braţele unui amant, această eternă iluzie de aiurea.

Degeaba manifestă Louise Dupin o virtute de femeie
"' romană, căci totul lasă să se presupună că a cedat tânărului abate, plin de spirit, discret ca un canonic, cu care doamna poartă conversaţii atât de frecvente. Bărbatul acesta are tot ce trebuie pentru a-i fi pe plac: tinereţea lui o tulbură, sărăcia orgolioasă o înduioşează; mintea lui e plină de fantezie; în plus, e înzestrat cu o fire sinceră şi onestă, vădind şi o înclinaţie pentru secrete, care o linişteşte. Nu numai că scrie nişte poeme delicioase, dar i le şi dedică:

„Fineţea fără falsitate,
Cuminţenia fără falsă pudoare,
Voioşia fără zăpăceală,
în fine dulcea voluptate
Şi înduioşătoarea reverie.

:
Un gest, un surâs, o privire,
Ceea ce place fără efort şi fără artificii,
Fără excese, fără aere, fără grimase,
Fără jenă, şi ca din întâmplare".

Nici că se putea ca Louise... să cadă mai bine. Nimeni nu este mai vrednic decât tânărul abate să beneficieze de favorurile ei. Louise găseşte în sărăcia tânărului, pe

care o mai alină cu daruri, un motiv de înduioşare pentru inima ei mărinimoasă. Bună este, bună va rămâne, făcând necontenit bine în jurul ei, pe ascuns. Acest suflet frumos, pe care spiritul monden nu 1-a pocit nicidecum, descoperă în Bernis o fiinţă adevărată, în mijlocul unei societăţi frivole şi alterate; instinctiv, are încredere în el; trece de la discuţii între patru ochi la confidenţe, apoi la mărturisiri. In serile calde de vară din parcul Chenonceaux, în timp ce se aud în depărtare melodiile interpretate de orchestra de treizeci de muzicanţi, condusă de Dupin de Francueil, laşi să-ţi alunce mâna, din neatenţie, un sărut te face să freamăţi; ai vrea să fugi; deja e prea târziu; te laşi în voia focului care te mistuie. Trebuie să se înţeleagă că faptul de a nu fi avut decât un singur amant constituia ceva atât de rar şi de original în secolul al XVIII-lea, încât nu era de ajuns pentru a mânji o reputaţie. Cel puţin, asta se poate presupune, întrucât, chiar dacă cunoscuţii Louisei cad de acord să îl considere pe Bernis amantul ei, nimeni totuşi nu vede în această slăbiciune o încălcare a fidelităţii conjugale. Mme de Tencin îi trimite Louisei nişte scrisori grăitoare sub acest aspect; e adevărat că sora cardinalului nu reprezintă tocmai un model de virtute: a acumulat amanţi peste amanţi, de la cardinalul Dubois la Law, trecând prin Fontenelle - se spune chiar că această canonică îndulcită la cele lumești s-a culcat și cu fratele ei: „Eşti o mincinoasă, domniţa mea; ştii foarte bine că abatele acesta nu va fi al meu nici al nimănui, atâta timp cât tu îl vei vrea. Iată-1 legat de soarta ta; e adevărat că lanţurile sunt din [ro]ze, dar tot lanţuri rămân, or nu ştiu ce spune filozofia văzându-1 pe unul dintre cei mai scumpi sugaci ai săi *[e]gat aşa fedeleş. Nu e nevoie să ridic în slăvi desfătarea

pe care ţi-o aduce compania lui, fiindcă o cunoşti mai bine decât mine: el te va învăţa să îţi păstrezi liniştea sufletească; iată unul dintre marile însemne ale binefacerii lui - capacitatea de a răspunde la rău cu binele, din moment ce dumneata i-ai cam tulburat tihna de care s-a bucurat întotdeauna".

O dată trecute primele momente de efuziune sentimentală faţă de tânărul abate, Louise a avut, probabil, remuşcări. Sufletul ei nu-şi mai găsea pacea; gelozia, focul pasiunii o chinuiau în taină. Această abatere o punea în contradicţie cu principiile ei. De altfel, la ea, în palatul Lambert sau la Chenonceaux, subiectul favorit de conversaţie era dificultatea de a face să coexiste prietenia şi amorul. Louise susţinea că pasiunea şi dragostea erau dăunătoare fericirii, la care nu puteai ajunge decât prin prietenie. Extras din cele o mie cinci sute texte, pe care Louise i le va dicta lui Jean-Jacques Rousseau, volumul *Le portefeuille de Mme Dupin* conţine un mare număr de aforisme despre aceste chestiuni atât de simple şi atât de grave; cugetări care exprimă un delicat marivodaj; mărturiseşti sentimentele, fără risc, ispiteşti diavolul, pe ascuns. Astfel, Louise scrie: „Prietenia duioasă merge îndeobşte până la dragoste... şi arareori dragostea se înalţă până la prietenie, rămânând ferecată în propriul interes". Sau, de asemenea: „în lume, nu există decât prietenie şi dorinţă". Căror cotloane dosite prin mansarde, căror sertare ascunse, de prin saloanele superbului palat Lambert sau din castelul Chenonceaux, le-a încredinţat Louise declaraţiile pline de înfocare făcute de Bernis? Poate, într-o bună zi, aceste dovezi de iubire şi aceste jurăminte vor reapărea în vreun cufăr vechi, doar dacă nu s-au pierdut pe veci în cenuşa inimilor care le-au oferit cândva.

Când va evoca acest episod desfătător din viaţa sa şi pe femeia drăguţă, care 1-a ajutat la debutul în societate şi 1-a iubit din tot sufletul ei bun, Bernis va folosi cuvinte de o duritate neobişnuită: „Mme Dupin, care a fost foarte frumoasă şi care, întotdeauna, mai mult a avut chef să gândească, decât a gândit efectiv, s-a muncit zece ani din viaţă pentru a demonstra că bărbaţii n-au nici un fel de superioritate, nici măcar corporală, faţă de femei. Nu cred că lucrarea ei, dacă va apărea vreodată, va schimba cumva ideile deja ştiute". Ne-am fi aşteptat la un alt epitaf pentru o asemenea iubire. Ciuda, animozitatea care se degajă de sub pana cardinalului, care scrie rândurile citate după treizeci de ani de la întâlnirea lor, lasă să se întrevadă că această legătură nu s-a sfârşit frumos. Au existat, pesemne, de o parte şi de cealaltă, ranchiune, şicane, suferinţe prea greu de vindecat. Or, tocmai pentru a-şi obloji rănile din inimă Bernis profită, atunci, de primul pretext pentru a părăsi Parisul, la sfârşitul lui noiembrie 1739.

Are douăzeci şi patru de ani. Graţie protecţiei de care se bucură, este numit la canonicatul din Brioude, în Auvergne, „un loc convenabil pentru un gentilom, dar cu nişte venituri extrem de insuficiente". Atins de o maladie, pe care medicii nu izbutesc să o diagnosticheze, sătul de viaţa din saloane, îngrijorat pentru viitorul său şi, desigur, nefericit din cauza dragostei pentru Louise, Bernis rămâne în exil mai bine de un an. îi place viaţa la ţară. Poezia lui capătă farmecul temelor bucolice. Ceva mai târziu, în *Reflexions sur le gout de la campagne,* va reveni asupra acestei perioade: „Fac prostia de a crede că aşezat aici, pe o stâncă, savurez mai multe plăceri, decât în cel mai delicios salon din Paris. Aşadar, îmi aparţin, pot chiar simţi cum renaşte în adâncul inimii mele pacea

aceea, tovarăşa inocenţei, de care începusem să uit". Visează să prindă rădăcini acolo, să ceară să i se trimită cărţi, pentru a nu se „rupe cu totul de lume". Se gândeşte la păstoriţele drăgălaşe cu care „îşi va distra sufletul", la una dintre ele care, „venind cu turma, i-a făcut o reverenţă atât de naturală şi de adâncă". Dar un zgomot de călească îl trezeşte din reverie; în trăsură, este o femeie pe care o recunoaşte: „Themire, da, uite-o pe Themire, cea mai simpatică dintre femei; mă recunoaşte şi ea şi mă strigă. Ce supeu vom avea împreună, astă-seară, la Paris! Adio, stâncă dragă! Adio, păstoriţa mea! Adio, pajişti şi fântâni! Voi puteţi impresiona o inimă care nu cunoaşte pasiunea, dar eu mai bine renunţ la deliciile voastre, decât să-mi înăbuş elanul care mă îmboldeşte. Şi, de altfel, mai cred că viaţa la ţară, dacă durează peste opt zile, nu e frumoasă decât în picturi".

Prin temperament şi prin filozofia de viaţă, Bernis ştie întotdeauna să câştige din orice experienţă nouă. Studiază un orăşel de provincie, finele mecanisme ecleziastice, minusculele intrigi politice, cu acea pătrundere pe care a aplicat-o pentru a cunoaşte şi deprinde uzanţele aristocraţiei şi ale saloanelor. Nu pierde timpul, îl întâlneşte pe Massillon, marele predicator, episcop de Clermont: „N-am cunoscut în viaţa mea un om ca Massillon", scrie Bernis, „care, cu o înfăţişare nespus de simplă, să inspire cu mai multă uşurinţă decât el veneraţia şi iubirea", îi destăinuie bătrânului episcop decepţiile lui. Acesta îl povăţuieşte să intre în rândul clerului. Dar Bernis îi răspunde că, din onestitate, îi repugnă să se angajeze în viaţa ecleziastică.

în timpul serilor lungi de singurătate, îl reapucă febra poetică. Compune un lung poem, care trebuie să se inti-

ruleze *La religion vengee,* în care atacă pironismul. încheie poemul la părinţii săi, în Saint-Marcel, unde rămâne trei luni. Tatăl său nu-i face o primire prea caldă. Fiul acesta plin de talent şi har arată ca un viitor ratat. Bernis trebuie să înghită umilinţele, fără să crâcnească, dar, în sinea lui, amorul-propriu suferă cumplit. Când se întoarce la Paris, hotărârea este deja luată: va reuşi în viaţă, cu orice preţ. Se simte pregătit pentru aşa ceva. Arma lui, singura pe care o posedă, încape toată într-un portofel din piele, unde se află manuscrisele mai multor poeme, îşi va face un nume şi o carieră prin literatură.

Să reuşeşti în viaţă prin femei

Nu este greu să ni-1 imaginăm pe tânărul Bernis ajuns, din nou, să bată străzile neprimitoare ale Parisului, înnegrit de soare, cu mintea înflăcărată de planuri de cucerire, arde de nerăbdare să le pună în aplicare. Lucid, se decide să îşi disciplineze indolenţa, înclinaţia spre o viaţă dulce şi nepăsătoare. Calea spre beneficii ecleziastice îi este tăiată, prin intransigenţa bătrânului cardinal de Fleury. Nu trebuie să se bizuie, aşadar, decât pe propriile lui mijloace. Făcând o analiză exactă a situaţiei sale, Bernis ştie că trecerea pe care o are la femei nu va dăinui la nesfârşit. Va veni o vreme când nu va mai plăcea. După beţiile tinereţii, riscă să fie condamnat la o bătrâneţe nevoiaşă. Unul dintre protectorii săi, Bussy-Rabutin, episcop de Luţon, îl previne în acest sens: „Atâta vreme cât eşti tânăr, vei suporta cu uşurinţă situaţia în care te afli. Eşti un om agreabil, lumea va căuta compania ta; amorul-propriu şi plăcerea îţi vor ţine loc de orice. Dar să ţii minte că nimic nu este mai trist şi mai umilitor la Paris, decât starea unui bătrân abate care nu este bogat". Acest îndemn 1-a îngheţat. Atins acut în amorul-propriu, Bernis se trezeşte din indolenţă. A pierdut deja prea mult timp: de acum înainte, trebuie să îşi facă o situaţie în viaţă.

A avut parte de mici succese ce i-au adus stima anturajului. Sunt la modă abaţii care scriu versuri agreabile,

frizând galanteria. Veacul acesta decadent se înfioară de plăcere la tot felul de poveşti cu călugărite isterice, călugări deşănţaţi, preoţi libertini. Exemplul cardinalului Dubois, cu amantele şi numeroşii săi emuli, adăugat mişcării de anticlericalism întreţinute de filozofi, face din libertinaj o temă de actualitate. Lumea caută în versurile unui abate ispitele, confesiunile, aluziile scabroase, gândurile deocheate si vulgare. Ideea de lucru interzis dă sare şi piper oricărei poveşti, chiar dacă noţiunea în sine nu are sens în cazul majorităţii abaţilor care nu au depus jurământul, în literatura licenţioasă, dacă vrei să stârneşti, în continuare, interesul unor cititori blazaţi, trebuie să adaugi mereu ceva picant.

Opera poetică a lui Bernis va cunoaşte un frumos succes. Volumele sale de poezie vor avea, pe parcursul secolului al XVIII-lea, unsprezece ediţii succesive. Vor mai fi citate şi în veacul al XlX-lea, suficient de mult încât Sainte-Beuve şi Barbey d'Aurevilly să ajungă se se intereseze de reputaţia autorului acestor versuri. Firește, nu se poate spune că Sainte-Beuve îl ridică în slăvi pe poetul care a compus *Epître aux dieux penates,* chiar dacă desluşeşte la el nişte accente preromantice: „O anumită lâncezeală armonioasă, care are un aer fals de Lamartine în fazele lui cele mai slabe. Dar nota tandră se pierde repede şi se îneacă într-un ciripit sclipitor şi insipid". Trebuie să recunoaştem, ce-i drept, că stilul lui nu este prea original. Versurile lui Bernis, adesea dulcege, au farmec uneori, dar sunt ameninţate de tonul mieros al eglogelor mitologice şi al clişeelor bucolice. Prea multe nimfe, lacuri artificiale, frunzişuri din mucava şi satiri behăind epitalamuri, pentru a putea fi considerat un mare poet. Nu ajunge la geniul lui Parny, chiar dacă nu are de suferit din comparaţia cu Gresset, din care mărturiseşte că s-a

inspirat, într-adevăr, în 1734, apăruseră primele lucrări ale acestui poet, *Ver-Vert* şi mai ales *La Chartreuse,* care se va bucura de un mare succes. Vrând să îl imite, Bernis a scris „în joacă" *YEpître sur la paresse,* care s-a crezut că e de Gresset şi care a fost tipărită cu acordul autorului. Urmează, apoi, *Epâtre aux dieux penates,* care îi poartă faima în afara Franţei, din moment ce Frederic II va emite o judecată severă la adresa versurilor lui. Unele strofe sunt impregnate de o f adoare, care este în spiritul vremurilor. Versurile lui nu sunt mai proaste decât cele compuse de Voltaire, ceea ce se şi poate constata:

„Să nu se-ntâmple, dară, ca sterila cuminţenie
Răgazurile vreodat' să mi le umple.
Fie ca muza mea rodnică mereu
Să imite variindu-şi stilul
Zborul necontenit al Zefirului
Şi să renunţe la util
Dacă din plăceri nu-i plămădit."

Acestei epistole, îi urmează celebrul poem început la Brioude, *La religion vengee,* apoi *Quatre Saisons.* Găsim aici aceste versuri, care, neîndoielnic, nu vor putea instala durabil numele său în Parnas:

„Lângă un magnific şemineu
Binecuvântezi cumplita iarnă
Care într-un salon tihnit
Respectă blândeţea aerului"

Dacă ar fi să îi dăm crezare lui Diderot, nevasta librarului său, Franţois Didot, de pe rue Pavee, nutrea o intensă înclinaţie pentru Bernis: în timp ce soţul ei îi publica operele, ea avea grijă de cheltuielile abatelui, ajun-

gând să-i plătească până şi fiacrul. Versurile i-au consacrat numele în rândul doamnelor din înalta societate. Mintea şi înfăţişarea sa frumoasă îi deschiseseră deja calea. Dar nu se poate spune că lumea literelor s-a extaziat, cumva, în fata producţiilor lui. Marmontel, în Memoriile sale, îl tratează cu cea mai mare dezinvoltură: „Abatele de Bernis, scăpat de la seminarul Saint-Sulpice unde nu se poate spune că avusese reuşite, era un poet galant, tare bucălat, foarte proaspăt, dolofan, care amuza cu versurile lui drăguţe supeurile vesele din Paris". La rândul lui, Voltaire, care îl întâlneşte la Mme Dupin, nu pare să vadă în el un rival: „Am citit *Saisons* de M. de Bernis, ce de verdeaţă, roze, crini, bujori! Omul ăsta este Babet la Bouquetiere". Babet era o florăreasă faimoasă, care vindea flori la Palais-Royal, pe trepetele Operei. Porecla i-a rămas lui Bernis.

Prietenia care începe să se înfiripe între Voltaire şi Bernis le-a prilejuit o glumă amicală, care a fost la un pas de a se sfârşi urât. într-o seară, când cei doi cinează în compania scriitorului Duclos, află că ar fi murit cardinalul de Fleury. Cei trei amici se hotărăsc să sărbătorească acest eveniment printr-un catren. Fiecare scrie câte patru versuri. Catrenul lui Bernis este considerat cel mai bun. Epigrama este, totuşi, cam de prost gust:

„Aici se odihneşte cel care, departe de fast şi strălucire,
Mărginindu-se la puterea supremă
După ce n-a trăit decât pentru el
A murit pentru binele statului".

Din păcate, vestea este falsă: Fleury e viu şi nevătămat. Avea să moară abia peste doi ani. Epigrama a circu-

lat, a avut un mare succes, iar Bernis s-a temut să nu fie trimis la Bastilia.

Chiar dacă nu este un mare poet, Bernis are meritul de a nu se fi îmbătat niciodată cu ideea *ca* ar fi plin de talent. A scris versuri în primul rând pentru a se amuza, apoi pentru a reuşi în viaţă. A abandonat foarte repede un gen, care nu îl satisface, îi va mărturisi lui Voltaire că a renunţat la poezie, când şi-a dat seama că nu putea fi superior într-un gen literar care exclude mediocritatea. I-a mai spus, de asemenea: „Iubesc în continuare literatura; mi-a făcut mai mult bine, decât m-am priceput eu să o onorez". Lumea apreciază enorm simplitatea şi modestia lui Bernis, care îl fac să scrie: „Cariera în litere, în care intrasem mai degrabă ca amator, decât ca scriitor". Orice s-ar spune, Bernis se simte bine printre scriitori, în afară de Duclos, prietenul său Voltaire, cu care va păstra legătura toată viaţa şi va purta o lungă şi frumoasă corespondenţă, îl cunoaşte pe Montesquieu, care avea „toate aparenţele modestiei; îl vedeai un ins atât de simplu, încât trebuia să cauţi întotdeauna în el marele om". Se vede, de asemenea, cu d'Alembert, Marivaux, Crebillon, tatăl şi fiul, se împrietenşte cu bătrânul Fontenelle. Poate în mintea lui începe să încolţească deja şi o mică fantezie academică: Academia, pe care abatele de la Bletterie o numise „taburetul spiritului". Cocheta aceasta deja bătrâioară nu-l va lăsa pe nerăbdătorul Bernis să tânjească prea mult timp după ea.

La moartea cardinalului de Fleury, Bernis încearcă un nou demers pentru a obţine o funcţie bisericească. I se obţine o audienţă la Boyer, episcopul de Mirepoix, care deţine lista funcţiilor ecleziastice. Tânărul poet îşi imaginează că poemul său *La religion vengee* şi atacurile împotriva pironismului îi vor atrage bunăvoinţa episcopu-

lui. Acesta îl primeşte ca şi cum ar fi scris *Basmele* lui La pontaine şi îi propune făţiş un târg: „Subdiacon, o abaţie; preot, doi ani mare vicar; şi pe urmă episcop". Deşi această propunere ni se pare astăzi destul de cinstită - n-ai cum să nu propui unui abate, care doreşte o carieră strălucită, să nu păstreze măcar aparenta că ar fi un om credincios -, Bernis reflectează şi refuză. Nu vrea să se dezonoreze jurând strâmb, atunci când ştie că nu-şi va putea respecta legământul. Aşadar, un nou eşec. Bernis preferă „o sărăcie nobilă, în locul unei opulenţe dobândite urât". Nu-i mai rămâne, aşadar, tânărului abate altă soluţie, decât să reuşească în literatură. Se ocupă să-şi facă un loc, cu o ardoare şi mai mare. Obiectiv: Academia; mijloacele: saloanele. Guleraşul său zboară de colo-colo, din supeu în supeu, din serbări în baluri, din zilele de miercuri de la Mme Geoffrin, pe rue Saint-Honore, la petrecerile de la Mme de Tencin. Diferitele amfitrioane îl vor alinta, îl vor răsfăţa: Mme de la Ferte-Imbault, fiica lui Mme Geofrin, Mme de Forcalquier, Mme de Lauragais, preafrumoasa şi impozanta prinţesă de Rohan-Courcillon, care în mod anonim îi va trimite 12000 livre pentru a-şi plăti datoriile, ducesa de Nivernais. Gândindu-se la aceste protectoare, care au fost bune şi generoase cu el, Bernis va face mai târziu un comentariu melancolic, în Memoriile sale: „Prietenia femeilor este întotdeauna impregnată de gelozie; trebuie să recunoaştem, însă, că este totodată mai tandră, i delicată, mai esenţială, mai mărinimoasă şi, adesea, i fidelă, decât prietenia bărbaţilor. Câte exemple n-aş Putea da în acest sens! Prietenele pe care le-am pierdut Şi cele pe care le mai am sunt, în egală măsură, nenorocita şi fericirea vieţii mele". Femeile acestea şi, de asemenea, mulţi dintre amanţii şi soţii lor fac parte din mica,

dar solida conspiraţie academică. Şi toţi participă la această campanie, din toată inima.

Rivală a lui Mme de Tencin şi adversară ireconciliabilă a lui Mme du Deffand, Mme Geoffrin ocupă un bastion academic important. Mme Geoffrin este o Mme Verdurin a Iluminismului, aşa cum Mme du Deffand ar putea fi o ducesă de Guermantes a aceluiaşi veac. Prima este „expresia ascensiunii burgheziei luminate, nerăbdătoare să îşi pună în valoare titlurile culturale", cealaltă „expresia izolării în sine a celei mai închise nobilimi, care nu recunoaşte decât un imperativ, salvarea stilului şi a limbajului ei", scrie Benedetta Craveri[1]. Ţinând un salon în „regatul" său de pe rue Saint-Honore, Mme Geoffrin este deopotrivă fină, bună şi plină de bun simţ. Asta, spre deosebire de Mme Verdurin. Este uluitor de incultă; contactul cu atâtea minţi strălucite nu a făcut-o nici măcar să deprindă ortografia elementară. Sainte-Beuve se amuză, citând-o în lucrarea sa *Lundis.* N-a existat nicicând vreo preoteasă a literelor, care să fie aşa de certată cu regulile sintaxei. Chiar dacă lumea era mai puţin exigentă decât astăzi, rămânem uimiţi văzând cum scrie fraze de acest gen: „Adio, nu mă scriie şi dute la toţi draci. Acolo a ajuns şi bieţi iezuiţi!". Dar Sainte-Beuve, care se distra tachinând-o pe nefericita epistolieră, îi ia apărarea: consideră că aceasta a creat unul dintre cele mai remarcabile saloane din secolul al XVIII-lea.

Mme Geoffrin primeşte, lunea, vizita pictorilor, Van Loo, Vernet, Boucher, La Tour, Lagrenee, şi a câtorva protectori ai artelor; miercurea este consacrată oamenilor de litere, d'Alembert, Marivaux, Mairan, Marmontel, Morellet, d'Holbach, Grimm. Nici o femeie nu era tolerată

[1] *Madame du Deffand et son monde.*

printre filozofi: „Femeile", spunea ea, „nu fac decât să risipească orice conversaţie". Doar Julie de Lespinasse este acceptată, până la urmă, după cearta ei cu Mme du Deffand, ceea ce s-a întâmplat, se pare, mai mult pentru a-i face în ciudă unei rivale, decât din spirit de caritate faţă de această orfană bolnăvicioasă. Horace Walpole, oricât de fermecat ar fi fost de rivala ei, Mme du Deffand, fiind si un fel de amant platonic al acesteia, îi recunoaş-te, totuşi, meritele, îi scrie prietenei lui, Lady Hervey: „în viaţa mea, n-am văzut pe cineva care să prindă aşa de bine defectele, vanităţile, mutrele prefăcute ale cuiva şi care să ştie să le înfăţişeze cu atâta precizie, convin-gându-te, totodată, atât de uşor. înainte, nu mi-a plăcut niciodată să fiu mustrat sau pus la punct; acum, nici nu-ţi poţi închipui cât de mult a ajuns să-mi placă. Ea îmi este, deopotrivă, confesor şi mentor spiritual." Spune sin-gură, de altfel, că marele simţ practic care o caracterizea-ză i se trage de la bunica ei, care a crescut-o: să parezi, când nu ştii ceva, folosindu-ţi dibăcia şi sensibilitatea. Singurul personaj tenace, care nu s-a lăsat impresionat de farmecul ei, a fost Paul Guth; în spumoasa sa lucrare *Histoire de la litteraturefrangaise,* acesta se arată de-a drep-tul aspru cu ea: „Mme Geoffrin are pasiunea burgheză de a acumula. Şi acumulează oameni celebri. Nu vede nimic, n-a citit nimic. Compune scrisori vrednice de o bu-cătăreasă rămasă în pană de cuptor."

Marmontel admiră priceperea cu care Mme Geoffrin reuşeşte să ademenească şi să îmblânzească până şi cele mai dificile caractere din menajeria sa ilustră. Principalii colaboratori ai celebrei *Encydopedie,* adică aproape toată inteligenţa secolului, se instalează cu masă şi casă la ea: //Avea frumoasa inspiraţie de a nu vorbi niciodată decât despre ceea ce ştia foarte bine şi de a ceda cuvântul, în

oricare altă privinţă, unor oameni culţi, mereu atentă şi politicoasă, fără nici măcar să pară plictisită de ceea ce nu înţelegea; dar abilitatea ei era şi mai mare, când se punea problema de a prezida, a supraveghea şi a ţine sub control aceste două societăţi în mod firesc libere; se pricepea, de asemenea, să impună limite acestei libertăţi - printr-un cuvânt, printr-un gest, ca un fir invizibil, atunci când vroia să scape". Grimm ironizează toate interdicţiile pe care Mme Geoffrin le impune conversaţiei şi scrie cu umor: „Coana Geoffrin dă de ştire că reînnoieşte opreliştile şi legile prohibitive din anii precedenţi; şi că nu va mai fi permis, ca în trecut, să se vorbească la ea despre treburi interne, dar nici despre treburi externe; nici despre treburile de la curte, nici despre treburile din oraş; nici despre treburile din nord, nici despre cele din sud; nici despre treburile din Orient, nici despre treburile din Occident; nici despre politică, nici despre finanţe".

Femeii acesteia nu-i prea pasă cu ce se îmbracă, ba obişnuieşte chiar sa se îmbătrânească. Unii glumesc pe seama ei: „Toate femeile îşi pun hainele din ajun, numai Mme Geoffrin şi le pune pe cele de a doua zi". Are o inimă de aur. Donează o sumă foarte importantă pentru a relansa celebra *Enciclopedie* şi se arată extrem de mărinimoasă cu prietenii strâmtoraţi financiar, în acest mediu de liber-cugetători, de agnostici, de atei, ea îşi păstrează pioşenia: se duce la slujba de la biserică, pe furiş. Marmontel spune despre ea: „Se duce la biserică în mare taină, la fel cum se duce şi la întâlnirile de amor". Faptul că Mme Geoffrin, fiica unui servitor al moştenitoarei tronului regal, ce-i drept măritată cu un foarte bogat industriaş din domeniul sticlăriei, a izbutit să îşi creeze salonul s-a datorat vecinei ei de pe rue Saint-Honore, Mme de Tencin. Apogeul ei a însemnat stabilirea unor relaţii

suficient de intime cu Ecaterina II, încât să ajungă să-i dea acesteia sfaturi în materie de educaţie, dar şi satisfacţia de a vedea pe unul dintre musafirii obişnuiţi din salonul ei, Stanislas Poniatowski, urcând pe tronul Poloniei. Trăieşte bucuria de a primi din partea lui o scrisoare, în care acesta exclama: „Mamă, fiul tău e rege". Declaraţia amintită, ca de altfel tot ceea ce se întâmplă în jurul ei nu i se suie nicidecum la cap.

Fiica ei, Mme de La Ferte-Imbault, cu care nu se prea înţelege, este una dintre cele mai bune prietene ale lui Bernis. E plină de capricii, are un temperament incisiv, dar nu-i lipsită, totodată, de elanuri de mărinimie. Ea este cea care îi dezvăluie tânărului abate vidul vieţii mondene pe care o duce şi care îl împinge spre treburile publice. Ca reacţie împotriva mamei ei, care era atât de înnebunită după filozofi, fiica va crea „sublimul ordin Lanturelus", o societate burlescă menită să ia în derâdere speculaţiile filozofice ale enciclopedistilor, „Ies Cacouacs". După modelul francmasoneriei, Mme de La Ferte-Imbault va crea loje Lanturelus, care se vor răspândi în toată Europa: Grimm şi Ecaterina II vor fi dintre cei iniţiaţi.

Campania lui Bernis pentru Academie porneşte, aşadar, din acest salon. Bernis însuşi se arată destul de modest în privinţa titlurilor sale în virtutea cărora ar putea fi acceptat de către ilustra companie: „Aş vrea să ocup un loc acolo mai degrabă ca nobil, decât ca scriitor". Exact aşa vor vedea lucrurile şi academicienii, în timpul acestei campanii, Bernis trebuie să înfrunte intrigile urzite de Mme de Tencin, care susţine candidatura altui concurent, abatele Girard. Fosta abatesă, deşi sensibilă la farmecul lui Bernis, îi reproşează totuşi că a fost prieten cu cardinalul de Polignac. Reuşeşte să îl convingă pe fratele ei cardinalul, precum şi pe numeroşii obşinuiţi

ai salonului ei: Marivaux, care a fost ales datorită sforilor trase de ea în detrimentul lui Voltaire, pe care nu-l poate suferi, Montesquieu, Helvetius, Marmontel, Piron. Ducele de Richelieu ezită dacă să ţină partea bătrânei sale amante sau a tânărului său prieten. Fontenelle, la rândul lui, îi răspunde lui Bernis, când acesta îl vizitează: „Ştii cât de mult te iubesc şi te stimez, dar am jurat în faţa patriei să nu spun niciodată nici da, nici nu". Până la urmă, iese victorios abatele Girard. Dar, cum se întâmplă să moară un alt abate, Gedoyn, Bernis se prezintă şi de data aceasta este ales. Este primit în mod solemn, pe 29 decembrie 1744, de către Crebillon Tragicul, care rosteşte un discurs glacial, lipsit de orice elogii; dar ce mai contează, dacă ce-a fost greu a trecut?! Voltaire, în schimb, va trebui să mai aştepte încă mulţi ani, până să poată sta alături de Babet la Bouquetiere.

„Aşa tânăr şi deja la Invalides", a exclamat nostim Piron, în ziua alegerii lui Bernis. Acesta nu cade pradă vanităţii sau fanfaronadei. Știa că, pur și simplu, a avut noroc și că va trebui să profite de pe urma acestei șanse; ca de obicei în cazul lui Bernis, succesul repurtat reprezintă un bun prilej de a-şi defini un nou plan de viaţă: „Mi-am îndeplinit îndatoririle (la Academie), cu exactitate și destulă strălucire. M-am împrietenit curând cu confraţii mei şi cu binefăcătorul celor cu care am concurat. Mulţumit de faptul că îmi făcusem un nume în litere, nu am vrut să se creadă că mă mărginisem doar să le cultiv. O prea mare asiduitate la şedinţele Academiei ar fi fost dăunătoare concepţiilor, pe care începeam să le am...". Venise vremea de a trece la lucruri serioase.

7
„Amour" rimează cu Pompadour

O,tânără în roz într-un faeton bleu sau, invers, îmbrăcată în bleu într-un faeton roz; cochetă, cu un aer plin de gingăşie, deopotrivă glumeţ şi respectuos, se joacă neglijent cu un evantai, pe care se vede o scenă sugestivă înfăţişându-l pe Henric IV la picioarele Gabriellei. Aşteaptă să treacă regele, înapoi de la vânătoare, la marginea pădurii Senart. Acest spectacol încântător care se repetă adesea înveseleşte suita regală. Ce contrast: caleştile, haitele de copoi, vânătorii istoviţi după o zi pe urmele cerbilor şi ale căpriorilor prin hăţişuri şi codri, cu obrajii biciuiţi de crengi şi de aerul tare, cu sângele înfierbântat de atâta galop, năduşeli, hărmălaie, călăreţii posedaţi de febra de a vâna moartea, răcoriţi acum de amurg, după ţipete lungi şi sunete de corn; şi apariţia aceasta pe marginea drumului, în clinchetul pintenilor şi al zăbalelor; surâsul acesta care are farmecul unei enigme, seducţiile unei galanterii rafinate.

Iată schiţa genului de roman, după care curtea se înnebuneşte. Dragostea senină care înfloreşte pe fruntea doamnei în roz stârneşte curiozitatea, fiindcă frumoasa face parte din categoria femeilor care i-ar putea plăcea monarhului. Trece regele. O remarcă şi se amuză de acest joc, din care curtenii se grăbesc să găsească motive de linguşeli, trăncăneşte. Se documentează. Toţi vor să pară

informaţi. Mirajul intermitent care se produce în pădurea Senart devine, încetul cu încetul, o anecdotă drăguţă; pe urmă, tot vorbind despre asta, cuvintele, mereu cuvintele, cristalizează minunea, iar regele începe să viseze la doamna în roz.

Doamna în roz se numeşte Mme Le Normant d'Etiolles. Născută Jeanne Antoinette Poisson, este soţia unui perceptor general, vârf de lance al unei burghezii cuceritoare. Doamna are douăzeci de ani. Are o frumuseţe pe care nimeni n-o contestă. De o rară eleganţă, îi sunt inculcate toate perfecţiunile educaţiei şi ale artei de a trăi. Joacă teatru minunat, se pricepe la clavecin, a învăţat canto cu Jelyotte, dansul cu Guibaudet, declamaţia cu Crebillon şi Lamour; ştie să deseneze şi să graveze pe piatră fină. Are cultură literară. Spiritul ei s-a format în preajma celei mai rafinate elite intelectuale: Voltaire, Monstequieu, Fontenelle, Marivaux frecventează salonul ei si pe cel al unchiului său. Are toate talentele, toate graţiile, atât cele care se învaţă, cât şi cele care nu se învaţă.

La drept vorbind, nu are decât un singur handicap în cursa spre putere la care aspiră cu toată fiinţa ei: mama. Mme Poisson, fiica unui măcelar de la Invalides, are în primul rând un nume, care nu sună deloc agreabil într-o societate în care toţi vor să se cureţe de originile lor populare. Necazul cu Mme Poisson este că, în ciuda pretenţiilor şi a eforturilor, tot Poisson rămâne: maniere vulgare, spirit pragmatic, arivism vizibil, în mod cert, o femeie cumsecade, dar care depăşeşte măsura. Repetă, neobosit, că fiica ei este „o bucăţică bună pentru rege"; mariajul strălucit al fetei cu dl Le Normant d'Etiolles, nepot al domnului Le Normant de Tournehem, nu i-a satisfăcut ambiţiile. Acesta din urmă, care a fost amantul lui Mme

poisson şi binefăcătorul ei, este poate, totodată, şi tatăl fetei, Jeanne Antoinette. Mme Poisson are scuza, ce-i drept, de a fi trecut prin multe nenorociri. Soţul ei a dat faliment în nişte condiţii îndoielnice - deturnare de provizii destinate armatei, indelicateţi diverse -, ceea ce a făcut să fie condamnat în contumacie la spânzurătoare, de care a scăpat, alegând exilul. Din fericire, domnul Le Normant de Tournehem a fost omul providenţial, i-a crescut pe Jeanne Antoinette şi pe fratele ei, amândoi frumoşi de parcă ar fi ieşit din dalta lui Phidias.

Jeanne Poisson, Mme Le Normant d'Etiolles, întruchipează noua burghezie, nerăbdătoare, ambiţioasă. Secolul acesta îi va garanta succesul, şi nu numai ei, viitoarea Mme de Pompadour, ci şi semenelor ei, care zilnic în faţa măsuţei de toaletă, înfăşurate în museline rafinate, visează să cucerească societatea, să îşi lase amprenta asupra ei, să se bucure de toate avantajele şi privilegiile pe care le aşteaptă de atâtea veacuri cât timp au bătut pasul pe loc prin mojicime. Frumoasele crisalide speră în miracolul care le va preschimba în fluturi. Mme d'Etiolles le va deschide calea. O cale care trece prin aşternuturile regale.

Mme d'Etiolles este burgheză prin toate fibrele, prin temperamentul şi prin trecutul ei. Femeile formează avangarda acestei burghezii cuceritoare, bărbaţii le vor urma, greoi, cu bagajele; lor le va trebui ceva mai mult timp ca să iasă din mizerie. Femeile au înţeles avantajele pe care le pot trage din acest secol comerciant: farafastâcurile, gătelile, perucile, rochiile, toaletele, toate podoabele, pomezile, parfumurile nu au nici un secret pentru aceste Aspasii, care n-au avut parte de locuri urâte, ci de prăvălii prospere, o morală strictă ca un registru de socoteli bine ţinut, mănăstirea. Femeile vor aduce în moravuri o

măsură, o latură molcuţă, curăţică, o drăgălăşenie, o sinceritate neîntinată încă de mondenitate, o inimă care bate sub pieptul lor gingaş. Calităţile acestea atât de proaspete îi vor înduioşa pe bătrânii aristocraţi depravaţi sau zaharisiţi în genealogii. Ele vor fi rivalele frumoaselor aristocrate obositoare de-atâta aroganţă, bon ton, stil mare, mondene, acre, trăind într-o chinezărie de prerogative şi deferente care agasează anturajul. Tânăra burgheză apare ca un produs proaspăt.

1745, anul triumfului regelui la Fontenoy, marchează şi triumful Jeannei. Cum a nimerit ea, de pe drumul acela forestier, la marginea pădurii Senart, până în patul regelui şi, ceea ce e mai puţin simplu, în inima lui? Convingerea este ceea ce a călăuzit-o şi a ţinut-o cu sufletul la gură în această goană răbdătoare pentru aşternuturile regale. O ghicitoare, Mme Lebon, răsplătită ulterior pentru meritele ei printr-o rentă din fondurile regale, îi prezisese Jeannei, când era doar o copilă, că va fi „nu regină, dar aproape regină". Cum să nu se înflăcăreze imaginaţia unei domnişoare la o asemenea perspectivă?! Să mai adăugăm şi o mamă cu o ambiţie turbată; tatăl, care a fost la un pas de ocnă şi de spânzurătoare, îi inspiră dorinţa de revanşă, care întăreşte voinţa. Dar dorinţa tinerei Jeanne Antoinette este dorinţa întregii epoci. Burghezia este deja aproape regină. Trebuie să îşi consume victoria intrând în patul regelui.

S-a spus că Binet, valetul de cameră al lui Ludovic XV, vag înrudit cu ea, ar fi aranjat întâlnirea dintre Jeanne Antoinette şi stăpânul lui. Acesta, disperat de moartea amantei sale, Mme de Châteauroux, se plictiseşte. Aventuri trecătoare care nu-l amuză nicidecum nu fac decât să-i agraveze deznădejdea. A remarcat-o pe frumoasa doam-

fia în roz din pădurea Senart; a văzut-o din nou la un bal mascat, la Versailles, cu ocazia căsătoriei prinţului moştenitor cu infanta Marie-Raphaelle; a reîntâlnit-o, apoi, la un alt bal organizat la Hotel de Viile, la Paris, unde, în domino negru, se pare că i-a dat un prim sărut.

Atunci intervine Binet. O introduce pe frumoasa lui rudă în „Petits Appartements" ale regelui, pentru supeu. După aceea, totul merge foarte repede: când Mme d'Etiolles apare într-o lojă la Comedie Italienne, lângă loja regelui, curtea ia foc; toţi pariază pe şansele doamnei Poisson. Soţul ei, alertat de bârfe, se nelinişteşte. Pentru soţul acesta, atât de îndrăgostit de ea, Jeanne Antoinette nu va mai simţi decât animozitate, tot ceea ce merită un om enervant ca el. Când ea este atât de aproape de a-şi atinge scopul, el o incomodează, o sâcâie cu văicărelile lui, cu dovezile de tandreţe, care o lasă rece. In disperare de *cauză,* el îi adresează în scrisoare, din care reiese mâhnirea unei inimi nenorocite, care încearcă să forţeze destinul. Apelul acesta deznădăjduit, bun să înmoaie şi pietrele, nu o impresionează pe destinatară. Fie dintr-un calcul bine urzit, fie din perversitate, ea se mulţumeşte să îi arate scrisoarea regelui care, după ce o citeşte, i-o înapoiază cu aceste cuvinte: „Doamnă, soţul dumitale este un om foarte de treabă".

Pe 15 iunie 1745, o ordonanţă separă bunurile soţilor. Mme d'Etiolles primeşte o rentă de 30000 livre din zestre Şi i se încredinţează creşterea fiicei sale, Alexandrine, pe care o adoră. Pe lângă titlul de marchiză de Pompadour, pe care regele i-1 acordă, Mme d'Etiolles se instalează în scurt timp la Versailles, ca amantă oficială. Pentru a marca [111] mod solemn noul ei statut, este prezentată reginei, rie Leszczynska o primeşte potrivit uzanţei, în cursul

unei ceremonii în care toţi pândesc greşelile pe care le va comite noua favorită. Când apare în apartamentul regelui, îmbrăcată cu o rochie lungă cu trenă, de o frumuseţe şi o graţie magnifică, lumea freamătă de admiraţie. Execută nişte reverenţe, dintre care una lângă rege, care se înroşeşte şi murmură jenat câteva cuvinte, în fine, Jeanette face o plecăciune în faţa reginei: trei reverenţe protocolare şi gestul de a-i săruta poalele rochiei, în loc de morga şi dispreţul care se aşteptau din partea suveranei, aceasta îi zâmbeşte şi, departe de a se mulţumi cu un compliment banal, începe o conversaţie despre una dintre cunoştinţele lor comune, Mme de Saissac. Impresionată de această primire atât de simplă, Mme de Pompadour şopteşte: „Doamnă, îmi doresc nespus să vă fiu pe plac". Publicul curtenilor rămâne nesatisfăcut, în lipsă de altceva mai bun, lumea se mulţumeşte să remarce că discuţia a fost de „douăsprezece fraze".

Trei luni mai târziu, când regele şi prinţul moştenitor au plecat cu armata în Flandra, Jeanne a trebuit să se retragă pe proprietatea ei, la Etiolles, în apropiere de Fontainebleau. Pentru a mai îndulci această singurătate cerută de rege, care îi scrie în fiecare zi, cere permisiunea de a invita doi prieteni: ducele de Gontaut şi abatele de Bernis. Şi primeşte acceptul.

8
Favoritul favoritei

Norocul are, în fine, un chip: nici că s-ar fi putut să aibă mai multă gingăşie şi un surâs mai frumos. Când Bernis o întâlneşte pe Jeanne Antoinette d'Etiolles, la începutul anului 1742, nici nu îi trece prin minte că aceasta va deveni marchiza de Pompadour şi că va fi unealta destinului. Pe atunci, era încă o tânără rămasă sub aripa mamei, redutabila şi ambiţioasa Mme Poisson; cu o obstinaţie implacabilă, încerca să pătrundă în saloanele vremii, încântată de atâtea aptitudini alese, Mme de Tencin o protejează pe tânăra frumuseţe de douăzeci şi unu de ani: a auzit-o cântând celebra arie din *Armide* de Lulli, la palatul Angervilliers, şi a prezentat-o vecinei ei, Mme Geoffrin. Acolo, în „regatul" de pe rue Saint-Honore, Bernis face cunoştinţă cu ea. Este sedus de frumuseţea şi de farmecele ei, mult mai puţin însă de mediul din care provine Şi în care continuă să se mişte: financiarii, perceptorii generali, care caută să-şi dea aere de mari nobili, nu îl atrag deloc. Ea, dimpotrivă, se amorezează de tânărul abate, fără restricţie. Frumos, dintr-o veche familie, Beris scrie versuri, pe care ea le adoră; este inteligent, spontan şi spiritual, dar totodată profund şi reflexiv. Or, Mme d'Etiolles, Pe lângă toate artele de agrement, pe care le îndrăgeşte Şi le practică, dând dovadă de un real talent, gustă lu-

crurile serioase, interesând-o îndeosebi politica, în care va deveni expertă.

Văzând că Bernis refuză cu încăpăţânare invitaţiile de a-1 vizita pe unchiul ei, de Tournehem, perceptorul general, Jeanne Antoinette i se destăinuie bunei prietene a abatelui, Mme de La Ferte-Imbault, spunându-i cât de mult o mâhnea atitudinea lui. Mme d'Etiolles nu pierde speranţa de a-1 cuceri pe Bernis, care reprezintă pentru ea bărbatul ideal (după rege desigur, obiectul pasiunii ei, pe care este decisă să îl cunoască personal). Bernis poate, de asemenea, să o ajute să pătrundă la curte. Reprezintă intermediarul perfect. Mme d'Etiolles se vizitează cu o verişoară a soţului ei, contesa d'Estrades, care pare să-i poarte o prietenie pasionată; în realitate, slută la chip, ca şi la suflet, contesa se foloseşte de ea pentru a-i atrage în salonul său pe amatorii de tinere frumuseţi. Această prefiguraţie a verişoarei Bette profită de Mme d'Etiolles - şi va profita dincolo de orice limite -, gândindu-se în acelaşi timp la cea mai bună modalitate de a o înjunghia.

La contesa d'Estrade, Mme d'Etiolles îl reîntâlneşte pe Bernis, care continuă să aibă aceeaşi atitudine: încântat să facă glume cu ea - chiar dacă îl exasperează cochetăria ei -, fericit să împingă şi mai departe avatantajele dobândite, dacă se poate până în budoar, dar decis să nu frecventeze cercul unchiului ei, de Tournehem, şi nici să îi facă ei vizite, la Etiolles sau la palatul Gesvres. Bernis este cum nu se poate mai clar în privinţa motivelor pentru care rezistă la invitaţiile făcute de Mme Poisson şi de fiica acesteia: „deoarece nu-mi convenea compania din anturajul lor". Aşadar, atracţia pentru ea îl determină să compună versuri galante, în care o slăveşte, fără a obţi'

ne favorurile ei. Mme d'Etiolles se consideră în mod exclusiv „o bucăţică bună pentru rege". Neobţinând, după toate aparenţele, nimic din ceea ce aşteptau unul de la celălalt, relaţia lor se răceşte oarecum.

Această întâlnire dintre abatele de Bernis şi viitoarea favorită a suscitat nenumărate versiuni. Legenda şi-a văzut de treabă. S-a spus că tânărul abate nevoiaş trebuise să împrumute nişte pantaloni de la un prieten, ca să poată apărea la Etiolles. S-a lăsat să se înţeleagă, de asemenea, că ducându-se o dată la o lenjereasă de care era amorezat, când a sosit cu diligenta, având în mână un pacheţel, s-ar fi trezit la ea acasă. S-a brodat necontenit pe această întâmplare, care i-a intrigat pe mulţi memorialişti şi curioşi.

Timp de doi ani, Bernis şi Mme d'Etiolles îşi urmează fiecare traiectoria ambiţiei lui, pe căi diferite. Prin 1745, eforturile lor sunt încununate de succes: Bernis intră la Academie, iar Mme d'Etiolles în patul regelui, în acel moment, doamna găseşte prilejul de a relua legătura cu tânărul abate, care i se pare un sprijin indispensabil în noua sa funcţie. Deşi nu se prea recunoaşte, rolul de amantă a regelui, admis de etichetă, având în vedere caracterul special al monarhului şi circumstanţele, a devenit la fel de important ca şi acela al unui premier ocult.

Mme d'Estrades este cea care serveşte drept mijlocitoare, îl invită la cină pe Bernis şi, hodoronc-tronc, îi spune ca Mme d'Etiolles este amanta lui Ludovic XV, că aceasta doreşte ca Bernis să fie prietenul ei şi să locuiască împreună cu ea, la Etiolles, unde se va retrage pe timpul campaniilor regelui în Flandra. Regele, la rândul lui, este de acord cu acest plan. Bernis îi împărtăşeşte amfitrioanei lui, Mme d'Estrades, cât de mult îi repugnă să

se preteze la un aranjament prea puţin compatibil cu situaţia lui. Aceasta insistă, îi dă un răgaz de gândire şi îl pofteşte peste opt zile la un supeu la Mme d' Etiolles pentru a pecetlui momentul reîntâlnirii.

Bernis ezită, în mod vizibil. Reflectează la propunere si se consultă cu prietenii. Mme de la Ferte-lmbault îi spulberă scrupulele, în mod amuzant: „I-am spus că petrecându-şi viaţa cu femei galante şi fiind tare galant el însuşi, mie mi se părea că ar avea mai mult de câştigat dacă ar fi confidentul regelui şi al amantei acestuia, decât al tuturor sclifosiţilor la modă, domni şi doamne deopotrivă. Nimeni, de altfel, nu avea habar pe atunci de rolul pe care Mme d' Etiolles avea să-1 joace la curte, iar pe mine mă apuca furia când mi se spunea cât de mare va fi rolul ei". Aşa se pecetluieşte această alianţă. Bernis supează cu Mme d' Etiolles, care îi explică importanţa rolului său, binele care poate rezulta de aici pentru treburile ţării şi pentru el însuşi: „Aşadar, m-am decis. Mi s-a promis si am promis o prietenie veşnică. Se va vedea că eu m-am ţinut de cuvânt".

Nu există pact care să fi avut nişte începuturi mai idilice. Cei doi noi prieteni se întâlnesc, aşadar, la castelul d'Etiolles, în compania ducelui de Gontaut. Este vară. Să încercăm să ne imaginăm acest castel magnific de pe malul Senei, în apropiere de pădurea Senart, pe care unchiul doamnei d'Etiolles 1-a conceput ca pe o capodoperă arhitecturală şi o culme a artei de a trăi: un teatru, unde musafirii pot interpreta roluri din dramaturgie; o abundenţă de tablouri realizate de cei mai mari maeştri; mobile minunate; o masă somptuoasă şi, pentru ca totul să fie perfect, Mme d'Etiolles în persoană. Când nu gravează în piatră fină, cântă, dansează, îşi arată talentul la

clavecin; îi ascultă cu aviditate pe cei doi invitaţi ai săi, care se iau la întrecere în fata ei, vrând să dovedească fiecare că el este cel mai spiritual şi cel mai galant bărbat, îi compun madrigaluri. Bernis o ajută, desigur, pe Mme d'Etiolles să redacteze corespondenţa pe care o poartă zilnic cu monarhul. Amfitrioana lui primeşte peste optzeci de epistole de la rege, pecetluite cu deviza: „discret si fidel". Bernis este primul care îi dedică nişte versuri, atunci când aceasta primeşte o scrisoare de la rege adresată „marchizei de Pompadour":

„La fel ca Hebe, juna Pompadour
Două gropiţe are în obraji,
Două şarmante gropite de plăcere luminate
Pe care i le-a dăruit *Amour".*

Voltaire vine adesea la Etiolles, să îi facă şi el curte, îi înveseleşte cu glumele lui, cu răutăţile, cu vorbele lui de duh şi cu bârfele. Nici el nu se scumpeşte la cuvinte, când vorbeşte despre noua favorită. Iată ce îi scria:

„Sinceră şi tandră Pompadour
Căci pot dinainte să îţi spun
Acest nume care rimează cu *Amour".*

In romanul său *L'amour ei le pouvoir,* Pierre Kast a imaginat o relaţie amoroasă, în acea vreme, între cei doi pustnici de bună voie de la Etiolles. împrejurările sunt Prielnice: vara, semnul cerului şi blândeţea nopţilor; tinereţea, frumuseţea şi farmecul celor doi noi prieteni. Ne este greu, totuşi, să ni-i imaginăm, pe unul şi pe celalalt, jucându-se cu focul, chiar dacă nici unul dintre ei nu are o concepţie îngustă despre morală şi nu se sperie [016] galanterie. „La Pompadour", fiindcă aşa trebuie să o

numim de atunci înainte, îşi atinge ţelul, visul ei nemaiauzit se împlineşte; Bernis vede profilându-se, în fine, ocazia unui noroc imens. Prin urmare, ce motiv ar fi avut aceşti doi oameni să-şi asume fie şi cel mai mic risc? Dragostea! O renunţare subită este oricând posibilă. Dar, dacă nici unul dintre cei doi amanţi - dacă au fost amanţi - n-a lăsat nici cea mai măruntă urmă, nici cea mai neînsemnată mărturisire despre acest episod fierbinte, ne este permis, totuşi, să credem că ar fi existat nişte peripeţii galante, în această împrejurare, asemenea aventuri nu par, însă, deloc plauzibile, chiar dacă de-a lungul vieţii Bernis n-a dat dovadă de prea multe scrupule în materie de amor: de data aceasta, primejdia este cu adevărat prea mare. Are prea mult de pierdut. Or, o asemenea perspectivă potoleşte şi cele mai aprinse temperamente.

O dată cu revenirea regelui la Versailles, după victoria de la Fontenoy, şi o dată cu instalarea favoritei în apartamentele din castel, începe pentru Bernis o perioadă care, deşi marchează pentru el începutul f avorilor şi al succesului, nu înseamnă neapărat că este şi agreabilă. Prieten intim al favoritei, Bernis se simte umilit: numele pe care îl poartă, familia din care face parte, situaţia sa ecleziastică, precum şi caracterul de om franc şi onest, toate aceste condiţii îl fac nepotrivit pentru rolul pe care este pus să-l joace. Dar a decis să dea dovadă de răbdare şi să aştepte ca răul să treacă. Nu-şi imaginează că această situaţie, deopotrivă nesigură şi nelalocul ei, va dura şase ani; şase ani de încercări de a spulbera intrigile, de a face faţă relei-voinţe, şase ani în care a fost ţinta curtenilor invidioşi pe el. Nu are nici un fel de chemare de a înfrunta această lume searbădă de la curtea regală, unde domnesc intrigile, trândăvia şi galanteria mediocră. Lâncezeala

nll îi prieşte; nu visează decât să se afirme. Iar ocaziile ntl întârzie să apară,

Analizându-şi situaţia fără a se iluziona în van, Bernis js i dă seama de precaritatea în care trăieşte şi de pericolele care îl pândesc. Dar asta nu înseamnă că nu vede si avantajele. Obţine o locuinţă la Luvru şi o pensie de 1500 livre, provenind din vistieriile regale. Dar, despre Mme de Pompadour, prietena şi protectoarea lui, are o părere care nu lasă loc de îndoieli: „Un amor-propriu prea uşor de măgulit şi de rănit, şi o circumspecţie prea generală, pe care ţi-era la fel de simplu să o stârneşti, ca şi să o potoleşti". Cunoscându-i caracterul, Bernis decide să fie cum nu se poate mai sincer cu ea, să nu-i ascundă nimic din ceea ce i-ar putea displăcea, să îi fie fidel, fără înjosire, nici înrobire, să nu-şi sacrifice pentru ea prietenii, chiar dacă aceştia îi displac. „Pentru a nu-i da nici un motiv de frământări, m-am decis să nu fiu ataşat decât de rege, care era stăpânul meu, iar pentru reuşita mea să nu mă folosesc decât de ea, care era prietena mea". In timpul acestei lungi perioade istovitoare, Bernis dă dovadă de multă abilitate şi diplomaţie, pentru a dezamorsa toate opiniile preconcepute defavorabile, fără a trebui totodată să o renege pe Mme de Pompadour, ci dimpotrivă slujind-o cu lealitate. De aceea, Bernis se străduieşte din tot sufletul să risipească inevitabilele neînţelegeri care pot apărea între favorită şi regină, prinţul moştenitor, fiicele regelui. Şi procedează astfel, încât, în scurt timp, ajunge să se bucure de aprecierea familiei regale.

Geniul frumoasei Mme de Pompadour va fi acela de a i. Nu există slujbă mai precară, decât aceea de aman- a a regelui. Mai ales când este vorba despre un rege cu un e rnperament deopotrivă voluptuos şi casnic, dar care

are tendinţa de a se plictisi la curte, în ciuda ispitelor oferite de către mii de tinere, care ard de dorinţa de a-i fi pe plac. Nici regina nu îi oferă ce şi-ar dori el: Mărie Leszczynska, femeie inteligentă, cultă, dar ingrată, bigotă şi posomorâtă, se înconjoară de o companie prin esenţă ternă şi lipsită de seducţie. Soţul, după ce i-a închinat o oarecare ardoare amoroasă, a părăsit-o. Regina a dat în mania devoţiunilor şi se amuză cu mici jocuri de societate, unele mai plictisitoare decât altele, îşi petrece serile în odăile ei sau cu diverşi cunoscuţi, cum ar fi ducele şi ducesa de Luynes. Sunt acolo preşedintele Henault, cardinalul de Luynes, care moţăie în faţa focului; chiar şi câinele reginei sforăie pe o pernă. Se sporovăieşte, se vorbeşte despre educaţia odraslelor regale. Tăceri lungi, interminabile, „ca la englezi". Cu o femeie atât de urâcioasă, ar fi trebuit ca regele să fie un sfânt ca să nu-şi fi luat o amantă, or, Dumnezeu e martor că Ludovic XV numai sfânt nu era. Fidelitatea conjugală a ţinut la el nouă ani. Dacă s-a decis să nu se mai ocupe de vindecarea scrofuloşilor, ceea ce era unul dintre atributele regelui, se gândeşte plin de veselie să dezmierde mai bine femeile frumoase. Din câte consemnează istoria, asta e singura lui pasiune adevărată, în afară de vânătoare.

Marchiza de Pompadour îi trezeşte ardoarea amoroasă, care, de la dispariţia regretatei Mme de Châteauroux, precedenta amantă oficială, s-a cam ofilit; tot ea îi stârneşte deopotrivă curiozitatea şi buna dispoziţie, încetul cu încetul, ajunge să domnească asupra vieţii lui private: domeniul ei sunt aşa-numitele „Petits Cabinets", nişte mici încăperi tainice, pe care le mobilează şi le ornează cu mult bun gust, în locuri ferite, departe de marile saloane pline de aurării, fast şi pompă; astfel de odăi retrase le permit

regelui si apropiaţilor lui să se întâlnească într-un decor lipsit de solemnitate şi să aibă o viaţă aproape normală, atâta cât se poate pentru un rege.

Ludovic XV descoperă, cu încântare, plăcerile şi distracţiile pe care le poate oferi o relaţie amoroasă cu o burgheză. Omenia, bonomia, simplitatea i se par nişte delicii acestui monarh, sătul de fast şi de grandoare. Graţie amantei lui, uită de angoasa provocată de sarcinile pe care le are de îndeplinit, de pericolele care ameninţă tronul, din interior si din exterior, de intrigile de la curte, de disputele dintre miniştri. Desigur, marchiza nu e aşa rafinată ca amantele lui dinainte. Foloseşte expresii care poartă încă izul mojicimii. Nu a pătruns încă toate secretele bunelor maniere. Departe de a fi ofuscat, regele, însă, se bucură: *„lată",* spune el, „o educaţie de şlefuit, ceea ce mă va amuza nespus".

Nisipurile mişcătoare de la curte

Ludovic XV, în 1745, anul când Mme de Pompadour se acoperă de favoruri, are treizeci şi cinci de ani. îşi merită atunci, din toate privinţele, porecla de „Bien-Aime". Este un bărbat frumos: are o alură virilă, îndulcită de nişte trăsături fine, buze senzuale, ochi mari şi negri, dar trişti din fire, o privire un pic cam languroasă, în plus, este şi popular. Boala de care a suferit în 1744 a suscitat consternarea generală, iar bucuria enormă cu care a fost primită însănătoşirea sa a demonstrat cât de iubit era în ţară. Victoria de la Fontenoy, triumf suprem al monarhiei, i-a adus şi gloria militară, fără de care domnia unui mare rege nu cunoaşte împlinirea. Pe plan intern, are greutăţi cu parlamentul de la Paris, însufleţit de influenţa galicană şi jansenistă, care caută să îi submineze autoritatea. Chiar dacă situaţia regatului este în aparenţă stabilă, regele nu pare să dispună de puterea cu care a fost învestit. O resimte ca pe o grea povară, supărătoare, solemnă. Contele de Kaunitz afirmă că se plictiseşte de moarte la consiliile lui, că i se întâmplă să caşte mult şi că „pentru a i se face pe plac, tot comprimând treburile, se ajunge sa fie sugrumate de-abinelea. Nefiind capabil să se concentreze, habar nu are de ceea ce se cheamă guvernare"- Consiliile devin mai scurte, îl auzi spunând, bunăoară/ că treburile parlamentului „mai mult îl plictisesc, decât

îl mâhnesc". Reacţionând împotriva exceselor istoriei republicane, Pierre Gaxotte a încercat să îl reabiliteze pe Ludovic XV, dând dovadă de talent şi aducând multe argumente pertinente: a pus în evidenţă sagacitatea lui politică şi aptitudinile sale de a munci. Nu a izbutit, însă, să ne convingă în privinţa acestui ultim aspect.

Regelui îi sunt pe plac, cu adevărat, familia sa şi vânătoarea, mişcarea în aer liber, exerciţiul fizic care îi biciuieşte sângele şi acţionează ca un derivativ pentru temperamentul său. îi mai plac şi femeile, dar nu îşi ia amante, decât cu condiţia să nu trebuiască să facă mari eforturi ca să le aibă şi, mai ales, să i le bage cineva în pat: cum s-a întâmplat cu cele trei surori Nesle, Mme de Mailly, Mme de Vintimille şi ultima, ducesa de Châteauroux, a cărei moarte 1-a lovit atât de cumplit. Vorbind cu exactitate despre legătura regelui cu aceste trei surori, al căror amant a fost pe rând, Sainte-Beuve remarcă o lipsă de impetuozitate, ceea ce demonstrează „cât de mult obişnuinţa şi un fel de rutină îl stăpâneau până şi în inconstanţă". Amantele cu care se afişa, frivole si cheltuitoare, au prejudiciat uneori popularitatea regelui. Iar, începând din 1749, din cauza cheltuielilor exagerate făcute de Mme de Pompadour, impopularitatea va submina monarhia.

Până în anul 1743, guvernul a fost condus de către cardinalul de Fleury. Fost preceptor al regelui la tinereţe, de care a ştiu să se facă iubit, Fleury a exercitat asupra Monarhului un fel de tutelă, de pe urma căreia se spune că acesta a avut de suferit. Tot ce se poate. Totuşi, acest Mare prim-ministru s-a dovedit foarte abil, atât în politica externă, cât şi în relaţiile cu parlamentul din Paris, pe [Car]e a izbutit să-1 domolească. La moartea acestui pre-

mier atotpuernic, care a deţinut puterea până la vârsta de nouăzeci de ani, regele s-a simţit deopotrivă uşurat şi, în sinea lui, descumpănit. Ar vrea să ia hăţurile în mână, dar îi este jenă să se confrunte făţiş cu miniştrii. Regele este timid. Deopotrivă încăpăţânat şi nehotărât, nu suportă ca un bărbat, un ministru să îi impună un punct de vedere. Vrea să fie stăpânul, dar, în acelaşi timp, să fie dirijat, orientat pe furiş. Se îndoieşte de el însuşi şi rămâne prizonier principiilor şi ideilor pe care le-a primit: „Nu îmi place să desfac ceea ce au făcut strămunii mei". în mod ciudat, în prezenţa unei femei se simte mai puţin în inferioritate. O autoritate feminină nu îi răneşte amorul-propriu. Or, tocmai în această stranie firidă a caracterului regelui se va adânci şi ambiţioasa Mme de Pompadour.

Pentru Mme de Pompadour, acele „Petits Cabinets" nu sunt numai o distracţie, ci şi o politică. Rar s-a întâmplat ca o femeie atât de frivolă, cu un asemenea har pentru farmecele gătelilor, distracţiile în societate, cu un gust aşa de sigur şi rafinat pentru arte şi decorarea interioarelor, să fi avut o minte atât de politică. Bernis remarcase acest lucru: Mme de Pompadour are un suflet rece şi toate celelalte sentimente foarte înflăcărate. Această răceală nu este numai în sufletul ei, ci şi în miezul vieţii sale intime. Este rece ca o „raţă sălbatică", ar fi spus regele prea puţin curtenitor, comparând-o cu un palmiped, care are carnea slabă.

Chiar dacă lipsa ei de temperament nu satisface exigenţele voluptuoase ale regelui, acesta se arată foarte ataşat de ea. Fără nici o îndoială, monarhul apreciază caracterul ei puternic. Şi, aidoma celorlalţi bărbaţi, este sensi' bil şi el la frumuseţea acestei femei, care face din ea bijU'

teria curţii. De la maestrul de vânătoare, Le Roy, s-a păstrat un portret, în care acesta o descrie în toată splendoarea ei: „Cu o statură ceva mai înaltă decât media, zveltă, dezinvoltă, suplă, elegantă; chipul se potrivea bine cu alura ei, un oval perfect, un păr frumos, mai degrabă şaten deschis, decât blond, nişte ochi destul de mari, ornaţi de nişte sprâncene frumoase de aceeaşi culoare, nasul de o formă perfectă, gura fermecătoare, dinţii foarte frumoşi şi cel mai adorabil surâs; cea mai frumoasă piele din lume conferea tuturor acestor trăsături o strălucire superbă. Ochii ei aveau un farmec deosebit, care se datora poate culorii lor incerte; nu aveau nicidecum acea sclipire vie a ochilor negri, nici aleanul tandru al ochilor albaştri sau fineţea deosebită a ochilor cenuşii: datorită acestei nuanţe nedeterminate, păreau potriviţi pentru toate felurile de seducţie şi apţi să exprime succesiv toate impresiile unui suflet foarte mobil".

Portretul moral este mai complex. Nu i se poate contesta o vie inteligenţă, dar fără anvergură, mărginită la detalii. Nu vede niciodată dincolo de interesele ei. Abnegaţia nu este genul ei. înzestrată cu un orgoliu mereu sub arme, nu este conştientă de limitele ei. Mărinimoasă, atât din fire, cât şi din calcul, este capabilă de elanuri faţă de prieteni, care profită de largheţea ei. Pentru ei, Pentru familie, pentru cei pe care îi protejează şi cei care [11] sunt obligaţi, Mme de Pompadour acaparează totul: cadouri, bani, poziţii, veniturile canonicilor. Drept răsplată, P[r]etinde din partea lor o fidelitate fără cusur. La cea mai ^câ abatere, îi bagă la răcoare. Vai şi-amar de cei care i ^[e] [lr]npotrivesc, fiindcă devin numaidecât duşmanii ei. *trem de vulnerabilă la bârfe, se înconjoară de Iscoade, [are] îi aţâţă mefienţa şi o fac să trăiască într-o atmosferă

apăsătoare de complot. Cel mai mare defect al ei este un amor-propriu bolnăvicios. E dispusă la orice indulgenţe, dacă simte că te-ai îndrăgostit de ea. Sub dulceaţa aparentelor, se ascunde un caracter tăios, fără nuanţe, inflexibil. La ea, defectele, aviditatea sunt disimulate încă sub frumuseţe, sub farmecele tinereţii, iluziile iubirii şi ale începuturilor. Sub o mască de frivolitate se ascunde o fermitate de fier. Mme de Pompadour vrea totul. Şi ştie să aştepte. Pentru moment, obiectivul ei este de a-l vrăji pe rege, de a se face iubită de el înainte de a-l vrăji.

Va reuşi acest lucru foarte bine. Singurul ei eşec va fi de a nu putea să-i invite la Versailles pe artiştii şi pe scriitorii admiraţi pentru talentul lor şi pe care ar fi vrut să îi adune la un loc, spre marea glorie a regelui. Se va izbi de refuzul lui Ludovic XV. Era, totuşi, singura, cum spune Sainte-Beuve[1], care „putea diminua dezacordul izbitor dintre cel mai puţin literar dintre regi şi cea mai literară dintre epoci". Când va poza pentru celebrul ei portret realizat de La Tour, acesta o va înfăţişa având la picioare tomul al patrulea din *L'Encydopedie, L'esprit des lois* şi *La Henriade.* Putem conta pe Pompadour, aceste cărţi nu se aflau acolo din întâmplare. Probabil că s-a gândit îndelung, înainte de a le alege. « „Cum era Francisc I? 1-a întrebat ea, într-o bună zi, pe contele Saint-Germain, care pretindea că trăise mai multe veacuri; iată un rege, pe care 1-aş fi iubit". Dar Ludovic XV nu se putea împăca, totuşi, cu ideea de a pune vreun preţ pe oamenii literaţi şi inteligenţi şi de a-i admite la curte: „în Franţa, nu se poartă aşa ceva, spunea la un moment dat acest monarh de rutină, când îi era dat drept exemplu Frederic; şi, cum aici există ceva mai multe minţi sclipitoare şi un număr mai mare de mari seniori, decât în Prusia, mi-ar trebui o

masă enormă ca să-i pot aduna pe 'toţi laolaltă". Şi, pe urmă, regele număra pe degete: „Maupertuis, Fontenelle, La Motte, Voltaire, Piron, Destouches, Montesquieu, Cardinalul de Polignac. — Majestate, i se spune, i-aţi uitat pe d'Alembert şi pe Clairaut. — Si pe Crebillon, zice el, şi pe La Chaussee! — Şi Crebillon-fiul, spune altcineva, trebuie că e mult mai drăguţ decât tatăl; mai sunt şi abatele Prevost, abatele d'Olivet. — Ei bine! remarcă regele, si când te gândeşti că toţi ăştia ar fi putut cina sau supa cu mine în ultimii douăzeci de ani!"»[1] „Toţi ăştia", adică Voltaire, Diderot, Fragonard, Montesquieu, Rousseau, Boucher, La Tour, Van Loo, da, toţi ăştia nu meritau ceea ce obţinea cu atâta uşurinţă anturajul lui, care, cu excepţia câtorva personalităţi eminente, consta numai din nulităţi. Cu toate acestea, graţie politicii aşa-numitelor „Petits Cabinets", marchiza va cuceri Versailles, iar apoi Franţa. Şi reuşeşte acest lucru cu frumuseţea şi farmecul ei, despre care ştie că sunt efemere, acestea fiind, însă, arma cu care îl subjugă pe rege, cheia cu care îşi păstrează puterea. A înţeles că regelui îi place viaţa de cuplu nelegitim, deopotrivă conjugală şi liberă, burgheză, rafinată, plină de spirit şi veselie. Cu inteligenţă, se pricepe să îi asigure nişte momente când poate înceta să mai fie monarh, pentru a fi bărbat: acele „Petits Cabinets" sunt ca nişte papuci regeşti, confortabili, cocheţi, moi, cu care te încalţi la gura focului, când te întorci de la vânătoare sau de la război, care nu este decât un fel de vânătoare mai lungă Şi ceva mai periculoasă, încetul cu încetul, Ludovic XV [s]e lasă învăluit de farmecul acesta paralizant. După ce i-a [e]*citat simţurile, Mme de Pompadour devine o nevoie, [0] obişnuinţă. Nu se va mai putea lipsi de ea.

Sainte-Beuve, *Causeries du lundi.*

Un asemenea rezultat nu se obţine fără o voinţă de fier şi o atenţie de fiece clipă. Marchiza se epuizează pentru liniştea şi agrementul regelui, îi consacră toate forţele, nearătându-se niciodată obosită, sfârşită, bolnavă, ceea ce monarhul detestă. Căci este nevoie de o energie necontenită, pentru a-l scoate pe rege din acest plictis care îl roade, aşa cum roade şi veacul. Toată lumea, cu suveranul în frunte, este blazată; ai impresia că ai ajuns la sfârşitul unei epoci, că te-ai bucurat de toate şi că nu mai ai în tine resurse de a o lua de la capăt. Un sentiment care aduce a premoniţie şi explică acest gen de suicid, care va duce la pierzanie elitele şi regimul, deopotrivă.

Pentru a dăinui, Mme de Pompadour trebuie să fie o Şeherazadă şi să îl ţină mereu pe rege cu sufletul la gură. îi vine ideea de a înviora perioada posomorâtă a postului, redând-o pe scenă sub forma unei opere, dă concerte spirituale, unde cântă personal împreună cu Mme Marchais, Mme de La Salle, vicontele de Rohan şi, desigur, câteva cântăreţe drăguţe, Mile Fel sau Jelyotte, pe care le acompaniază muzicanţii atraşi de aceleaşi „Petits Cabinets". îi povesteşte regelui cărţi la modă, pune să se construiască mici castele adorabile în jurul Parisului, pentru ca monarhul să aibă necontenit senzaţia că se află în altă parte: aşa se nasc Bellevue, ermitajele de la Compiegne şi Fontainebleau, reşedinţele de la Crecy şi La Celle. Când inaugurează „castelaşul", în luna august 1748, organizează o serbare nocturnă de un mare rafinament: pe canal, gondolele sunt luminate; pădurile care înconjoară clădirea sunt pline de felinare aprinse; cei câţiva invitaţi, aleşi pe sprânceană, au primit nişte bilete cu menţiunea „Bun pentru intrare". La desert, în timp ce regele este în continuare la masă, marchiza de Pompadour apare în

costumul Nopţii şi cântă: „Veniţi, veniţi toţi cu mine!". Musafirii sunt conduşi în pădurea iluminată unde nişte copii interpretează un balet; domnul de La Salle, îmbrăcat ca un păstor, îl elogiază pe rege, asemuindu-l cu soarele; în fine, invitaţii primesc costume de carnaval şi măşti, după care se împrăştie cu toţii pe sub frunzişul arborilor.

Mme de Pompadour îl va cuceri pe augustul ei amant recurgând la un subterfugiu la fel de puternic ca şi dragostea, care dă ca şi aceasta emoţii intense, vii, extaze, lacrimi, înduioşări - TEATRUL, în menajul burghez pe care îl formează cu regele, teatrul adaugă sarea şi piperul, condimentele care încep să lipsească. Şi de data asta, tot epoca asigură fundalul, cu lumea ei nebună după teatru, care, gratie marchizei de Pompadour, pătrunde într-o curte cu atmosferă stătută, unde nimeni nu se mai distrează. Iar spectacolul îi aduce regelui un leac contra plictisului, îi distrage atenţia de la sarcinile grele care îi revin, îi excită firea apatică. Acest teatru nu reprezintă altceva, decât transpunerea la Versailles a plăcerilor şi a jocurilor, care îi desfătau pe musafirii care frecventau castelul d'Etiolles. Actori sunt acum chiar ei: rolurile nu mai sunt interpretate de cutare sau cutare financiar sau perceptor general, de cutare avocat din parlament ori de nişte burghezi, care abia şi-au scuturat noroiul de pe tălpi, ci de Mme de Pompadour şi prietenii ei. Aşa se face ca, adesea, numărul actorilor de pe scenă este mai mare decât al spectatorilor care îi admiră din sală.

Astfel ia naştere, într-o galerie lipită de sala Medali-Uor, o scenă care se va numit Teatrul Micilor Apartamente. Marchiza îl inaugurează cu *Tartuffe, o* bombă mai veche, dar care mai are încă destul praf de puşcă în ea. Pe 17 ia-1747, paisprezece persoane sunt aşezate în jurul

regelui, pe nişte scaune simple. Se află acolo crema cremei curţii: potrivit criteriilor marchizei, care şi-a selecţionat invitaţii cu cea mai insolentă parţialitate. Aşa se face că prinţul de Conţi, mareşalul de Noailles, contele de Noailles, care îşi manifestaseră dorinţa de a asista la spectacol nu au fost admişi. Unii actori sunt foşti participanţi în teatrul de la Etiolles: Mme de Sassenage, ducesa de Brancas, Mme de Pons, ducele de Nivernais, care poate da clasă celor mai mari actori profesionişti, ducele d'Ayen şi, bineînţeles, marchiza de Pompadour, uluitoare în rolul Elmirei. La sfârşitul reprezentaţiei, Ludovic XV îi face un frumos compliment: „Eşti cea mai fermecătoare femeie din Franţa".

îmbărbătată de acest succes, Mme de Pompadour joacă după o lună în *Le prejuge ă la mode,* de La Chaussee, apoi în prezenţa prinţului moştenitor şi a consoartei acestuia, în Leş *trois cousines* de Dancourt, unde o interpretează pe Colette. Va fi apoi Lise din *L'enfant prodigue* de Voltaire, Lisette din Le *Mechant* de Gresset. Reprezentanţiile se înmulţesc într-un ritm trepidant, pentru spectatori, şi cu certitutine epuizant pentru cea care le organizează. Se inaugurează un nou teatru sub scara Ambasadorilor, unde se joacă *Leş surprises de l'amour* ,opere, *Acis et Galatee.* Apoi, spectacolul este mutat la castelul Bellevue, de le Meudon, pentru a curma clevetelile invidioşilor. Efort inutil, însă: jigniţi că nu fuseseră invitaţi, curtenii se răzbună prin epigrame şi denunţă averile înghiţite de aceste plăceri futile. Ce-i drept, trupa din „Petits Cabinets" are o serie de angajaţi permanenţi - cântăreţi, dansatoare, un copist de partituri, un peruchier, şapte croitori, costumiere, cabine pentru actori. Cochin a fost pus să imagineze nişte bilete de intrare foarte spirituale. Această curte

în curte, organizată de către marchiza de Pompadour, îi exasperează pe detractori. Capriciul acesta costisitor le stârneşte invidia, ura, sarcasmele. Căci, pentru a fi admis la spectacolele din „Petits Cabinets", nu mai este de ajuns să ai un nume, să fii bogat, ci trebuie să şi beneficiezi de favoarea amantei regelui, în acest domeniu, ea stăpâneşte. Iar regele îi deleagă puterea în ceea ce priveşte plăcerile şi emoţiile lui.

Mme de Pompadour a avut imediat două tipuri de duşmani, pe care caracterul său integru şi gustul pentru fast nu au avut darul de a-i dezarma: nobilii şi poporul. Marile familii se deprinseseră să îl aibă pe rege doar pentru ele: regele îşi alegea amantele din rândul lor. Brusc, monarhul a rupt acest pact ocult, luându-şi o amantă oficială din burghezie, şi nu din burghezia parlamentară, ci mai rău, din burghezia financiară. Chiar şi Bernis, oricât ar fi ţinut de mult să fie în graţiile protectoarei lui, nu putea, el, urmaş al nobililor Pierre de Bernis, să îşi ascundă complet repulsia - regele accepta să aibă legături cu o femeie şi cu un mediu pe care el, aşa provincial şi tânăr abate cum era, îl considera mediocru.

Dacă aristocraţia o dispreţuia pe Mme de Pompadour, poporul, în schimb, o detesta, în păturile de jos ale societăţii, amantele nu au avut niciodată reputaţia de a scădea impozitele, cum spunea cu umor un contemporan. Aceasta mai avea pe deasupra şi un gust exagerat al fastului; n-avea astâmpăr dacă nu construia ceva tot timpul. O adevărată manie la ea, aproape o nebunie: aşa s-a născut Şcoala militară, pe care a conceput-o ca pe un pandant arhitectural al Invalizilor. La aceste nemuţumiri, poporul adaugă reproşul de imoralitate: această societate care dădea tonul, atât de dispreţuitoare, atât de trufaşă, du-

cea o viaţă de dezmăţ. De ce regele, care fusese uns cu
j
mirul din vasul sfânt al monarhilor francezi, nesocotea printr-un adulter flagrant principiile sacre ale religiei? Poporului îi place să i se dea exemple bune. O amantă discretă nu l-ar fi şocat; o amantă afişată cu ostentaţie, care domnea efectiv, i se părea poporului o provocare. Peste aceşti tăciuni de pizmă şi ură, clerul turna gaz pe foc. Mme de Pompadour întruchipa femeia păcătoasă, Betsabe, femeia adulteră. Tabăra jansenistă îşi acoperea faţa de groază; iezuiţii, care ar fi putut să se acomodeze - o a doua natură la ei - cu această încălcare a principiilor, nu o iertau pentru faptul că susţinea şi subvenţiona tabăra filozofilor, care dorea dizolvarea şi nimicirea ordinului lor. în Consiliul Regelui, mai mulţi miniştri exasperaţi de intervenţiile ei au jurat să o distrugă pe marchiză: Maurepas, care, sub un zâmbet de faţadă, o umileşte de câte ori are ocazia, răspândeşte cântecele răuvoitoare despre ea şi îi răspunde, într-o bună zi, cu trufie: „Eu le-am respectat întotdeauna pe amantele regelui, indiferent de ce teapă au fost". El e cel care alimentează „băşcăliile", nişte libeluri defăimătoare, care circulă la curte şi prin Paris. Un alt inamic de talie este contele d'Argenson, mare ministru invidios pe prerogativele ei, care îl învăluie pe rege cu o „tiranie dulceagă". Ştie să îl flateze şi, cinic, consideră că nu există decât două tipuri de oameni, „nemernicii spirituali şi oneştii imbecili". Pentru a o distruge pe Pompadour, va fi chiar în stare să se alieze cu contesa d'Estrades, perfida verişoară a marchizei, devenind amantul ei şi silind-o să intre în joc.

Sfcf
S

în fine, şi mai redutabil chiar, ducele de Richelieu. Mare senior, Don Juan, prieten cu regele, dar şi cu Voltaire, care, între războaie, petreceri desfrânate şi câteva seju-

ruri la Bastilia, mai ales pentru participarea la conspiraţia de la Cellamare, vrea s-o izgonească pe „grizetă"[1], ca să pună în locul ei o amantă, pe care s-o poată controla, îl agasează pe rege, care îl întreabă cu un aer plin de subînţelesuri: „Când a fost ultimul dumitale sejur la Bastilia?". Soldat minunat - împreună cu mareşalul de Saxa, a fost artizanul victoriei de la Fontenoy şi va fi autorul cuceririi insulei Minorca -, omul acesta este de o venalitate legendară, care se va dovedi fatală în împrejurările grave. Locul unde face cele mai multe victime, în afară de câmpul de luptă, este alcovul. Pentru el, orice e bun: de la ducesă la cameristă şi până la prostituată. Perversul acesta se bucură de răul pe care îl face. Se spune că, de fapt, Cholderlos de Laclos s-ar fi inspirat din el, pentru a crea personajul Valmont. Numai că Valmont pare un adolescent naiv si un sentimental, în comparaţie cu acest corsar al amorului, pentru care nu există nici credinţă, nici lege. îi plac burghezele care, măcar, nu sunt libertine; îi place să le violenteze principiile, să le învingă scrupulele, să le aţâţe remuşcările. Fraţii Goncourt au remarcat cu subtilitate: „Ceea ce pierde burghezia, de pe urma adulterului, nu reprezintă ceea ce marile doamne desemnează cu acest mare cuvânt: onoare, ci ceea ce oamenii mărunţi numesc cu un cuvânt mai strâmt, dar mai precis: onestitate". Aşa procedează Richelieu cu adorabila nevastă a unui negustor de oglinzi, de pe rue Saint-Antoine, Mme Michelin. Este blondă, are optsprezece ani şi s-a măritat de curând. O întâlneşte la slujba de la biserică. Se duce la prăvălia lor, îi adoarme soţului vigilenţa cu vorbe frumoase şi, printr-un subterfugiu, o

[1] „fluturaş" - n. t.

atrage pe tânără într-un loc discret. O seduce, fără nici o greutate. Plânge, se ataşează de el. încearcă să îl părăsească. Exclamă: „Ah! S-a isprăvit, sunt nenorocită". Din această luptă cu ea însăşi, va şi muri. La două zile după înmormântare, Richelieu se întâlneşte cu soţul îndoliat; îl pune să urce la el în trăsură, pentru a-1 lăsa să plângă pe umărul lui. Iată, aşadar, omul care exprimă toată ticăloşia acestui secol de aur al iubirii. Pe el, Pompadour nu va izbuti să îl răpună. Are carnea mult prea aţoasă.

în faţa atâtor duşmani declaraţi sau vicleni, pe cine se mai poate bizui marchiza? Pe rege, desigur, dar o dată cu timpul dragostea lor devine o obişnuinţă şi se preschimbă în prietenie. Se bizuie, mai ales, pe micul ei grup de prieteni, pe care îi vezi jucând pe scena teatrului din „Petits Cabinets", pe Bernis şi pe fraţii Paris, financiarii care trag sforile regimului. Sunt patru la număr, originari din Moirans, în Dauphine, unde bunicul lor era hangiu. Au făcut avere furnizând merinde armatei. Antoine a fost director general pentru aprovizionarea cu alimente; Regentul i-a făcut pe ceilalţi trei fraţi consilieri pentru probleme finaciare. în afară de Claude, zis La Montagne, patronimul mamei lui, cel mai cunoscut, cel mai interesant dintre fraţii Paris este Joseph, zis Pâris-Duverney. Ministrul Maurepas îl numea „un derbedeu cu statură frumoasă". A avut o tinereţe şi mai furtunoasă, decât Richelieu: din cauza isprăvilor trăsnite, fraţii se văd nevoiţi să îl înroleze în gărzile lui Villars. Ascensiunea lui se datorează Regenţei şi cardinalului Dubois: din 1736 până în 1757, va fi controlor general al trupelor militare. Foarte bun prieten cu Bernis şi, ca şi el, ridicat prin intermediul femeilor, Mme de Prie, Mme de Châteauroux, „La Pompadour". Alianţa lui cu favorita se va dovedi be-

nefică şi solidă. Va patrona şi va conduce faimosul proiect al Scolii militare, atât de scump - în toate sensurile cuvântului - marchizei, care se va vedea obligată să îl plătească din fondurile personale. Acest Pâris-Duverney are toate farmecele spiritului şi avantajele banului, este cult, iubeşte artele şi nu vădeşte decât un singur defect, demn de iertat, de altfel: o indulgenţă condamnabilă fată de prieteni.

Un alt sprijin al marchizei de Pompadour, ceva mai aleatoriu, de astă dată, este reprezentat de filozofi, Voltaire, Diderot, Marmontel, d'Alembert. în ciuda surâsurilor şi a complimentelor, pasiunea filozofilor pentru „La Pompadour" este absolut interesată: când o flatează, văd în ea un spirit de mecena, distribuitoarea stipendiilor regale, prietena înţelegătoare, care îi primeşte la ea la Versailles, la seratele din Entresol şi obţine ridicarea interdicţiei care apasă asupra celebrei *Encyclopedie.* Aidoma multor mondene din acea vreme, marchiza simte pentru filozofi, îndeosebi pentru Voltaire, o admiraţie deosebită. Dar sentimentul nu este reciproc. Sărmana marchiză care, deşi foarte inteligentă, nu are întotdeauna şi discernământ: îşi închipuie că, prin benefaceri, se înconjoară de prieteni şi de relaţii. O naivitate înduioşătoare la acest suflet dur, dar care explică decepţia şi amărăciunea ei, imediat ce are sentimentul că a fost înşelată.

Şi Bernis? Ce se mai întâmplă cu cel pe care marchiza îl alintă strigându-1 „porumbelul meu lăbos" -, aluzie la picioarele lui lungi şi la abdomenul prosper. Rolul acesta de favorit îl exasperează. Arde de nerăbdare ca lumea s& îl judece, în fine, nu după reputaţie, ci în funcţie de feritele sale. îşi roade *zăbala,* sătul de petreceri, baluri, supeuri, scârbit de intrigi, cabale, cleveteli. Năzuind la

aerul pur al acţiunii, aşteaptă să i se ofere o şansă. Dar aşteptarea se prelungeşte. Căci, degeaba este el confidentul şi sfetnicul marchizei, dacă nu are nici o slujbă importantă, nici un beneficiu.

I se găseşte întâi o locuinţă la Luvru, caravanserai ticsit de tot soiul de artişti şi boemi, pe care o schimbă repede pe o alta, într-o dependinţă a palatului Tuileries, pe fundătura Saint-Vincent (azi rue Saint-Roch); în fine, se mută într-un frumos apartament la Tuileries, pentru care Voltaire îl invidiază. Fireşte, plouă cu avantaje: se bucură de un privilegiu regal, care îi permite să o însoţească pe marchiză, atunci când aceasta pleacă împreună cu regele la reşedinţele lor din jurul Parisului. Este prezent la toate partidele de vânătoare; are un loc rezervat la teatrul „Petits Appartements"; este invitat la toate balurile mascate, în lipsa acţiunii la care aspiră, viaţa lui amoroasă este agitată: există cel puţin două femei în viaţa lui, aparţinând celor mai opuse orizonturi sociale, în primul rând, prinţesa Rohan-Courcillon, care i-a sărit în ajutor pentru achitarea datoriilor: această femeie minunată, frumoasă, generoasă nu se mai înţelege cu soţul ei, de care s-a despărţit. Bernis mai are o legătură şi cu adorabila Eleonore Guichard, o normandă care îi trimite scrisori tandre şi emoţionante. Are douăzeci de ani, atunci când o cunoaşte. Amanta aceasta tânără şi iubitoare îi inspiră versuri pătimaşe, îi va răspunde şi ea printr-un madrigal trist:

Mă iubeşti, spui tu. Ah! inima ta zvăpăiată
Nu-i *destul de sensibilă la pasiunea mea fierbinte.*
De ce nu mă iubeşti mai mult?!
Asta înseamnă că nu mă iubeşti destul.

A murit în 1751, la treizeci şi unu de ani. Moartea ei, care 1-a umplut de mâhnire pe Bernis, 1-a înduioşat pe

Voltaire: „Uite, sărmana floricică, de-atâtea ori lovită de grindină, secerată acum pe veci... Micuţa Guichard, biata de ea, merita mai mult, moartea răpeşte tot, fără pudoare".

Mereu timid în faţa minţilor sclipitoare, regele se obişnuieşte, până la urmă, cu Bernis. Pus la curent cu situaţia lui, îi vorbeşte şi aşa începe favoarea, într-o bună zi, când tânărul abate pleacă de la Pompadour cu o pertioasă pânză persană, pe care aceasta i-a dat-o pentru a-şi mobila apartamentul de la Tuileries, Bernis se întâlneşte pe scară cu regele. Acesta îl întreabă ce are în mână, iar Bernis îi arată tapiseria. Regele, deopotrivă amuzat şi impresionat de penuria financiară a abatelui, îi întinde un sul de ludovici, spunându-i: „Poftim, pentru cuie". Mme de Pompadour îi mai obţine în plus o pensie de 1500 livre, din vistieriile regale.

Ce funcţie să i se dea? Se gândesc întâi la conducerea revistei *Gazette de France,* dar proiectul eşuează. La Pompadour este dezolată şi îi mărturiseşte lui Pâris-Duverney toată decepţia ei: „Nu i-am putut face încă nici un bine abatelui, singurul dintre prietenii mei care se află în acest caz".

Neprimind nici un stipendiu de pe urma favorii, Bernis se străduieşte să facă avere prin mijloace proprii în cariera ecleziastică, îşi depunde candidatura la consiliul de canonici din Lyon, aducând dovezile unei filiaţii fără mezalianţă de patru sute de ani, adică până în 1316, şi a unei înrudiri dovedite cu regele raportată în procesul-verbal. Pe 18 iulie 1749, în cursul unei ceremonii magnifice, purtând mitra pe cap, primeşte crucea emailată, legată de Şnurul roşu cu margini albastre, simbolizând ordinul Saint-Esprit şi Saint-Louis. O onoare remarcabilă, care îi Permite să intre într-unul dintre corpurile prestigioase [a]le Bisericii şi care este însoţită, în plus, de o rentă de

5000 livre. Această promovare îl costă o pasiune, care îi era scumpă: renunţă la spectacole. Un crud sacrificiu.
;
Ştiind că episcopul de Mirepoix este zgârcit cu funcţiile ecleziastice şi că i-a refuzat de fiecare dată solicitările, Bernis se decide să acţioneze, punându-l să intervină pe prietenul său, ducele de Nivernais, amabasador la Roma, care obţine din partea papei o funcţie ecleziastică în Bretania. Ceea ce îi permite lui Bernis să se laude şi să îi spună episcopului de Mirepoix: „Papa tocmai a ridicat interdicţia pe care aţi fixat-o la adresa mea". O expresie plină de duh, care, pusă în circulaţie la curte, îl ridiculizează pe Mirepoix.

într-o bună zi, Bernis se întâlneşte cu cardinalul de Tencin, ministru de stat; zărind pe pieptul lui Bernis Crucea Saint-Louis, pe care nu o avusese până atunci, cardinalul declară: „Vei fi ambasador!". Bernis nu-i răspunde. Gândul acesta îl frământă şi pe el, aşa că se grăbeşte să i-l împărtăşească scumpei lui prietene, Mme de La Ferte-lmbault: „N-am de gând să rămân confidentul complezent al marchizei, să apar cumva ca un ingrat şi să fiu vinovat în faţa curţii şi a oraşului de efectele creditului ei, care vor fi poate foarte condamnate şi foarte condamnabile... Vreau să intru în Afacerile externe; îmi văd de treabă, voi merita recompense pentru strădania mea, şi, dacă voi avea succes, vina va fi a mea în cazul în care nu voi face o avere frumuşică. Nu voi putea să mă acuz de aşa ceva, decât pe mine însumi... Nu vreau să fac avere, decât prin mijloace cinstite, şi îmi doresc, înainte de toate, stima oamenilor cumsecade".

Părăsând-o pe marchiză când se afla în culmea favorurilor, Bernis vrea să demonstreze curţii că nu este un intrigant şi că are nişte ambiţii rezonabile. Cu toată aceasta

atitudine demnă, curajoasă, prudentă deopotrivă, invidioşii nu întârzie să scoată capul. Se dezlănţuie toţi împotriva acestui tânăr. Bărbat frumos, iubit de femei, academician la douăzeci şi nouă de ani, favorit al favoritei, apreciat de către rege şi având în faţă o carieră măgulitoare. Bernis notează: „Invidia a marcat toţi paşii pe care i-am făcut spre avere şi celebritate". Regele îi transmite că este gata să îi acorde un post în diplomaţie. Bernis cere amabasada din Polonia. Regele îl refuză. I se flutură pe la nas ambasada din Elveţia, care îi revine, până la urmă, domnului de Chavigny. Pe 31 octombrie 1751, regele îi acordă ambasada de la Veneţia. Nu e greu să ne închipuim entuziasmul cu care Bernis a primit această numire, în fine, i se face dreptate. Iese din condiţia infamantă, pentru el, de curtean. Este primul pas spre gloria la care visează.

10
Amantul din Veneţia

Veneţia! Ce pradă frumoasă putea devora acum acest tânăr ambiţios! în faţa cetăţii Dogilor, Bernis a avut, probabil, un moment de beţie. Frumuseţii somptuoase a spectacolului care i se oferea privirii, în acea lună noiembrie a anului 1752, i se adăuga marele pariu pe care îl lansa cu el însuşi. Iar, dacă îl apuca eventual cheful de voluptăţi, pentru a mai uita de ambiţii, mii de curtezane erau gata să îl destindă, fără a mai pune la socoteală patricienele, a căror viaţa desfrânată era proverbială, şi frumoasele călugăriţe, dispuse oricând să îşi suflece poalele. Veneţia oferea o bogăţie de desfătări facile, după cum spunea preşedintele de Brosse, care se întorcea de acolo: „Nu există loc pe lume, unde libertatea şi desfrâul să domnească mai deplin decât aici. Nu vă amestecaţi cu guvernul, iar în rest puteţi face ce vă pofteşte inima. Nu vorbesc despre lucrul acela de unde ni se trag plăcerile şi originea, de lucrul propriu-zis prin excelenţă. Lumea nu se şochează de chestia asta aici, mai mult decât de oricare altă operaţie naturală", într-adevăr, dacă acceptai să respecţi un anumit număr de reguli, care stabileau aparenţele, în rest erai perfect liber.

Carnavalul dura şase luni, cu toate dezmăţurile posibile. Pericolele care te pândeau la Veneţia nu veneau de la hoţi - panica generată de poliţia Consiliului celor Zece

asigura securitatea. Nu trebuia să te expui contestând puterea, vehiculând idei filozofice, făcând pe deşteptul. Adevărata primjedie care te pândea, însă, la Veneţia, era să te molipseşti de sifilis: boala secera pe capete şi pedepsea excesele, mai aspru decât Consiliul celor Zece.

Bernis, totuşi, deocamdată, se gândea la altceva: „Singurul risc pentru mine, acolo, era să nu fiu dat uitării", spunea el, în glumă, îi dăm crezare: doar nu şi-a dorit cu atâta înfocare acest post pentru a-i da acum cu piciorul, periclitându-şi toate şansele. Ştie că, la Versailles, duşmanii lui nu vor trece cu vederea nici o greşeală, că toate erorile săvârşite de el vor fi exploatate, pentru a o discredita pe protectoarea lui. Domnul de Puysieulx, fost ministru de Externe, cu care se consultase înainte de plecare, nu-i ascunsese faptul că se opusese la numirea lui în fiecare dintre posturile care i se propuseseră; şi nu îşi dăduse acordul pentru Veneţia, decât fiindcă, dacă avea să comită greşeli, acolo consecinţele nu puteau fi prea grave.

Poziţia Veneţiei, între Viena si Roma, i se pare strategică. A citit depeşele diplomatice, a interogat persoanele competente, a consultat lucrări politice, memorii. Când a sosit la Veneţia, la aproape un an de la numirea în funcţie, a avut timp să înţeleagă organizarea politică de acolo, poziţia comercială, precum şi aşteptările, năzuinţele, temerile, interesele Serenissimei Republici. Bernis are un mare avantaj: amabasadorii precedenţi, trimişi de către rege, domnul de Froulay, îndeosebi, au considerat acest Post ca pe un fel de sinecură; şi-au petrecut mai mult timp °u voluptuoasele călugăriţe din Murano, decât scriind depeşe şi reflectând la situaţia politică.

Bernis nu precupeţeşte nimic pentru a seduce Veneţia Şi pe conducătorii ei. Se instalează la Madonna dell'Orto,

în nordul oraşului, vizavi de Mur ano. Ţine minte, negreşit, sfatul judicios pe care i 1-a dat, înainte de plecare, Cardinalul de Tencin, care 1-a îndrăgit: „Să nu uiţi că, în cariera în care intri, nu se face totul numai cu har". Trebuie să frapezi imaginaţia oamenilor, să îţi faci o legendă, să îţi sculptezi o reputaţie. Asta şi urmăreşte cu palatul lui: să le ia ochii veneţienilor. Nu s-a mai întâmplat vreodată ca un tânăr nevoiaş să facă paradă de mai mult fast, de mai mult gust pentru decor aţiuni şi ornamente. Pentru asta, manifestă o grijă deosebită, ca un bun elev al marchizei de Pompadour. Secretarul său fidel, abatele Dehaizes, şi Chatillon, valetul-tapiţer, care au plecat la Veneţia înaintea lui, au dat o înfăţişare superbă reşedinţei sale, urmând directivele lui. Apartamentele sunt împodobite cu damasc verde şi albastru, dar şi cu catifele genoveze. O anticameră, ornată cu un tablou înfăţişând Viena pe un fond albastru, se deschide spre o sală în care se află un biliard de douăsprezece picioare pe şase. în sufragerie, pot lua masa treizeci de musafiri. Peste tot, lustre din cristal de Boemia sau din sticlă de Murano, cu lumini care se reflectă în oglinzi imense. „Camera regelui" este de un lux nemaiauzit: de la depozitul statului, a împrumutat paisprezece tapiserii din mătase de Bruges. în grădină, pavilionul de vară este ornat cu tablouri şi statui. Bernis a plantat portocali şi leandri. Gondolele lui, legate la mal, în spatele palatului, de nişte ţăruşi vopsiţi, decoraţi cu flori de crini, demonstrează aceeaşi preocupare pentru tot ceea ce este fastuos.

în casă, se trăieşte pe picior mare: un valet de cameră, şapte valeţi obişnuiţi, un gentilom, un brutar, un portar, cinci gondolieri, un ajutor de bucătar, lenjerese. Dar cel pe care Bernis 1-a ales cu o atenţie extremă este bucătarul

Mâncărurile servite la masa ambasadorului vor face obiectul celor mai măgulitoare aprecieri venite din partea tuturor rafinaţilor în arta culinară, aflaţi în trecere prin Veneţia, îndeosebi Algarotti, una dintre cele mai strălucite minţi ale veacului. Indiferent unde ar merge, Bernis nu se arată niciodată zgârcit în privinţa calităţii bucatelor servite la masă. Acest lucru va fi la el o preocupare constantă, atât din plăcere, cât si dintr-un interes bine înţeles: un stomac satisfăcut incită la confidenţe, la indulgentă, la laude. Este nevoie de mâncăruri alese, pentru a îndepărata din inima numeroşilor convivi veniţi din toată Europa acea rea-voinţă pe care lumea nu conteneşte să o semene sub paşii lui, mai ales publicând şi mutilând versurile sale vechi, un pic cam licenţioase. Suferă din cauza cabalelor urzite de duşmanii lui, chiar dacă încearcă să le trateze cu înţelepciune: „Trebuie ca invidia să roadă întotdeauna ceva; prefer să îmi roadă versurile, decât oasele". Aceste cheltuieli excesive reprezintă o politică: îi consideră pe străinii aflaţi în trecere ca pe un fel de „trâmbiţe" ale lui, care vor semăna laude la adresa lui, prin toată Europa şi până la Versailles; speră ca toate astea să i se întoarcă înapoi sub formă de abaţii şi demnităţi: „îmi plasez banii într-un fond pierdut, cu o dobândă extrem de avantajoasă".

Ca o consecinţă imediată, acest fast face ca noul ambasador să fie apreciat de către aristocraţia veneţiană, [c]are ajunge să îl salute, favoare pe care nu o acordă altor Diplomaţi. Francezii nu sunt iubiţi la Veneţia. Li se aruncă [111] faţă insulte si batjocuri, când trec pe stradă. Li se repro-Şează că sunt aroganţi, dispreţuitori. Când între valeţii şi §°ndolierii lui se iscă o încăierare, Bernis îi concediază P[e] servitorii vinovaţi, în rest, pune capăt contrabandei

mai mult sau mai puţin discrete cu care se îndeletnicea personalul diplomatic, inclusiv ambasadorii. Nici un fel de delăsare. Reputaţia ambasadorului contează înainte de toate.

Astfel, Bernis se străduieşte să dejoace toate capcanele: lumea îşi imagina un tânăr care, lipsit de avere, nu putea face decât o figură mediocră; reputaţia lui de autor licenţios lăsa să se presupună că urma să se dedea la o viaţă galantă şi scandaloasă, neglijând o misiune pentru care nu avea nici un fel de experienţă. Se căzneşte sa facă exact pe dos, în comparaţie cu ceea ce se aştepta de la el. Este cast - cel puţin la început, pentru a-şi crea un capital moral: „Oamenii au fost foarte uimiţi, văzând că sunt insensibil la farmecul femeilor, într-o ţară unde această slăbiciune nu este privită ca un viciu". Dă dovadă de multă sârguinţă în munca diplomatică, nepăcătuind niciodată prin diletantism sau amatorism.

Deşi i se contesta capacitatea de a se ocupa şi de lucruri serioase, Bernis va demonstra că poate excela la acest capitol. Se grăbeşte să rezolve magistral cele mai delicate probleme, rămase nesoluţionate de ani de zile. Astfel, reglementează de la sosire chestiunea zahărului provenit din coloniile franceze, pe care veneţienii îl impozitau excesiv, pentru a favoriza în schimb zahărul portughez. Predecesorul său, domnul de Chavigny, nu putea obţine nici o ameliorare. Era o problemă delicată, în care ambasadorul risca mult: la cea mai mică eroare, Senatul Veneţiei putea să îşi exprime nemulţumirea, iar ministrul Afacerilor Externe, domnul de Saint-Contest, care nu-l putea suferi pe Bernis, ar fi fost încântat să se folosească de acest pretext, pentru a-l rechema de la post, punând capăt carierei lui diplomatice. Memoriul pe care Bernis îl adresează Senatului este o capodoperă de abilitate şi

je diplomaţie. A avut grijă să menajeze amorul-propriu impresionabil al veneţienilor. Contrar oricărei aşteptări, obţine câştig de cauză. .Bineînţeles, domnul de Saint-Contest se va feri să pomenească în Consiliul regelui de acest succes al tânărului ambasador.

Ministru incompetent şi lipsit de bunăvoinţă, disimulează depeşele politice perspicace ale tânărului ambasador şi nu aminteşte decât de aridele memorii tehnice, ceea ce nu întârzie să îl exaspereze pe Bernis, care arde de nerăbdare să îşi arate meritele. Se pricepe, însă, să o informeze pe Mme de Pompadour de succesele lui, restabilind astfel echilibrul pe lângă regelDin fericire pentru el, această situaţia dezagreabilă nu va dura. După ce, timp de un an şi jumătate, i-a cauzat nenumărate neplăceri şi i-a stricat toată munca, domnul de Saint-Contest face ceea ce era util să facă: moare subit, spre marea uşurare a tuturor ambasadorilor aflaţi la post. în locul lui, este numit domnul Rouille, care procedează mai inteligent: fie din onestitate, fie din interes, dezvăluie în faţa Consiliului regelui conţinutul depeşelor şi al punctelor de vedere politice îngropate intenţionat de către predecesorul său. E limpede că acest comportament excelent faţă de protejatul favoritei nu i-a dăunat nicidecum carierei.

Marea idee politică pe care Bernis vrea să o prezinte Consiliului se referă la proiectul de a determina Republica Veneţia să ceară protecţia regelui, pentru a asigura dominaţia franceză asupra unuia dintre „paznicii" sau a [Ur]iuia dintre zăvoarele Europei: Veneţia constituie locul de trecere obligatoriu al Germaniei şi al Austriei spre ftalia. Dar, pentru asta, trebuie convinşi veneţienii, care [s]Unt deopotrivă fricoşi şi de o susceptibilitate exacerba prin sentimentul decăderii lor. Pentru a-şi atinge scopurile, Bernis acţionează pe ascuns, sugerând cu abi-

litate această soluţie Senatului. Când simte că ideea a pătruns în minţile senatorilor, Bernis, aparent din întâmplare, îi sperie cu prilejul căsătoriei plănuite a arhiducelui de Austria cu prinţesa moştenitoare a Modenei, zugrăvindu-le tabloul înspăimântător al ameninţărilor care planează asupra Republicii. Senatul ajunge să îi ceară sa intervină pe lângă rege, pentru a obţine protecţia Franţei. Dar ministrul Afacerilor Externe nu va considera că e bine să se răspundă favorabil la această solicitare. Era, negreşit, o eroare din partea Franţei, dar incontestabil un succes pentru Bernis. De altfel, talentul lui de negociator este atât de apreciat, încât Senatul îl alege drept arbitru într-un diferend cu Genova, pe tema unei încăierări sângeroase între mateloţi. Bernis rezolvă chestiunea, mulţumind toate părţile.

Fie prin fastul pe care îl etalează, fie prin inteligenţă sau prin talent, Bernis excelează în arta de a-şi făuri o reputaţie solidă, condiţie a oricărei reuşite diplomatice, mai ales la Veneţia. Pentru asta, îi va cultiva în mod deosebit pe vizitatorii însemnaţi, cum ar fi ducele de Penthievre, nepot al lui Ludovic XIV şi fiu al contelui de Toulouse. Contrar tuturor uzanţelor în vigoare, Bernis convinge Republica să îi facă o primire somptuoasă. Doi nobili sunt puşi la dispoziţia lui; găzduit în reşedinţa lui Bernis, este primit, semn de mare cinste, de Marele Consiliu la Palatul Dogilor. Această vizită spectaculară a unui prinţ de neam mare este o reuşită. La plecarea din Veneţia, prinţul este uluit şi plin de stimă şi recunoştinţă faţă de fastuosul amabasador. Desigur, Bernis a izbutit să obţină aceste derogări şi favoruri însemnate, încălcând toate legile Republicii, datorită prieteniei cu procuratorul Errvo şi cu doamna Barbarigo.

De asemenea, întreţine relaţii excelente cu colegii săi. Astfel, lucru ce se va dovedi foarte important pentru cariera sa, mai târziu, se împrieteneşte cu amabasadorul curţii Spaniei, domnul de Montalegre. Duce de Sălaş, fost prim ministru al Neapolelui: „Spre marea lui desfătare şi spre marele meu folos", notează Bernis, fără modestie. Este amic cu domnul de La Ensenada, care joacă un rol de prim plan la Madrid si nu are nici un secret pentru el: colegi de clasă, cei doi bărbaţi au rămas prieteni, „atât cât pot fi nişte miniştri ambiţioşi". Bernis află de la el nişte secrete privind treburile Spaniei, pe care reprezentantul Franţei la Madrid, ducele de Duras, nu le cunoaşte. I le împărtăşeşte lui Rouille. Iar cei de la Versailles se obişnuiesc cu ideea că ambasadorul de la Veneţia este foarte la curent cu intrigile de la curtea Spaniei, încă un merit ce poate fi adăugat în favoarea lui.

In ciuda acestor succese, duşmanii lui de la Paris nu se dau bătuţi şi continuă să încerce să îl discrediteze, în fiecare zi, îşi primeşte porţia de denigrări, pamflete, defăimări. Dar Bernis nu se lasă păcălit; ştie că, prin el, marchiza este cea vizată: „Nicicând vreo persecuţie nu a fost mai intensă. Ştiu prea bine că nu numai mie vor să-mi facă rău, de-acolo, de departe; dar eu sunt cel care sufăr din cauza asta". Din fericire, prietenii nu-l uită. Ce poate fi mai duios decât acest schimb de scrisori cu financiarul Pâris-Duverney sau cu contele des Alleurs, ambasador la Constantinopol, şi cu şarmanta lui soţie; Pompadour nu scapă nici un prilej de a-şi arăta afecţiunea faţă de acest protejat, pe care îl cultivă, pentru a-l transforma într-o bună zi în protector. Oricum, Bernis ştie că, orice ar face, veneţia nu va fi niciodată teatrul unor mari isprăvi diplomatice. Chiar dacă poate face dovada competenţei ^ui/ nu acolo va dobândi gloria. De aceea, în scrisorile

adresate lui Pâris-Duverney trece adesea de la entuziasm la descurajare: „îmi dau seama limpede că prin aceste artificii se va găsi secretul de a mă face să stau cu braţele încrucişate în fundătura mea". Se plânge de inactivitatea birourilor din Paris: „Marea mea durere este ca, în ciuda dorinţei de a fi util, de a deschide cu modestie noi căi, să mă văd mereu redus la inacţiune şi la inutilitate.

Grozav pentru moral!".

Dar există şi compensaţii, în mijlocul acestui labirint de intrigi, Bernis a recurs la diverse expediente. Decide să cumpere informaţii confidenţiale. Nimic mai simplu căci, la fel ca şi curtezanele, spionii abundă la Veneţia, în ciuda riscurilor; toate curţile din Europa au iscoadele lor; uneori - cel mai adesea - aceştia lucrează şi pentru Consiliul celor Zece, agenţi dubli, tripli... Arhivele Marelui Consiliu adună cele mai indiscrete informaţii despre fiecare cetăţean. Toată lumea este fişată, urmărită, spionată din zori de zi până la asfinţit inclusiv. Dar şi aşa, însă, cu un pic de abilitate, de discreţie, nişte monede zornăitoare, poţi să nu fi văzut.

Pentru a afla ce se urzește între diferitele curţi, mai ales cea de la Viena, ambasadorul apelează la un om de o rară perspicacitate. De o moralitate mai mult decât îndoielnică, pasionat după lux, femei frumoase, jocurile de noroc, snob, fălindu-se cu relaţiile lui, dar şi cu succesul la femei şi cu erudiţia lui, omul acesta este unul dintre aventurierii care bat străzile Veneţiei. Are o statură excepţională: extraordinar de vorbăreţ, extraordinar de venal, dacă este să ne orientăm după cererile de subsidii făcute de ambasador ministrului, pentru a plăti informaţiile acestui costisitor informator. Vine din Viena, unde şi-a făcut relaţii fructuoase în aristocraţie. Bernis află de la el că Austria urmăreşte să se extindă în Italia. Graţie acestor infoî"

maţii, politica Habsburgilor nu mai are secrete, spre marele beneficiu al Consiliului regelui.

Acest spion este la rândul lui spionat de către un *confidente* al Inchizitorilor, un oarecare Manuzzi, care, într-unul dintre rapoartele sale, îi schiţează următorul portret: „S-a făcut preot, dar a lepădat sutana. Se spune că este cult, dar se mai spune şi că mintea lui este fecundă în cabale; că s-a infiltrat la *ser* Bragadin şi că i-a păpat mulţi bani; că a călătorit în Anglia; că a fost la Paris, unde s-a băgat în sufletul cavalerilor şi femeilor, de la care a obţinut profituri ilicite, căci dintotdeauna a avut obiceiul de a trăi pe spinarea altuia şi de a cultiva oamenii creduli sau care se dedau la libertinaj, încurajându-le pasiunile dereglate. Practică jocurile de noroc. Este un blufeur, care l-a stors de mulţi bani pe *ser* Bragadin, păcălindu-l că i-l va arăta pe îngerul Luminii"[1]. Bineînţeles, în spatele măştii acestui personaj enigmatic, mare amator de romanesc, mare trişor în faţa veşniciei, nu ne este nicidecum greu să descoperim un om cu figură plăcută, ai cărui ochi negri se rotesc în permanenţă spre femeile frumoase; acest escroc sentimental, căci dragostea şi spionajul sunt domeniile din care minciuna nu poate lipsi, nu este altul decât Giacomo Casanova.

întâlnirea la Veneţia dintre doi seducători de mare anvergură, uniţi prin necesităţile informării diplomatice, nu avea cum să nu ajungă şi pe un teren mai lasciv, începi Prin a trage cu urechea la uşi şi în final nimereşti într-un Pat. Alcovul, la aceşti doi seducători care luptă cu arme [e]gale, nu este niciodată departe. Nici unul nu ştie însă ^a această întâlnire va face ca legenda lor să intre în ana-[le]le libertinajului.

i Comisso, *Leş agents secrets de Venise au XVIII' silele.*

ll
Voluptăţile mascate de la Murano

în secolul al XVIll-lea, Veneţia este cel mai desfătător lupanar. Pentru a combate melancolia provocată de decadenţă, care străbate de sub opulenţa economică, groaza de viitor, ca şi cum ar fi presimţit sfârşitul splendorii lor şi, în curând, a independenţei, veneţienii recurg la un leac cu valoare de panaceu: amorul. O farandolă mascată de travestiurile carnavalului face loc deliciilor: curtezane, soţii de patricieni, nelipsite de la petrecerile rafinate din vilele lor - ca soţia procuratorului Venier în garsoniera ei de pe Rio dei Barratei, care există şi azi -, burgheze puse pe distracţie, călugăriţe cu simţurile exaltate de o izolare absolut simbolică, femei din popor care, în această ambianţă caldă, gustă şi ele plăcerea, chiar dacă asta presupune şi ceva avantaje pecuniare. Sub mască, desfrâul nu mai are limite. *Carnavale:* predomină simţurile. Amorul bântuie incognito sub *băuta,* domino. Veneţia nu se sufocă de moralitate. Ajungi să te întrebi dacă Inchizitorii din Consiliul celor Zece, care îi spionează pe veneţieni şi pe străinii nobili, nu umblă cumva mai degrabă după bârfe şi cancanuri picante pentru a-i amuza pe distinşii magistraţi, interesându-i de fapt prea puţin delictele de moravuri, traficurile diverse şi divulgarea secretelor de stat. Totul la Veneţia incită la voluptate; religia nu mai este o frână a dezmăţului. Paraclisele, capelele servesc drept

loc de întâlnire şi, uneori, chiar drept loc de desfătare. S-ar zice că nici Dumnezeu şi sfinţii lui nu sunt străini de toate astea. Când preşedintele de Brosses, incapabil să reziste farmecului unei curtezate încântătoare, o întreabă dacă nu are sifilis, aceasta neagă, jurându-se pe Beatissima fvladonna di Loretto. Voluptatea izbucneşte pe zidurile palatelor, ale bisericilor şi ale diverselor *scuolas,* ca la Carrnini din Sân Barnaba, bunăoară, unde Tiepolo, pentru a picta Adormirea Maicii Domnului, o înfăţişează pe amanta lui, despre care se ştia că fusese o celebră curtezană. Muza aceasta se expune privirilor în budoare supraaurite, se răcoreşte la ţară în vilele luxoase din Brenta, unde obişnuiesc să se destindă, vara, patricienii. Toate scenele sugerează dezmierdări, săruturi, idile: pe frescele pictate pe pereţi, nu vezi decât nimfe, satiri, cupidoni, care se fugăresc pe un fundal de azur.

Voluptatea apare la teatru, în teatrele care răsar zilnic, ca ciupercile după ploaie, şi se înmulţesc necontenit, cu actriţele lor frivole, ca faimoasa Cecilia Tron. După spectacol, figurantele îi însoţesc pe patricieni sau pe procuratori în vilele retrase ale acestora. Dar, uneori, sunt suficiente şi lojele teatrelor, care sunt foarte apreciate: prost luminate, fiindcă lumea se teme de foc, mai rău decât de ciumă, lojele sunt propice unor conversaţii intime. Câteodată, după spectacol, s-au întâmplat şi orgii, acolo. Da, voluptatea domneşte ca o stăpână absolută, din Sân Marco la Sainte-Alvise, de la Rialto la Sân Barnaba, cu [Ce]i doi complici ai ei, carnavalul şi obscuritatea intenţio-[ria]ta, care îi învăluie pe veneţieni şi le îngăduie secretul, amic nedespărţit al plăcerilor.

Ambasadorii Franţei şi personalul lor nu se lasă nici [ei] mai prejos: desfrâul nu i-a speriat niciodată, chiar

dacă Parisul pare auster, în comparaţie cu Veneţia, în Franţa, numai aristocraţia de la curte are tendinţa de a se destrăbăla. La Veneţia, vântul cald, care exasperează nervii şi simţurile, nu cruţă nici o categorie socială. Domnul de Montaigu şi, mai ales, secretarul lui, Jean-Jacques Rousseau s-au lăsat seduşi de şarmul faimoaselor curtezane: Rousseau a avut întâi o aventură cu Paodana, despre care a crezut, cu o spaimă închipuită, că i-ar fi făcut vrăji; apoi, a venit rândul celebrei Zulietta, o brunetă de douăzeci de ani, uluitoare, care îl sărută pe gură şi îl numeşte, în mod bizar, „mon cher Bremond". „Ochii aceia mari şi negri, cu alură orientală, zvârleau în inima mea săgeţi de foc". Se ştie că după ce a zărit „o bucăţică de ţâţă", relaţia s-a sfârşit destul de rău, virilitatea lui Jean-Jacques nefiind la înălţimea exigenţelor unei mari curtezane veneţiene: după un jalnic eşec, aceasta a exclamat cu o mutră dispreţuitoare, închizând evantaiul, cu zgomot: „Zanetto, lascia le donne e studia la matematica".

Domnul de Froulay, în schimb, unul dintre ambasadorii dinaintea lui Bernis, se arătase ceva mai activ, în afară de „prietenia" cu două călugăriţe de la mănăstirea Sân Lorenzo, era în relaţii bune cu diferite codoaşe şi cu proxeneţi, care îi făceau rost de un important contingent de fete. Graţie rapoartelor întocmite de iscoadele Inchizitorilor, ştim totul despre faptele şi gesturile lui. Numitul Caimo Antonio raportează amănunţit Consiliului mârşăviile acestui ambasador la mănăstirea Sân Lorenzo/ cu o oarecare Zuane, o oarecare Zanetta şi o oarecare Rina/ care, drept pedeapsă, „au fost private de sacramente". O altă iscoadă povesteşte escapadele amoroase ale aceluiaşi ambasador cu o altă Zanetta, care locuieşte în Rialto'- aceasta se preface că îl confundă cu un cavaler german

şi îi procură trei fete, despre care susţine că ar fi femei onorabile, când în realitate erau doar nişte târfe. Satisfăcut, totuşi, diplomatul se desparte în zori de cele trei cocote, după ce a împărţit în dreapta şi în stânga destui ţechini, în fine, se amorezează la nebunie de o măicuţă de la Sân Lorenzo, Măria da Riva, pe care o remarcase în vorbitorul mănăstirii. Călugăriţa se întâlnea cu el, în fiecare seară, în gondola lui, şi revenea la mănăstire când se crăpa de ziuă. în scurt timp, relaţia a ajuns de notorietate publică, cu atât mai mult cu cât biata călugăriţă a rămas însărcinată. Tribunalul ecleziastic s-a văzut nevoit să aplice o pedeapsă. Trimisă într-o mănăstire din Ferrare, vinovata s-a aruncat în braţele unui colonel Moroni, care a răpit-o şi a luat-o de soţie, la Bologna. Neavând habar de această infidelitate, ambasadorul s-a dus până la Paris, pentru a-l pune să intervină pe ministrul Justiţiei, care a dojenit guvernul de la Veneţia. Se vede limpede că Veneţia nu mai impresiona nicidecum curţile străine. Această laşitate, această renunţare la orice demnitate suscitau lamentaţiile dogelui, Paolo Renier: „Nu mai avem forţe terestre, forţe maritime, alianţe; trăim în voia sorţii şi la întâmplare; nu mai avem decât un singur gând: prudenţă!". Sainte-Beuve, foarte jeneat de îndată ce abordează acest subiect apropo de Bernis, se încăpăţânează să nu vrea să ştie nimic: „S-au scris şi s-au tipărit multe lucruri mai mult sau mai puţin fanteziste, în care a fost amestecat şi nudele lui Bernis, în legătură cu această ambasadă: ne vom rezuma la ceea ce este de uzanţă în cazul oamenilor onești". ^u este mai puţin adevărat că, în faţa acestei destrăbălări generale, lui Bernis i-a fost foarte greu să rămână cast. [tr]itrebarea care se pune, însă, nu este de a şti dacă a rămas virtuos până la finele sejurului - ştim că nu -, ci cât

timp au ţinut hotărârile lui înţelepte şi prudente? în Memoriile sale, care se vor edificatoare, evocând începuturile misiunii sale de ambasador, Bernis mărturiseşte: „Nu aveam nici o amantă, iar serile mi se păreau lungi". într-o scrisoare adresată prietenului său, contele de Alleurs, ambasador la Constantinopol, a cărui tânără nevasta îi va deveni amantă, dacă nu şi era deja, remarcă, referindu-se la această continentă: „Am făcut mai mult pentru rege la Veneţia, decât nu aş fi făcut pentru Dumnezeu la Paris... Duc o viaţă de monah, pentru care meritul meu este cu atât mai mare, cu cât nu mi se recunoaşte nici o sfinţenie". Să-1 credem, însă? Bernis ştie că prietenii lui vorbesc, că reputaţia sa este în mâinile lor. Or, el trebuie, cu orice preţ, să aibă o imagine serioasă. De unde, şi câteva minciuni pioase. Astfel, după ce ne-a spus, când a fost admis la consiliul de canonici din Lyon, că renunţă la pasiunea pentru spectacole, tot el ne mărturiseşte că, la Veneţia, se duce aproape seară de seară la teatru sau la operă. Şi, chiar dacă n-ar fi recunoscut aşa ceva, rapoartele spionilor atestă acest lucru.

Reputaţia depinde întotdeauna de prima impresie, în perioada de început la Veneţia, Bernis a vrut să pară auster, să impună o imagine de om care munceşte cu îndârjire, inaccesibil tentaţiilor. De aceea, i-a impresionat favorabil, aşa cum îşi dorise, pe nobilii venetieni, un pic cam sătui de mârşăviile ambasadorilor trimişi acolo de Franţa. Ca şi cum Veneţia avea atât de puţină importanţă politică, încât singurele scrisori de acreditare cerute acolo constau în a fi un destrăbălat notoriu.

Discreţia lui Bernis a plăcut. 1-a tratat pe venetieni cu o consideraţie cu care aceştia nu mai erau obişnuiţi şi care a fost ca un balsam pentru amorul lor propriu, în plus<

tânărul ambasador era capabil să pledeze cauza lor şi să le facă nişte servicii deloc neglijabile. Aşadar, veneţienii simţeau că trebuia să facă totul pentru a-l păstra pe acest *francez,* cum nu mai văzuseră de multă vreme. Şi cum, pe lângă carnaval, Veneţia excela în arta ipocriziei, Bernis a priceput repede că, dacă se pricepea să salveze aparenţele, să fie discret, avea toată libertatea de a se deda unei existenţe voluptuoase; lumea se va preface că nu observă nimic. Dacă îşi consacra zilele pentru a polei din nou gloria Veneţiei, lumea va închide ochii, cu pudoare, la îndeletnicirile lui de noapte. De prisos să mai precizăm că Bernis n-a aşteptat să i se spună de două ori: nu era nevoie să i se dea voie. Ştia singur drumul desfătărilor. Căci iată un capitol unde cu greu i-ar mai fi putut da cineva lecţii.

într-o scrisoare către draga lui Mme des Alleurs, inimoasa contesă născută Lubormirska, Bernis vorbeşte despre o călugăriţă pe care ea o cunoaşte, care tocmai a sărit zidul mănăstirii pentru a se refugia la Padova. Bernis îi mărturiseşte că a fost s-o vadă şi, mai mult chiar, că tânăra va veni exact în acea seară să cineze în conacul pe care el l-a închiriat pe malul râului Brenta. Convorbirile acestea între patru ochi, dintre călugăriţa anatemizată şi tânărul abate, nu au fost neapărat foarte catolice.

Pe drumul plăcerilor - ceva cam aglomerat la Veneţia -, Bernis s-a întâlnit, aşa cum am văzut, cu un alt mare amator: Casanova. Se poate presupune, de altfel, că, tocmai în timpul unor astfel de petreceri de pomină, Bernis s-a de-[Cl]s să îl folosească pe partenerul său pentru misiuni de [s]Pionaj. Pe ce uşă o fi intrat Bernis în acest monument [^e] libertinaj, cum sunt Memoriile lui Casanova? Dacă ar [1] [s]ă îi dăm crezare veneţianului, într-o seară, o călu-

găriţă frumoasă, care îi căzuse în braţe, o oarecare M.M. (Măria Magdalena Pasini), aparţinând uneia dintre cele mai vechi familii din Veneţia, îi mărturiseşte că, de un an, este amanta unui străin, care are totul pentru a fi iubit: „frumuseţe, inteligenţă, blândeţe în caracter şi în gesturi" . Casanova ghiceşte imediat numele şi calităţile prestigiosului său rival, pe care îl pofteşte să supeze cu M.M. în vila sa de la Murano. Cei doi bărbaţi se recunosc: au avut prilejul de a se întâlni la Paris. In timpul conversaţiei sclipitoare şi picante, M.M. vorbeşte cu însufleţire despre adorabila sa prietenă de la mânăstire, C.C. (Cattarina Capretta), în vârstă de cincisprezece ani. Bernis se arată foarte interesat de această C.C. Şi, în scurt timp, se întâlnesc toţi patru în vila din Murano, pentru a supa din nou împreună. Bineînţeles, C.C. îi place mult lui Bernis, ceea ce îl încântă pe Casanova, în care îndrăgostitul este mereu la concurenţă cu codoşul: „C.C. i s-a părut o minunăţie lui Bernis. Dar cât de contradictorie e inima omului! Pe de o parte mă bucuram, dar pe de altă parte tremuram la gândul că s-ar putea îndrăgosti de ea". Simte că tânăra nu este insensibilă la farmecul ambasadorului, care are „în cel mai înalt grad harul de a alinta dragostea". Continuarea, aşa cum o povesteşte Casanova, se va întoarce în dezavantajul lui. Un nou supeu este stabilit într-o vilă pe care Bernis o închiriază pentru M.M., dar în ultimul moment invitaţii primesc un bilet din partea ambasadorului, care le transmite că nu poate veni, întrucât trebuie să răspundă la o corespondenţă urgentă. Deşi supăraţi, musafirii petrec totuşi o seară excelentă: Casanova le îmbie pe tinere să intre goale în patul imens. Vine şi el numaidecât lângă ele şi, arătându-le o gravură indecentă, le propune să imite scena pe viu. Fetele acceptă cu

dragă inimă: şi iată-le pe amândouă încolăcite una de cealaltă, într-un mod cum nu se poate mai răpitor: „întâi, simplu spectator al luptei sterile pe care o dădeau cele două bacante, mă delectam cu efortul lor şi cu contrastul de culori, căci una era blondă, iar cealaltă brună; dar zgândărit şi eu, în curând, de toate focurile voluptăţii, m-am azvârlit pe ele şi, rând pe rând, le-am făcut să se topească de amor si de fericire".

A doua zi, curios în continuare, Casanova se duce la ambasada Franţei, îl descoase pe portar: din Franţa nu a sosit nici o corespondenţă urgentă; Bernis a supat în ajun la ambasadorul Spaniei. Totul se limpezeşte: Casanova înţelege capcana în care a căzut; iar, a doua zi, când au reprogramat supeul din seara precedentă, Casanova, pentru a nu fi acuzat de lipsă de eleganţă, anunţă la rândul lui că nu poate participa. In cursul acestui supeu, aşa cum va afla dintr-o scrisoare de la M.M., ambasadorul se pretează la acelaşi joc ca si Casanova, care turbează de ciudă. Căci C.C. s-a îndrăgostit de francez. Auzind ce îi povesteşte M.M. despre noaptea de orgie a lui Bernis, pe Casanova îl apucă disperarea: seducătorului i s-a găsit ac de cojocul lui. Strategul amorului şi-a găsit maestrul în arta erotismului în persoana unui viitor cardinal, care nu se mulţumeşte cu aceste partuze rafinate: de la Casanova, aflăm că este şi voyeur. Un ochi de bou, ascuns cu dibăcie în perete, îi dă posibilitatea să asiste la zbenguielile lui M.M. Dar Casanova nu are habar că are de-a face cu un Şmecher mai mare decât el, căci ambasadorul a profitat din plin de farmecele tinerei, înainte de venirea lui.

Aceste rătăciri ale simţurilor nu afectează prietenia. °ernis îi ajută financiar pe cei doi prieteni şi le dă, înain- e de plecare, vila lui din Murano. Se vor mai reîntâlni

adeseori, iar când pleacă la Parma Bernis le recomandă lui Casanova şi lui M.M. să fie prudenţi: „Am motive temeinice de a bănui că îndeletnicirile noastre sunt cunoscute de Inchizitorii de Stat, care disimulează din raţiuni politice, dar nu m-ar mira ca, după ce eu nu voi mai fi aici, acest secret să fie dezvăluit în scurt timp". Se ştie că, în realitate, Casanova nu i-a urmat sfatul. In iulie 1755, la două luni după plecarea definitivă a lui Bernis, arcaşii trimişi de Messer Grande au venit să îl aresteze. Era acuzat că ar fi pus în circulaţie nişte cărţi interzise de cenzură şi că ar fi creat o lojă masonică. A fost transferat în faimoasa Prigione dei Piombi, de unde a evadat spectaculos după un an şi jumătate. Cât despre faimoasa M.M., Măria Madgalena Păşirii, care avea pe atunci douăzeci şi doi de ani, se ştia că va ajunge stareţa abaţiei Sân Giacomo di Galitzia, din Murano, în 1785.

Această întâlnire dintre Casanova şi Bernis, atât de zburdalnică şi de nostimă, nu a fost pe gustul comentatorilor austeri ai lui Bernis. Frederic Masson, care a publicat Memoriile, este atât de şocat în iubirea sa oarbă pentru cardinal, încât nici nu se gândeşte să şi-1 imagineze dedându-se la asemenea turpitudini. Serge Dahoui, autorul unei biografii a lui Bernis, extrem de documentată, vede în acest episod „o harababură de neverosimilităţi" şi refuză, de asemenea, să creadă că ambasadorul ar fi avut nişte relaţii amoroase atât de îndoielnice. Un alt biograf al lui Bernis, Rene Vaillot, împărtăşeşte acest punct de vedere. Toţi vădesc aceeaşi falsă pudoare. Charles Samar an, eminent casanovist, nu face nici el excepţie. Şi totuşi[1]- Cât de veridic sună portretul pe care Casanova i-1 schiţează zglobiului ambasador! Numai cineva care 1-a cunoscut bine îl putea descrie aşa. Şi cum să explicăm relaţiile de spionaj cu cabinetul din Viena, de unde Casanova tocmai

venea? în fine, de ce s-ar fi zbătut Bernis atâta pentru el, când avea să devină ministru al Afacerilor Externe, pentru a-i obţine un post bănos în preajma prietenului său, Pâris-Duverney? Roger Vailland are dreptate de a considera, spre deosebire de erudiţi, că în această privinţă Memoriile lui Casanova nu se îndepărtează prea mult de realitate. Şi, sincer vorbind, în fond, nu cumva se face prea mult zgomot pentru nimic? în secolul al XVIII-lea, acest gen de amuzament un pic cam deocheat nu era văzut cu atâta pudibonderie ca în ziua de azi.

înainte de a pleca defintiv din Veneţia, Bernis s-a dus la Parma, în februarie 1755, pentru a-şi aduce omagiile infantei Louise-Elisabeth, cea mai mică dintre fiicele lui Ludovic XV, care s-a măritat cu infantele Spaniei. Infanta Louise-Elisabeth nu era ceea ce se poate numi o femeie frumoasă, dar plăcea, deşi avea nasul borcănat, faţa ciuruită de varicelă şi un aer cam băieţos. Brunetă picantă, inteligentă, moştenise de la tatăl ei un temperament focos. Sânii ei enormi excitau imaginaţia lui Voltaire. Femeia aceasta înaltă şi voinică avea farmec: mărinimoasă, sinceră, directă, emana o căldură care încălzea inimile musafirilor; soţul ei, infantele, deşi foarte amorezat de nevasta lui care îl dispreţuia, avea o amantă oficială, ştiută de toţi, deşi se zvonea că prefera băieţii.

Infanta se lasă cucerită de irezistibilul Bernis: găseşte în fine în el bărbatul viril, pe care îl poate admira, îi place atât de mult, încât în scrisorile adresate familiei, regelui, nu conteneşte să-1 ridice în slăvi pe ambasador. Ar [v]rea să îl păstreze lângă ea, la Parma, sau în superba ei [re]şedinţă din Colorno. Bernis va rămâne aproape patru luni în preajma ei. Orice motiv va fi bun pentru a-1 îm-Piedica să plece, în lipsă de alt pretext, infanta invocă "oala copiilor, într-un sfârşit, când se departe de ea, în

mai, pentru a-şi încheia misiunea diplomatică, infanta îl roagă să mai trecă, totuşi, câteva zile pe la Parma, înainte de a pleca la Paris. De prisos să precizăm că această legătură amoroasă prestigioasă cu fiica regelui nu va dăuna nicidecum carierei tânărului ambasador. Iată, aşadar, şi latura lui „Bel-Ami".

Despărţirea lui Bernis de veneţieni a fost emoţionantă. Senatul, Consiliul celor Zece, patricienii şi-au arătat din plin stima şi recunoştinţa lor. Pierdeau un mare ambasador făcut, parcă, pentru a-i înţelege, a-i iubi, a-i ajuta. Şi el, de altfel, întotdeauna sensibil în faţa dovezilor de afecţiune, a trebuit să îşi înăbuşe lacrimile. Plecarea aceasta, cum spune el, a provocat „o dezolare universală": „M-au înduioşat atât de mult lacrimile pe care le vedeam şiroind, încât n-am mai putut suporta acest spectacol şi am poruncit gondolierilor să pornească iute spre partea din spate a oraşului, pentru a-mi ascunde o sensibilitate pe care nu o mai puteam controla. Nu mă laud că aş avea o inimă de piatră, şi nici măruntaie de fier, iar pentru mine viaţa are preţ doar prin fericirea de a iubi şi de a fi iubit".

Pe drumul de întoarcere, ştia că va avea parte de favoruri şi de beneficiile unei misiuni diplomatice fructuoase, dar nu uita, totodată, că la curte îl aşteptau duşmanii, intrigile, reaua-voinţă care creştea de sub fiecare piatră de pavaj de la Versailles. Dar căpătase încredere în el însuşi; ştia că dacă vroia ceva, nimic nu i se putea împotrivi: „Am obţinut întotdeauna ceea ce mi-am dorit cu tărie". Dar oare ambiţia de a face lucruri măreţe, care îl sfâşia tot timpul, va fi mai puternică, decât dezgustul pe care îl simţea faţă de mediocritate? Putea, cumva, să îşi închipuie la ce culmi ale puterii va ajunge, dar şi la ce chinuri şi umilinţe? Omul acesta, care mergea la prezicătoare şi la cărturărese, cunoştea deja tainele destinului său?

12
Baletul ambiţiilor

Nu încă tumultul triumfului, dar deja toate satisfacţiile unei recunoaşteri spectaculoase. La sosirea la Versailles, în iunie 1744, Bernis savurează un moment excepţional: este aplaudat, este sărbătorit, i se împletesc coroniţe. Absenţa aceasta de doi ani a avut efecte pozitive la curtea Franţei, unde meritele liii s-au amplificat, o dată cu depărtarea. Beneficiază de dublul avantaj de a fi deopotrivă o figură cunoscută, dar de a apărea şi ca un om nou, care nu a avut de-a face cu nici o intrigă, în plus, aduce cu el exotismul străinătăţii si farmecele misterioase ale Veneţiei.

Regele îl primeşte cu căldură. Ludovic XV are toate motivele de a-1 aprecia pe Bernis: pe lângă avantajele pe care le dobândise prin naştere, ambasadorul prezintă acum şi dovezile incontestabile ale meritului său. S-a achitat foarte convenabil de misiunea diplomatică pe care a primit-o. Regele este sensibil, de asemenea, şi la afecţiunea pe care i-o arată lui Bernis infanta, fiica lui, la care monarhul ţine atât de mult. Bernis i se pare, aşadar, un element excelent, capabil să potolească neînţelegerile şi certurile existente în permanenţă între clanul Pompadour si cel al reginei. Un climat de agresivitate, care i se pare regelui cu atât mai deşert, cu cât din 1751 nu mai întreţine [c]u favorita decât relaţii de prietenie, între ei, există [a]cum o înţelegere duioasă, ca în cuplurile vechi, când furtunile pasiunii au trecut de mult.

Bernis este primit într-un mod mai ambiguu de către ministrul său, domnul Rouille, care îi adresează un compliment ciudat, amestec de măgulire şi de ameninţare: „Nu voi conteni niciodată se recunosc că eşti cel mai bun dintre ambasadorii noştri, deşi ar trebui să fii succesorul meu". Bernis înţelege mesajul: mai mult decât oricând, trebuie să fie cu ochii în patru.

Şi Mme de Pompadour îi arată cât de mulţumită este de el. Revenirea lui la Paris este o mare uşurare pentru ea; are în sfârşit un sprijin, un prieten destoinic, care să-i servească drept pavăză şi care să o povăţuiască în războiul nemilos pe care îl poartă cu inamicii ei, care nu o cruţă nici ei. Se bucură de succesul lui Bernis, ca şi cum ar fi fost reuşita ei. Doar e protejatul ei, „porumbelul lăbos", cum îl alinta ea! Deja nutreşte pentru el cele mai înalte ambiţii. Bernis simte că poziţia protectoarei lui a devenit fragilă. Nu mai este favorită, decât cu numele. Regele o neglijează. Azi-mâine, se poate înamora de o altă amantă; iar noua venită nu va pregeta să îi înlăture pe prietenii doamnei de Pompadour, pentru a-i impune pe ai săi. Şi ce se va întâmpla, atunci, cu Bernis? Stima regelui, prietenia pasionată a Infantei vor fi oare de ajuns pentru a rămâne pe poziţie? Puţin probabil.

La treizeci şi trei de ani, Mme de Pompadour este uzată, fizic şi moral. Altele ar fi ajuns aşa mult mai devreme chiar. Viaţa ei, în ultimii zece ani, a fost doar o luptă. Nu a încetat să se bată cu o obstinaţie, un curaj care ar merita admiraţia, dacă marchiza ar manifesta o dragoste mai puţin interesată pentru binele statului, în loc de aceasta politică întru totul personală, adesea stângace, care nu urmăreşte decât flatarea amorului-propriu şi satisfacerea pasiunii frenetice pentru putere. Câte capcane n-a tre-

buit să evite! Fără a mai pune la socoteală bruftuielile pe care trebuie să le îndure din partea regelui, care nu o cruţă. O şicanează. Aşa, bunăoară, într-o zi când se plângea de situaţia ei şi regreta că nu s-a născut băiat, Mme de Pompadour spunea: „Aş fi putut călători, rn-aş fi dus la război, aş fi înnebunit toate femeile", la care regele i-a retezat-o sec: „Ba n-ai fi făcut nimic din toate astea, fiindcă ai fi rămas un peştişor". Marchiza a înfruntat campaniile de denigrare - nu toate nejustificate -, dar şi bârfa, calomnia, umilinţele publice conjugate ale taberei ecleziastice, ale familiei regale, ale miniştrilor, ale ducelui de Richelieu. La acest dispreţ pe care i-1 arată curtea, se adaugă ura poporului faţă de favorită, Peştoaica, târâtă zilnic prin noroi. Circulă despre ea libele josnice, grosolănii care abundă, în ciuda grelelor pedepse cu închisoarea la Bastilia, pe care le riscă autorii lor. Curtea, fireşte, se delectează văzând că favorita este umilită şi insultată de vocea străzii.

Deşi sătul de trupul amantei, regele continuă să o îndrăgească. Simţurile lui au luat calea faimosului Parc-aux-Cerfs, o locuinţă discretă de la Versailles, adevărată „garsonieră" unde domneşte pentru moment o roşcată delicioasă de origine irlandeză, domnişoara O'Murphy, zisă Morphise, în vârstă de douăzeci de ani. Locatara acestei case se schimba frecvent. Dar suntem departe de legendarul Parc-aux-Cerfs, lupanar regal, pe care valetul de cameră al regelui, ajutat de Mme de Pompadour, 1-ar fi aprovizionat cu numeroase tinere galante. Această Agendă tenace se *bazează* mai ales pe mărturia doamnei de Hausset; în Memoriile ei, aceasta denunţa complezenţa marchizei - a cărei guvernantă şi fusese -, faţă de membrele aşa-zisului harem. Este vorba, probabil,

despre o exagerare: aceasta este, în orice caz, părerea avizată a lui Pierre Gaxotte, care a studiat cu atenţie istoria manuscrisului amintit şi a presupusului autor. Toate extravaganţele sunt puse pe seama lui Ludovic XV un adevărat harem, exagerarea este mai mult decât evidentă. Parc-aux-Cerfs nu era, de fapt, decât o casă de burlac, dotată rând pe rând cu diverse amante, pe care regele le vizita discret.

Mme de Pompadour se consultă cu Bernis în privinţa atitudinii pe care să o adopte: ar fi bine, oare, să renunţe, să se retragă de la curte, să îi scrie regelui pentru a-l preveni de intenţiile ei? Bernis o convinge să renunţe la idee. O sfătuieşte să evite faţă de monarh orice reproş de ordin sentimental, dar să continue să îi adreseze scrisori legate de treburile de stat, domeniu pentru care marchiza vădeşte mult gust, chiar dacă nu dă dovadă întotdeauna de clarviziune. Bernis o convinge că mai poate juca încă un mare rol, că nu e bine să se sustragă de la această misiune, care îi poate oferi prilejul de a-i face mari servicii regelui. Să renunţe?! La ce i-ar folosi? Limbajul acesta amical - şi, firește, interesat din partea lui Bernis - este exact ceea ce Mme de Pompadour îşi dorea să audă. A fost foarte fericită, desigur, să constate că protejatul ei îi rămânea fidel şi că se preocupa de soarta ei.

Putem înţelege sentimentul de oboseală pe care îl trăia Mme de Pompadour. Dizgraţia amoroasă în ochii regelui nu a fost decât o nouă rană pentru orgoliul ei. Marchiza avusese parte de încercări grele şi dureroase în domeniul afectiv: muriseră, rând pe rând, mama ei, băieţelul, iar apoi micuţa Alexandrine, pe care o adora. Doliul acesta repetat a răvăşit-o şi a descumpănit-o, chiar dacă se străduieşte să nu se observe nimic. La câteva zile

după moartea fetiţei ei, este văzută zâmbitoare la seratele din „Petits Cabinets", cochetând cu regele, fără să lase să se vadă ceva din mâhnirea care îi apasă sufletul; iată, aşadar, ce forţă are! Dar această permanentă constrângere pe care o exercită asupra propriei fiinţe o subminează dinăuntru.

Mme de Pompadour îşi găseşte singurele compensaţii în ambiţiile ei politice si arhitecturale. Speră ca toate construcţiile realizate, înfrumuseţările aduse locuinţelor ei, cum ar fi Bellevue, Choisy, sau proiectul ei de Şcoală militară să izbutească să îi asigure gloria. Poziţia pe care o are îi permite, de asemenea, să îşi satisfacă şi altă pasiune: prietenia, în acest domeniu, alegerile ei nu sunt întotdeauna fericite. Prea sensibilă la linguşeli, a avut parte de multe dezamăgiri. Mulţi dintre cei pe care i-a ajutat o răsplătesc prin rea-voinţă şi trădare. Lovitura cea mai dureroasă a venit din partea propriei verişoare, Mme d'Estrades, pe care ea a lansat-o în societate, dar care caută acum, prin toate mijloacele, să o doboare. Complotul urzit de Mme d'Estrades împotriva binefăcătoarei ei constituie un extraordinar rezumat al moravurilor de la curte. Lucrurile cele mai frivole se contopesc cu lucrurile cele mai serioase. Geloziile şi perfidiile feminine însoţesc permanent cele mai austere realităţii de stat. Pasiunea pentru putere, trădarea, ambiţia se vor dezlănţui într-un fel de operă-bufă, care se desfăşoară la câţiva paşi de biroul unde are loc Consiliul regelui.

De multă vreme, contesa d'Estrades vroia s-o înfunde pe verişoara ei, Mme de Pompadour, ale cărei binefaceri pentru ea şi pentru familia ei fuseseră nenumărate şi, de [a]°eea, de neiertat. După ce s-a bucurat şi a profitat multă [v]rerne de succesul doamnei de Pompadour, Mme d'Estrades a demarat lenta si surda muncă de demolare:

nu era greu, efectiv, să îşi găsească aliaţi şi complici pentru o asemenea treabă. Duşmani de-ai favoritei aflai pe toate drumurile la Paris şi la Versailles; era câte unul în spatele fiecărui paravan chinezesc. Şi, iată cum, Mme d'Estrades a devenit prietena, iar apoi amanta domnului d'Argenson, ministrul, adversar înrăit al favoritei, inteligent, competent, dar îngâmfat de puterea lui şi închipuindu-se indestructibil. Fireşte, Mme d'Estrades încercase întâi să acţioneze direct, seducându-l pe rege: urâţenia fiind marele ei handicap, a profitat de o seară, când regele se îmbătase, pentru a-şi atinge scopul. Din cauza unei rămăşiţe de luciditate a regelui, proiectul ei a eşuat. Atunci i-a venit ideea, pentru a-şi realiza planurile, să o împingă în faţă pe o făptură adorabilă, frumoasă de-a dreptul, dar la fel de ingrată ca şi ea, Mme de Choiseul-Romanet.

Această persoană drăguţă, în vârstă de douăzeci de ani, nepoată a doamnei d'Estrades, era măritată de un an cu contele de Choiseul, văr cu viitorul ministru, graţie bunăvoinţei manifestate de Mme de Pompadour, care avusese mărinimia de a-i face o zestre şi de a-i împrumuta castelul ei din Bellevue, pentru a-şi petrece acolo luna de miere. Tot marchiza asigurase, ulterior, un loc la curte, pentru Mme de Choiseul-Romanet şi soţul ei. Charlotte de Choiseul-Romanet s-a amuzat întâi să îl momească pe rege, lucru destul de banal la curte. Proceda aşa, atât din cochetărie, cât şi pentru a obţine, în trecere, niscaiva avantaje; aşa a obţinut ca soţul ei să fie numit mareşal. Regele s-a prins în joc. S-a apucat să compună scrisori înflăcărate, a promis tot ce s-a vrut de la el, a jurat tot ce a putut jura, pe scurt, s-a comportat ca mulţi barbaţi în împrejurări asemănătoare. Ce nu ştia el, aşa reg[e] cum era, este faptul că cele mai intime peripeţii ale aces-

tui roman i se comunicau instigatoarei planului, Mme d'Estrades, care, împreună cu contele d'Argenson, examina cu atenţie progresele pasiunii regale şi, colateral, şansele lor de a avea o nouă favorită, care să le fie devotată, în fiecare zi, complotiştii, cu sufletul la gură, ţineau sfat si o încurajau pe curtezană să ridice pretenţii si mai mari. Au existat scene care aduceau mai mult a vodevil, decât a marivodaj[1]: bunăoară, regele şi-a sucit genunchiul, luând-o pe o scară dosnică şi prost luminată, pentru a ajunge în apartamentul tinerei doamne.

în sfârşit, a sosit şi ziua mult aşteptată: regele îi dă o întâlnire tinerei, în celebrele sale „Petits Appartements", scopul întrevederii nemaicomportând acum nici o ambiguitate. Mme de Choiseul-Romanet acceptă să se ducă. Iar conjuraţii, Mme d'Estrades si domnul d'Argenson, aşteaptă cu înfrigurare rezultatele acestei partide de amor plină de importanţă. După o lungă aşteptare, multă angoasă, Mme de Choiseul-Romanet îşi face apariţia, ciufulită, cu hainele în dezordine, afişând semnele înfrângerii, care este, însă, şi victoria ei. Mme d'Estrades se repede spre ea şi o întreabă direct: „Ei, s-a făcut? — Da, s-a făcut", răspunse tânăra, suspinând, „mă iubeşte, este fericit. O să o izgonească, şi-a dat cuvântul de onoare". Beau Şampanie, uniţi în genul acela de veselie pe care o simt oamenii ingraţi după o faptă ticăloasă îndreptată împotriva celor care le-au făcut un bine. Cele două femei se [sl]rnt eliberate, în fine, de insuportabila povară a recu-^oştintei! D'Argenson, care are teluri mai înalte, nu se gândeşte decât cum să o elimine pe marchiză, fiindcă îl [e]xasperează intervenţiile şi influenţa ei asupra regelui.

Limbaj galant - n. t. ,i'!n<^j,

Totuşi, o neplăcere: degeaba e Charlotte de Choiseul-Romanet de o frumuseţe răpitoare, dacă tot toantă rămâne, altfel spus dacă tot are o minte cât o orătanie, ca să nu părem prea nepoliticoşi. Vrea prea multe. De o vanitate ce frizează nebunia, i-a mărturist unui văr de-al soţului ei, contele de Stainville, viitorul duce de Choiseul, cât este de fericită. Mare greşeală! Choiseul, să-1 numim aşa de acum înainte, deşi nu îşi va lua titlul de duce de Choiseul decât în 1758, sesizează avantajul pe care îl poate avea pentru cariera sa cunoaşterea unui asemenea secret. Căci, chiar dacă Choiseul are multe calităţi şi chiar un pic de geniu, nu de prea multă abnegaţie se sufocă, totuşi. Obţine de la ea să îi încredinţeze scrisorile primite de la rege, în care acesta îi promite să o alunge de la curte pe Mme de Pompadour. Vrea să le studieze cu mai multă atenţie. Cu o mare ingenuitate, Mme de Choiseul-Romanet este de acord să i le împrumute. Şi, din acel moment, este pierdută.

Ambiţiosul şi cinicul Choiseul este la cuţite cu Mme de Pompadour. Dar acest individ rapace a priceput dintr-o privire unde îi stă interesul. Frivolă şi neîndemânatică, verişoara lui nu va reuşi niciodată să îşi asigure o poziţie trainică în preajma regelui. Monarhul, după ce îşi va fi potolit simţurile, se va descotorosi de ea, ca de atâtea altele înainte, în schimb, mult mai puternică, Mme de Pompadour are şanse să dăinuie mai mult. Choiseul nu şovăie: se duce numaidecât să îi arate scrisorile de la verişoara lui. Această trădare îi va garanta prietenia recunoscătoare a favoritei, care utilizează imediat, cu folos, corespondenţa pe care a pus mâna. Rezultat: zece zile mai târziu, regele o ridică pe marchiză la rangul de ducesă, cu toate prerogativele şi avantajele legate de acest titlu. Iar

micuţa intrigantă naivă este aruncată înapoi în braţele soţului. Nefericita va aduce pe lume, peste şase luni, o fetiţă, dar va muri imediat după naştere. Conjuraţii sunt nevoiţi să îşi înghită amărăciunea. Mme de Pompadour le coace o răzbunare în stilul ei: va pune să fie surghiuniţi.

Un nou astru se ridica la Versailles. Desigur, regele nu a apreciat procedeul lui Choiseul, dar Mme de Pompadour a reuşit să-i smulgă numirea acestuia ca ambasador la Roma. Acolo, prin felul dezinvolt de a se purta şi prin competenţa care îl caracteriza va face ca această lipsă de eleganţă să fie dată uitării. Nu se poate spune că ar fi fost răvăşit de remuşcări: „Dumnezeu mi-e martor", va spune el, „nu pot nega că această împrejurare din viaţă mi-a oferit prilejul de a o cunoaşte pe Mme de Pompadour, care mi-a devenit bună prietenă, preocupându-se de tot ce mi s-a întâmplat"[1].

Evident, acest bărbat redutabil, de treizeci şi patru de ani, răsfăţat de Mme de Pompadour, va fi curând un rival pentru Bernis. Cum îi stătea în fire, va încerca să îşi facă din el un prieten. Continuând să îi dea sfaturi protectoarei lui, încearcă să o împace cu d'Argenson, Machault şi mareşalul de Richelieu. Zadarnic. Mme de Pompadour are prea mult amor-propriu pentru a se coborî să facă şi concesii.

Apoi, după ce şi-a făcut datoria faţă de cea căreia îi datorează atâtea, Bernis se ocupă de persoana lui. Miracolul favorii: obţine ceea ce cere şi chiar peste; onorariul lui de ambasador este dublat; i se dă primul post de consilier ecleziastic; regele îi promite distincţia „cordon bleu", Pentru ziua când va fi numit ambasador în Spania; în

[1] *Memoires du duc de Choiseul.*

fine, întrucât abaţia regală de la Saint-Arnould, lângă Metz, este vacantă, o cere el. Boyer, neînduplecatul episcop de Mirepoix, care îi refuza de fiecare dată totul, i-o acordă, cu mii de politeţuri. Atâtea şanse, atâtea favoruri nu au cum să nu stârnească invidia şi să nu aţâţe ura. Bernis ştie acest lucru. Abia aşteaptă să se ducă să digere aceste solide avantaje financiare, departe de răutăţi şi la adăpost de intrigi, într-o ambasadă confortabilă, în luna eugust 1755, se pregăteşte să plece înapoi la Veneţia, postul de la ambasada Spaniei nemaifiind vacant. Imediat ce face publică data plecării, vede cum se înseninează toate frunţile: miniştrii sunt încântaţi la gândul că acest rival va fi în curând departe; invidia curtenilor se potoleşte ca prin farmec. De aici înainte, cariera lui pare deja trasată: Veneţia, apoi, conform proiectului secret al regelui, ambasada din Spania, pentru a-1 înlocui la post pe ducele de Dur as.

Bernis simte că, optând pentru varianta de a dispărea de la curte, a scăpat ca prin urechile acului: la Versailles, ar fi căzut pradă intrigilor. Până şi protectoarea lui începe să se cam sperie de favoarea în care îl ţin nu numai regele, ci şi familia regală. Orice neînţelegere ar fi de ajuns pentru a-i strica bunele relaţii cu ea. Cuprins de ameţeală văzând avantajele de care este copleşit, are o expresie plină de savoare: „Nicicând o situaţie aşa de periculoasă nu a fost atât de strălucită".

Pregătindu-se să plece la Veneţia, Bernis îşi închipuie distracţiile pe care le va regăsi acolo: prietenii, veneţienii care îl adoră, călugăriţele zburdalnice, C.C. şi M.M., sânii mari ai infantei, la Parma - soarele, artele din Italia, ce mai tura-vura, fericirea! Franţa este grav ameninţată din exterior. Dintre toate pericolele, cel mai serios este raz*

boiul cu Anglia, care se profilează, deşi francezii nu sunt pregătiţi. Bernis este îngrozit de indolenta şi neglijenţa care domnesc în Consiliul regelui: „Au fost de ajuns trei ani la ambasadă, pentru a fi considerat cel mai abil ministru al regelui şi resursa lui cea mai de preţ: asta dovedea penuria de oameni din jurul lui", îi este teamă, de fapt, să nu trebuiască într-o bună zi să se implice în miezul acestei puteri, în nişte condiţii de-a dreptul catastrofale. De aceea şi preferă să fugă de tentaţia care i se oferă. La ce bim să te bucuri de o glorie, pe care trebuie s-o plăteşti cu deziluzii şi suferinţe? Veneţia, C.C., M.M. şi vilişoara din Murano sunt mai plăcute şi exercită nişte atracţii mai puţin primejdioase.

Iar, apoi, la Versailles, şi voinţele de fier încep să se înmoaie; curajul se ofileşte, după ce a fost şicanat; mediocritatea prosperă; este domnia curtenilor; indivizi îngâmfaţi fără rost s-au insinuat în rotiţele mecanismului puterii, care prezintă toate simptomele paraliziei generalizate. Bernis nu e departe de a aproba diagnosticul marchizului d'Argenson: „Curtea, curtea, curtea! în cuvântul acesta rezidă tot răul. Curtea a devenit singurul senat al naţiunii, cel mai mărunt valet de la Versailles este senator, cameristele iau parte la guvernare, dacă nu pentru a porunci, oricum pentru a pune piedici legilor si regulamentelor şi, din piedică în piedică, nu mai există legi, porunci şi nici cine să poruncească. Curtea împiedică orice reformă în finanţe... curtea corupe armata de uscat Şi marina, prin promovări pe pile... curtea pune piedici meritului, autorităţii şi permanentei meritelor..."[1].

Bernis şi-a făcut bagajele când, brusc, regele se răzgândeşte: până la urmă, nu va fi Veneţia, ci Madrid. Ame-

[1] D'Argenson, *Journal et Memoires.*

ninţarea din partea Angliei este atât de puternică, încât Franţa are nevoie de un ambasador deosebit de abil, pentru a converti curtea Spaniei la cauza franceză. Ministrul francofil La Ensenada pierduse puterea în 1754, semn că influenţa englezilor se dubla. Cu doi ani înainte, Ludovic XV a încercat să îl convingă pe Ferdinand VI în privinţa avantajelor unei alianţe dintre cele două regate împotriva Angliei, marele prădalnic al imperiilor coloniale. Regele Spaniei a eludat cu laşitate această propunere. Se teme de Anglia. Speră cumva Ludovic XV ca abilitatea şi naturaleţea lui Bernis să facă minuni? Fie şi Spania! Se va consola, poate, acolo, cu măicuţele adorabile şi nopţile calde, care îl vor ajuta să nu le regrete prea mult pe scumpele de C.C. şi M.M. Plecarea urmează să aibă loc peste opt zile.

într-o seară, când pleacă de la ministrul Rouille, Bernis primeşte un bilet de la Mme de Pompadour, în care aceasta îi cere să vină de urgenţă la ea, a doua zi, pentru o chestiune importantă. Când ajunge acolo, la zece dimineaţa, Bernis nu ştie că are întâlnire cu Istoria.

13
Viorile din Viena

Niciodată, nici în cele mai nebune vise, Bernis nu şi-ar fi putut închipui incredibila veste pe care i-o dă Mme de Pompadour. Aşezată în budoarul ei, din care se degajă parcă o frivolitate luxoasă, cu toate mobilele acelea din lemn de trandafir, splendidele pânze persane, picturile indiene în nuanţe unduitoare, Mme de Pompadour îi propune de-a dreptul să fie artizanul răsturnării politicii europene elaborate de către Richelieu şi Mazarin. Un proiect care vizează, nici mai mult, nici mai puţin, decât să destrame sistemul de alianţe care proteja Franţa în fata casei de Austria, duşmanul continental al ţării de trei sute ani, şi să pecetluiască o alianţă cu inamicul de ieri.

Mme de Pompadour îi explică lui Bernis circumstanţele acestei afaceri formidabile: primise de la ambasadorul Austriei la Paris, domnul von Starhemberg, în numele împărătesei, o scrisoare, cu rugămintea de a fi transmisă regelui. Misiva conţinea o propunere de alianţă între cele două regate, până atunci ostile. Contrar oricărei aşteptări, Ludovic XV nu respinsese această ofertă. Regele se arăta chiar favorabil, fiind gata să înceapă tratative, care riscau să ducă la ruperea relaţiilor dintre Franţa şi aliatul ei, Frederic II de Prusia. Pentru a duce la bun sfârşit aceste negocieri, pe cât de delicate, pe atât de periculoase, avea nevoie de un om abil, în care să îşi

poată pune toată încrederea; or, regele îl alesese pe el, Bernis, pentru a înfăptui această măreaţă operă.

Ne putem imagina stupefacţia lui Bernis, când a citit scrisoarea de la von Starhemberg. Oricine ar fi simţit că îi fuge pământul de sub picioare. Regele punea pe umerii unui ambasador în vârstă de patruzeci de ani, care avea doar trei ani de experienţă în diplomaţie, povara unei politici majore. Bernis se simte, deopotrivă, măgulit de încrederea regelui şi speriat de amploarea şi de dificultatea sarcinii primite. Lui îi revine rolul de gropar al politicii lui Richelieu şi a lui Mazarin, care au axat sistemul de alianţe al Franţei în jurul luptei împotriva casei de Austria, şi de a reclădi pe aceste ruine o politică solidă şi durabilă. Pariul este copleşitor.

Bernis îşi expune, atunci, punctul de vedere, îi explică doamnei de Pompadour ce dezavantaje implică nişte negocieri cu curtea de la Viena, indiferent dacă aceasta ar fi sinceră sau dacă ar vrea să păcălească Franţa: „în primul caz, regele riscă două lucruri - întâi, schimbarea sistemului politic din Franţa, dar şi din toată Europa, ceea ce ar provoca negreşit o revoltă a spiritelor şi, poate, o zdruncinare generală. Am mai adăugat că, în acelaşi caz, era neîndoielnic că, de fapt, curtea de la Viena ne va antrena într-un război cu regele Prusiei, scânteia aceasta riscând să se transforme, încetul cu încetul, într-o pălălaie generalizată, din cauza spaimei pe care le-ar stârni-o prinţilor protestanţi o alianţă a celor două mari puteri catolice. I-arn mai sugerat, de asemenea, că acest război, străin de interesele naţiunii, ar displăcea întregii Frânte; că regele ntt avea generali destoinici pentru a conduce armata, şi nici nişte finanţe suficient de ordonate pentru a susţine povara

unui dublu război pe uscat şi pe mare". Pentru un tânăr ambasador, viziunea era înţeleaptă. Ba chiar premonitorie.

Brusc, în cameră intră regele, îl întreabă direct pe Bernis ce părere are despre scrisoarea de la von Starhemberg. Tânărul ambasador repetă ceea ce tocmai i-a spus favoritei. Ludovic XV îi ripostează, furios: „Eşti la fel ca şi ceilalţi, duşmanul reginei Ungariei". Bernis se justifică şi îi propune regelui să se consulte cu miniştrii săi, în care are mai multă încredere. Regele îşi ia un aer înciudat: „Ei bine, o să-i facem un compliment frumos domnului von Starhemberg şi o să-i spunem că nici nu vrem să auzim de propunerea lui". Bernis sugerează, dimpotrivă, o întrevedere cu ambasadorul Austriei, cu condiţia să se dea dovadă de o mare prudenţă în răspunsul care i se va comunica. Regele se destinde la faţă. îi porunceşte să aibă o întâlnire cu ambasadorul Austriei, în prezenta doamnei de Pompadour, şi să continue negocierile de unul singur, ştiut fiind că nimeni din Consiliul regelui nu va fi la curent cu acest secret, în clipa aceea, lui Bernis începe să i se facă frică. Şi dacă moare regele? Şi dacă va fi acuzat de trădare! Pentru a se acoperi împotriva oricărui risc, îi cere lui Ludovic XV o împuternicire scrisă de mâna lui, prin care să primească permisiunea de a avea o întrevedere cu ambasadorul Austriei. Regele intră în biroul său, de unde revine, înfloritor la faţă, şi îi înmânează împuternicirea scrisă, care de acum înainte va constitui sin-
§ura lui salvare. „I-am declarat", va spune Bernis, „că
v°i proceda în această chestiune cu aceeaşi precauţie, ca
^ cum ar urma să fiu arestat peste trei luni, şi că n-ar
tr ica să fie numiţi nişte comisari, care să evalueze com-
P°rtamentul meu".

A doua zi, la încheierea şedinţei de Consiliu, regele se apropie de Bernis şi îi spune că i-a urmat sfatul: i-a întrebat, pe ocolite, pe doi dintre principalii lui miniştri ce opinie aveau despre pericolul unor negocieri cu curtea de la Viena. „Poţi fi mulţumit, au gândit ca dumneata".

Dar de ce ţine regele atât de mult la această alianţă, el care „a detestat dintotdeauna să desfacă, acum, ceea ce au făcut strămunii lui"? Ei bine, în primul rând, fiindcă împrejurările s-au schimbat. Austria nu mai reprezintă o putere statală primejdioasă pentru Franţa, cum fusese odinioară, în schimb, Prusia lui Frederic II, dotat cu o căpetenie de excepţie, mare strateg şi mare diplomat, aventurier şi comandant al celei mai bune armate din Europa, se dovedeşte mult mai ameninţătoare, în afară de asta, Ludovic XV se teme de Frederic II, pe care nu îl agreează. Chiar dacă nu are o conduită exemplară în privinţa religiei, regele Franţei rămâne profund creştin, neputând suferi ateismul profesat de regele Prusiei: „Cinismul filozofului de la Sans-Souci ofusca devoţiunea agitată a regelui bun-creştin. Ludovic era simoniac în stilul lui şi căuta să acopere prin cuviosenia lui religioasă creditul nelimitat pe care îl cerea de la morală"[1]. Pe de altă parte, pe Ludovic XV îl agasează geniul bizar şi turbulent al prusacului, caracterul imprevizibil al acestuia, în iritarea aceasta intră, poate, şi un pic de invidie faţă de un monarh cu asemenea calităţi excepţionale, despre care Michelet spune că: „să nu fi fost nici rege, nici general, tot ar rămâne unul dintre marii oameni ai veacului" . Ludovic XV nu apreciază nici ironia lui Frederic D/ mai ales când se înverşunează împotriva doamnei de

[1] **Albert** Sorel, *Essais d'histoire et de critique.*

Pompadour, în epigrame de un gust îndoielnic. Ştie că pactul de alianţă pe care 1-au încheiat expiră în scurt timp. De ce n-ar profita de ocazie pentru a-şi alege un partener mai puţin nesigur?

Mai ales fiindcă Anglia este mai ameninţătoare decât Prusia, în acea vreme, scrie Albert Sorel: „Franţa îşi îndreptase activitatea spre comerţ şi spre colonii; rivalitatea dintre naţiunea engleză si naţiunea franceză se redeşteptase, peste mări şi ţări, la fel de înfocată si la fel de implacabilă, ca în vremurile eroice ale Războiului de o sută de ani. în realitate, în Europa, se dădea lupta pentru supremaţia asupra mărilor şi a Imperiului Indiilor." în iunie 1755, flota engleză a sechestrat nişte vase franceze în Atlantic, provocând ruperea relaţiilor diplomatice dintre cele două ţări.

Or Anglia are o poziţie importantă în Germania: Hanovra. Alianţa cu Prusia era concepută doar ca un mijloc de a o hărţui pe acest teritoriu, la care suveranii englezi ţineau „ca la ochii din cap". Pentru acest scop, însă, şi austriecii puteau face treaba la fel de bine. Nu era vorba, în orice caz, decât despre o alianţă secundară, doar pentru a controla Hanovra, inamicul primordial rămânând Anglia.

Ludovic XV avea nenumărate motive pentru a se alia cu o împărătească catolică. Şi influenţa exercitată de Mme de Pompadour este apreciabilă; ei i-a făcut curte Kaunitz, acum cancelar, pe vremea când era ambasador la Paris. Bărbatul acesta seducător s-a priceput, cu abilitate, să o Măgulească şi a convins-o de stima pe care i-o poartă unpărăteasa Maria-Tereza. Pentru a obţine serviciile ei, [re]gina Ungariei va împinge linguşeala până la a o numi P[e] Mme de Pompadour, în scrisorile ei, „prietena, veri-S°ara mea". Mme de Pompadour, care visează să joace

un mare rol politic, vede în această răsturnare de alianţe o nesperată ocazie de a ieşi din starea de semidizgraţie, în care o ţine regele, şi de a-şi consolida puterea asupra lui, dar şi de a se răzbuna pentru zeflemelele lansate de regele Prusiei. Regele este îmboldit de amantă, dar şi de fiică, infanta Louise-Elisabeth, ale cărei interese în Italia sunt ameninţate de austrieci. Infanta visează la un domeniu mai prestigios în Flandra.

Cât despre Bernis, după ce şi-a zăvorât temerile şi reţinerile, abatele ajunge să vadă în această operă un nesperat prilej de glorie, care îi permite şi aplicarea sintezei sentimentale la care aspiră: când i se va mai oferi vreodată o ocazie atât de frumoasă de a-1 sluji pe rege, de a fi de folos doamnei de Pompadour, căreia îi datorează norocul şi cariera, şi de a fi apreciat la cote înalte de către amanta sa, infanta, căreia îi apără interesele? în fine, Bernis speră ca, negociind acest prim tratat de la Versailles, să poată ajunge la o pace continentală, care îi va permite Franţei să aibă mâinile libere, pentru a se apăra de procedeele urâte folosite de Anglia, mai ales în privinţa coloniilor franceze. Cuprins, însă, de entuziasm, Bernis nu sesizează, probabil, contradicţia fundamentală care desparte cele două regate, pe care el vrea să le unească printr-o alianţă: „Exista un antagonism aproape absolut între interesele Franţei şi cele ale Austriei", scrie Albert Sorel; „pe lângă faptul că era imposibil ca aceste două state să se înţeleagă asupra sistemului general din Europa, trebuie menţionat că în însăşi alianţa pe care încercau să o realizeze aveau în vedere scopuri mult prea opuse, pentru a putea să cadă de acord printr-o tranzacţie echitabilă. Franţa nu ţintea decât Anglia, avea nevoie de pace pe continent; Austria ţintea numai Prusia, avea nevoie

de război pe continent. Ideea fixă a Mariei-Tereza era *să* recucerească Silezia .

Or, Bernis ştia toate astea. Nu ceda şi el, doar poftei de a lăsa o mare chestiune în seama hazardului ce va să fie?" Prea multe viori, prea mulţi factori sentimentali îl antrenează în această aventură vieneză. De acum înainte, zarurile au fost aruncate. Bernis se va mulţumi să limiteze stricăciunile. Tratativele cu contele von Starhemberg încep în luna septembrie 1755, în prezenţa doamnei de Pompadour, la castelul Bellevue, într-un pavilion prevăzut pentru convorbiri separate, pe care regele îl numea „dugheana", iar marchiza „Tîmburus" sau „Cocolos". Greu de închipuit un cadru mai agreabil, decât acest ermitaj pentru amorezi, împodobit cu tablouri de Van Loo, Mignard, Boucher, pentru desfăşurarea unor negocieri, care vor duce la Războiul de şapte ani si la atâtea nenorociri pentru popoare. Adesea, un război este pus la cale în cabinete de lucru austere, dar de data aceasta războiul se pregătea la doi paşi de alcovul regal, care pecetluise destinul favoritei.

Ascultându-1 pe ambasadorul Austriei, fără a manifesta nici o emoţie si fără nici un semn de aprobare, Bernis şi Mme de Pompadour iau cunoştinţă de propunerile Mariei-Tereza. Aceasta porneşte de la premisa că Franţa ar fi nemulţumită de Prusia, care este pe cale de a se alia cu Anglia. Această ştire, despre care ea presupune că ar fi deja cunoscută la Paris, le provoacă negociatorilor francezi o adevărată stupefacţie. Von Starhemberg expune, apoi, planul de alianţă propus de împărăteasă, dar care în realitate este opera lui Kaunitz. Se urmăreşte, întâi, mulţumirea lui Ludovic XV, ca tată: Austria promite pentru infantele Spaniei, ginerele regelui Franţei, sa schimbe

micile ducate nesemnificative, Parma, Piacenza, Guastella, pe un domeniu important în apropiere de Ţările de Jos, în perimetrul actualei Belgii. Lucrul acesta însemna garantarea şi lărgirea frontierei franceze spre nord, aşa cum se procedase cu Lorena, graţie lui Stanislas Leszczynski. Ca dovadă a bunelor ei intenţii, Austria era gata să predea imediat porturile Nieuport şi Ostende, care permit ameninţarea, sau oricum intimidarea englezilor. Nici prietenii Franţei, Palatinatul, Suedia, Saxa, nu sunt uitaţi în acest târg. în fine, austriecii mai propuneau să îl ajute pe prinţul de Conţi pentru a obţine tronul Poloniei, în schimb, împărăteasa pretindea, în afara unor importante subsidii, abrogarea tratatului care lega Franţa şi Prusia. Şi asta întrucât Austria vroia să recupereze Silezia, pe care Frederic II o cucerise în 1740.

în răspunsul său (tot indirect), Bernis îi recomandă regelui multă prudenţă. Ludovic XV nu se angajează că va rupe relaţiile cu Frederic II: „Fidel angajamentului şi legilor onoarei, regele nu poate, fără motive extrem de grave şi fără dovezi foarte clare, nu numai să nu rupă relaţiile cu aliaţii săi, dar nici să le pună la îndoială buna-credinţă sau să îi creadă capabili de infidelităţi şi de trădare". Această poziţie are efect de duş rece. Dezamăgită, Maria-Tereza îl întreabă pe rege ce propune. Ceea ce doreşte Bernis, mereu conciliator, este un menaj în trei: Ludovic XV, Maria-Tereza şi Frederic II, convenind, printr-un tratat, că vor păstra pacea în Europa. O propunere greu de realizat, având în vedere opoziţia de interese şi nemulţumirile existente între cele două puteri germanice. Dar abandonarea subită a cauzei comune, de către Frederic II care, pe 16 ianuarie 1756, semnează cu Anglia tratatul de neutralitate de la Westminster, schimbă total termenii nego-

cierilor cu austriecii. Dintr-o dată, Franţa nu mai are altă soluţie, decât să se alieze cu ei; austriecii nu mai au nici un motiv să îi facă daruri. Nu mai este în poziţie de forţă pentru a negocia.

Pe acest fond de trădare a lui Frederic II conta, probabil, şi Bernis, pentru a se descurca în situaţia apărută. Nu e greu să înţelegem năduşelile reci, insomniile, angoasele care îl chinuiau, în patru luni de la începutul tratativelor, se trece de la entuziasm la panică. Austria a solicitat ajutorul Franţei; de acum înainte, Franţa izolată este cea care are nevoie de Austria. Bernis îi cere regelui ca la negocieri să participe şi câţiva miniştri din Consiliul său. Regele acceptă. Ni-i şi imaginăm, parcă, pe aceşti miniştri bătrâni şi unşi cu toate alifiile, aflând din gura regelui că nişte negocieri de maximă importanţă au început deja de patru luni, că nu s-a considerat oportun ca ei să fie ţinuţi la curent şi că negociatorul ales este un ambasador subordonat lor. Câţi n-or fi scrâşnit din dinţi la auzul acestei veşti! Bernis, fără ajutor, fără secretar, trebuie să copieze de mână toate memoriile; lucrează nopţile, simulând totodată o mare lene, pentru a nu alerta curtea. Trăieşte cu spaima trădării şi a capcanelor, pe care i le poate întinde curtea de la Viena.

Primul tratat de la Versailles se semnează în mai. Acest tratat pur defensiv şi de garanţie pecetluieşte alianţa Franţei cu Austria. Bernis obţine de la rege ca tot Consiliul să fie pus la curent cu negocierile, pentru a nu fi acuzat „de a fi încheiat un tratat de alianţă cu foştii noştri Duşmani, pe ascuns şi fără cooperarea întregului Consiliu al Majestăţii sale". Bernis a izbutit să îl convingă pe regele ca tratatul să nu fie ofensiv. De asemenea, a reuşit să limiteze aportul contingentului francez la optzeci de mii

de oameni. Peste un an, vor fi implicaţi în acţiuni patruzeci şi cinci mii de oameni. Apoi, o sută de mii...
Majoritatea miniştrilor se felicită pentru acest acord şi, trăgând fiecare plapuma spre el, încearcă să obţină foloase. Rouille, Mme de Pompadour îşi fac o glorie din acest act. în realitate, este opera regelui, ca autor, şi a lui Bernis, ca negociator. Dacă Franţa ar fi fost capabilă sa se rezume doar la atât, fără a se angaja mai mult într-o aventură militară împotriva Prusiei, acest tratat ar fi fost considerat drept un document plin de înţelepciune. Bernis, care nu a negociat întotdeauna cu inima împăcată şi care începe să întrevadă duplicitatea austriecilor, primeşte răsplata eforturilor lui: intră în Consiliul regelui şi i se acordă o abaţie foarte importantă, Saint-Menard din Soissons, dotată cu un splendid castel la Vic-sur-Aisne, care îi va permite să stea la aer şi să îşi refacă sănătatea. Ironie a sorţii, acest castel va deveni peste trei ani locul său de exil.
Tratatul este comentat în mod divers. Anglia consideră că este vorba despre „o monstruoasă coaliţie contra naturii"; Frederic II se preface că nu îşi dă seama de importanţa documentului semnat. Cei care văd în el o condiţie pentru pace aplaudă. Cei doi învingători par să fie cei doi prieteni: „Lumea a văzut în această chestiune consolidarea creditului de care se bucură Mme de Pompadour şi ridicarea mea", scrie Bernis. „Din acel moment, au început să ne strice relaţia, lucru pe care nu l-au reuşit decât abia după un an şi jumătate".

Apar şi note discordante. Toate urmărind un interes. Prea multe persoane îşi doresc ca această alianţă să eşueze, în primul rând, englezii şi Frederic II, care alimentează o campanie de calomnii împotriva doamnei de Pompadour şi a lui Bernis. Se spune că favoritei i s-au urcat la cap

avansurile împărătesei, că i-a fost flatată vanitatea prin scrisori şi cadouri, primite chiar de la Maria-Tereza. Cât despre Bernis, există bănuiala că ar fi vrut să se răzbune pe Frederic II, pentru o epigramă în care acesta îşi bătuse joc de versurile lui din tinereţe: „Şi îi las lui Bernis sterilul lui belşug". Se mai adaugă englezii şi prusacii: alianţa aceasta încheiată de o amantă voluptuoasă şi de un abate autor de versuri licenţioase, într-un castel poreclit „Cocoloş" sau „Ţîmburus", seamănă a vodevil neserios, ceea ce se potriveşte perfect cu temperamentul frivol şi inconsecvent al francezilor.

Criticile nu vin numai din tabăra străinilor, în Franţa, unde enciclopediştii, ca Voltaire sau d'Alembert, care au primit pensii de la Frederic II, îl admiră pe regele-filozof şi venerează Anglia - ţara libertăţilor constituţionale, acest tratat este judecat cu asprime. Este considerat retrograd. De ce această atitudine ostilă împotriva marilor protectori ai *Luminilor,* care sunt englezii şi Frederic II, de dragul împărătesei Austrei, care n-are nici măcar dreptul la opinie? Enciclopediştii, care profesează incredulitatea, preferă un prinţ protestant sau ateu, în locul unei împărătese catolice.

în Memoriile sale, Choiseul va lăsa să străbată un dispreţ profund faţă de opera lui Bernis: „Nu-mi puteam astâmpăra neliniştea că o sarcină atât de vastă a fost încredinţată unei minţi atât de exaltate, ca aceea a abatelui de Bernis. în viaţa mea, n-am văzut pe cineva mai entuziasmat de opera lui, decât abatele de Bernis; parcă ar fi vrut să-mi spună, dându-mi documentele: Haideţi, veţi vedea, după ce veţi citi, că sunt cel mai mare om politic din câţi au existat vreodată". Iar Choiseul continuă să îşi bată joc de mareşalul de Belle-Isle, care aplaudă, lovind

cu bastonul în podea, la toate laudele pe care Bernis şi le face singur mângâindu-se pe burtă, în timp ce Mme de Pompadour îşi arată bucuria pentru şansa de a fi putut asista la un moment istoric. Stă treaz toată noaptea, ca să citească tratatul. Iată esenţa opiniei lui: „Mare mi-a fost uimirea văzând cum s-au îngrămădit, unele peste altele, toate elementele din această lucrare! Unele erau imposibile, altele contradictorii; cel mai evident, însă, era felul în care Franţa era sacrificată, în toate privinţele, pentru o iluzie. S-ar fi zis că acest tratat, imens prin numărul angajamentelor, nu urmărea altceva decât să sacrifice aproape întreaga Europă, în favoarea creşterii casei de Austria".

Judecata lui era atât de severă, încât pretinde că ar fi ezitat dacă să accepte postul de ambasador la Viena, care i se propune, şi asta pentru a nu fi considerat „ambasadorul păcălelilor". Choiseul nu era genul de om, care să ezite multă vreme între convingerile sale şi interesele carierei. Această apreciere pare destul de caraghioasă, venind din partea unui om care va ceda atât de multe Austriei. Dar aceasta nu era singura contradicţie la Choiseul. Atitudinea lui severă este împărtăşită şi de d'Argenson, care notează în jurnalul său că acest tratat poate să se rezume la o treabă de femei şi de curte; s-au ' gândit mai ales la interesele familiei regale, şi nicidecum la cele de stat.

S-a dat dovadă de superficialitate în tratative? Negociatorii au fost, poate, neprevăzători în privinţa mijloacelor ce urmau să fie puse în aplicare; nu s-a luat pulsul opiniei publice. Dar, mai ales, nu s-a vrut să se ia în consideraţie consecinţele pe care acest prim tratat de }[a] Versailles, atât de frumos pe hârtie, putea să le aibă I[n]

entuziasmul de atunci, s-au estimat greşit riscurile unei înfruntări cu Prusia. Iar războaiele se câştigă cu generali destoinici, finanţe prospere, parlamente care îşi arată bunăvoinţa, o opinie publică împăcată. Nimic din toate astea nu exista pe atunci în Franţa. Iar Pâris-Duverney avea dreptate, când repeta că, dacă vrei să porneşti războaie având cât de cât şansa de a le câştiga, trebuie să schimbi mentalitatea oamenilor, în ciuda acestei carenţe, Franţa câştigă totuşi o primă bătălie.

Bernis propune ca Franţa să reacţioneze la sechestrarea a două dintre vasele franceze, *Alcide* şi Lys, în largul insulei Terra Nova, pe 10 iunie 1755, considerând că era vorba despre o încălcare a dreptului internaţional. Până în prezent, acest ultraj nu suscitase nici o reacţie. Consiliul regelui era divizat între cei care vroiau să îi riposteze Angliei pe uscat, şi cei care vroiau să îi riposteze pe mare, pe scurt, se tărăgăna şi nu se făcea nimic. Bernis ia iniţiativa. Convins că Anglia va declara război (ceea ce se va întâmpla pe 18 mai), vrea ca francezii să nu se lase umiliţi, îi propune regelui un memoriu, care urmăreşte să lovească Anglia în efectivele ei armate din Minorca. Graţie fraţilor Paris, Duverney şi Montmartel, obţine mijloacele militare şi financiare. Regele adoptă acest proiect, cu preambulul aferent: o solicitare prin care i se cere Angliei restituirea vaselor, condiţie necesară menţinerii păcii între cele două naţiuni.

Planul lui Bernis constă, în cazul unui război cu Anglia, în amăgirea acesteia, masând trupe în Marea Mânecii şi făcând-o astfel să se teamă de o invazie, în timp ce [0] flotă militară ar urma să cotropească Minorca, pe care [eri]glezii nu ar mai avea mijloacele să o apere. Anglia [re]fuză să cedeze: vrea război. Mareşalul de Belle-Isle şi

mareşalul de Richelieu, în fruntea unei expediţii franceze, acostează la ţărmul insulei. Richelieu, cu o temeritate care îl avantajează, ordonă un asalt general contra redutabilului fort Saint-Philippe, care este cucerit pe 28 iunie 1756.0 dată cunoscut la Paris, acest succes provoacă entuziasmul opiniei publice şi îi consternează pe englezi, în ciuda intrigilor mareşalului de Belle-Isle, care îşi atribuie meritele şi iniţiativa expediţiei militare, pentru Bernis a fost un succes. Nicicând nu s-a bucurat de o favoare mai strălucită din partea regelui. Face o nouă propunere Consiliului; sugerează să se antameze tratative de pace, cu Anglia, în următoarele condiţii: restituirea vaselor rechiziţionate şi libertatea de circulaţie pentru portul Dunkerque, în schimbul insulei Minorca. Consiliul nu va da curs acestei idei. Regele şi Consiliul încep să se dezintereseze de lupta atât de necesară împotriva Angliei; se vor lăsa absorbiţi de bătălia sterilă pentru Prusia: când se vor dezmetici din acest vis urât, va fi deja prea târziu.

li-

•J.

14
Un cuţit în inima monarhiei

Nu era decât un banal cuţit din Namur, un briceag ordinar. Nici o asemănare cu pumnalul asasin, pe care îl folosesc regicizii care nu lucrează la întâmplare. Lama avea trei degete, aproximativ opt centimetri, o mărime suficientă pentru a reteza penele de gâscă, dar inoperantă pentru o crimă sângeroasă care se respectă. Briceagul lui Damiens a atins, totuşi, părţile vitale ale monarhiei. Nu atât regele este lovit fizic, cât sistemul pe care îl întruchipează şi simbolizează. Un bobârnac bine cântărit într-un moment de minimă rezistenţă, poate face mai multe stricăciuni decât o lovitură de archebuză. Capriciul sângeros al roşcovanului luminat aruncă brusc o strălucire violentă asupra dezastrului care ameninţă din toate părţile acest mare vas ros de carii, care ia apă, pradă vânturilor potrivnice. Lovitura de cuţit, la acea dată, acţionează ca un revelator. Ar putea fi un avertisment salutar, prilejul unei conştientizări a situaţiei. Căci, în acel moment când tocmai a început un război, care va dura şapte ani, în regat nu mai merge nimic. Va încerca lumea să înţeleagă semnificaţia gestului unei minţi trăsnite, care în mod straniu exprimă vocea opiniei publice, ori se va încăpăţâna ^ aceleaşi erori?!

Aşadar, în 5 ianuarie 1757, la Versailles este foarte frig. [b]e inserează. La ora şase, regele, venit să o viziteze pe fiica

sa bolnavă, se pregăteşte să plece înapoi la Trianon, unde trebuie să-i sărbătorească pe Cei Trei Magi. Din fericire pentru el, s-a îmbrăcat cu haine groase, în momentul în care, precedat de purtătorii de torţe, trece printr-un gard viu format din ostaşi, pentru a ajunge la caleaşca, un bărbat cu pălărie pe cap se repede să îl împingă, îi implântă un cuţit între a patra și a cincea coastă. Regele exclamă: „Mi-a tras cineva un pumn". Pe urmă, ducând mâna la piept şi observând că este plină de sânge, îl arată pe bărbatul cu pălăria pe cap, care rămăsese neclintit: „Sunt rănit. Omul acela m-a lovit. Arestaţi-1, dar nu-1 ucideţi".

Regele refuză ajutorul ducelui d'Ayen, care vrea să îl sprijine. Porneşte pe scara care duce în camera lui. Este lungit direct pe saltea, înfăşurat într-un halat de casă - toată lenjeria este la Trianon. Cere să vină un preot şi un medic. Pierde mult sânge: „Nu îmi voi mai reveni", zice el. După ce s-a împărtăşit la un popă oarecare - nu au izbutit să îl găsească pe duhovnicul său, părintele Desmarets -, regele leşină. Chirurgul, La Martiniere, cercetează rana. Nu este mortală. Nici o urmă de otravă. Dar acest diagnostic nu pare să-1 liniştească pe rege, care rămâne cufundat în gânduri sumbre. Abătut, melancolic, pare afectat moral. Unui curtean care caută să îl însenineze, spunându-i că se va pune repede pe picioare, că rana nu este adâncă, îi răspunde cu gravitate: „Este mai mult decât îţi închipui, fiindcă merge până la inimă".

La ce se gândeşte acest rege, care tocmai s-a spovedit şi care, speriat de ideea morţii, doreşte să îi spună reginei cât de mult se căieşte? Profund catolic, este destul de superstiţios, încât să interpreteze acest regicid ca o pedeapsă divină. Firește, se gândeşte, de asemenea, la toate scrisorile de amenințare, care inundă Parisul de o bucata

de vreme, unele dintre ele ajungând până la Versailles, şi pe care sunt desenate un pumnal si o mătură. Două simboluri care grăiesc de la sine: se combină asasinatul regelui cu plecarea favoritei execrate. Scrisori asemănătoare circulaseră înaintea crimei lui Ravaillac. Damiens nu a înfăptuit decât jumătate din prezicerea ameninţătoare. Mai rămânea mătura. Ce se va întâmpla cu favorita? Augurii de la Versailles nu îi dau prea multe şanse de a rămâne. Este absolut limpede, favorita trebuie să plece. Dar faptul că Mme de Pompadour este dată afară de la curte nu rezolvă nici pe departe toate problemele regatului, chiar dacă fosta favorită atrage asupra ei pasiuni şi aversiuni. Ea nu este decât simbolul unei politici care, de zece ani, data când marchiza a intrat în patul regelui, a comportat câteva bune intenţii şi multe erori. Rezultatul cel mai vizibil constă în micşorarea autorităţii regale, în resentimentele parlamentelor: cel din Bretania şi din Paris, mai ales, cunosc o fierbere periculoasă. Şi, chiar dacă fapta criminală a lui Damiens nu a fost comisă la comanda cuiva, nu înseamnă, totuşi, că nu exprimă exact starea de spirit amintită mai sus. De altfel, Ludovic XV află imediat cuvintele rostite de asasin în cursul interogatoriului: Damiens declară că a acţionat aşa „pentru ca Dumnezeu să poată ajunge la rege, punându-i toate lucrurile la locul lor şi aducându-i liniştea în ţară". Şi tot el mai adaugă: „Doar arhiepiscopul Parisului este *cauza* tuturor acestor necazuri". Aluzie la biletele de confesiune pretinse de Monseniorul Christophe de Beaumont pentru a extirpa şi ultimii germeni ai jansenismului, care se manifestă în refuzul Bulei *Unigenitus.* Această afacere deteriorase grav relaţiile dintre parlament, care îl condamnase pe arhiepiscopul din Paris, şi rege, care îl susţinuse, înainte de a renunţa, exilându-l la Conflans.

Opoziţia parlamentului faţă de puterea regală îşi avea originea în promulgarea de către papa Clement XI, la cererea lui Ludovic XIV, a bulei *Unigenitus Dei Filius,* care condamna cele o sută de propuneri janseniste. Parlamentul din Paris înregistrase documentul, fără a-l aproba. Ludovic XV a fost cel care, în 1730,l-a impus ca lege a regatului, ceea ce nu a diminuat nicidecum agitaţia religioasă, începând cu acea dată, preoţii îi puteau lipsi de ultima împărtăşanie pe muribunzii care nu puteau prezenta un bilet de confesiune semnat de un preot acceptat, adică nebănuit de a fi jansenist. Sub acest aspect, însă, regele cedase până la urmă în faţa parlamentului, în decembrie 1756, printr-o declaraţie care elimina din bula *Unigenitus* „denumirea, caracterul şi efectele de regulă religioasă".

Suspecte rămân, totuşi, relaţiile lui Robert Francois Damiens. A lucrat la câţiva magistraţi din parlamentul de la Paris, în principal la consilierul Beze de Lys, care se dovedeşte a fi unul dintre cei mai înrăiţi contestatari. Chiar dacă nu se poate desprinde ideea unui complot, e limpede că regicidul s-a inspirat din parlament, în ceea ce priveşte spiritul de frondă şi violenţa, care 1-au împins la un asemenea gest. Voltaire rezumă perfect geneza crimei: „Monstrul este un câine, care i-a auzit lătrând, probabil, pe câţiva căţei ai anchetelor, molipsindu-se şi el de turbare".

Fierberea din parlament, care se va amplifica pe parcursul anilor, va constitui o opoziţie tot mai solidă faţă de puterea regală, între rege şi parlament, braţul de fier

Tnhisi, regele a găsit un om cu suficier-

pe care legislativele refuză să le voteze: Machault d'Arnouville, fiul unui locotenent de politie, cu mână de fier, poreclit „Machault taie-capul". Regele a făcut o pasiune pentru acest intendent din Valenciennes în timpul campaniei din Flandra, în 1745. Omul acesta muncitor, auster, neînduplecat, rău, cârcotaş, taciturn, dar formidabil de tenace şi eficace, a realizat o reformă fiscală, care este marea idee a lui Ludovic XV. Dar noul impozit, al douăzecilea - o taxă de 5% pe veniturile nete -, revoluţionar ca principiu, din moment ce instituia egalitatea fiscală, a fost torpilat de către parlamente şi de către cler, care refuzau să se conformeze. Când regele a scutit de impozit veniturile clerului, Machault, pe atunci controlor general al Finanţelor, a constatat că politica sa fiscală se golise de conţinut: şi, nefiind dusă la bun sfârşit, nu are drept rezultat decât iritarea parlamentului şi stârnirea unui resentiment la adresa clerului indisciplinat, ceea ce va lăsa desigur urme. După ce 1-a susţinut şi 1-a încurajat pe Machault, regele 1-a abandonat repede, în 1754, pierde funcţia de controlor general al Finanţelor, devenind secretar de stat la Marină.

Ludovic XV ar fi vrut să facă din acest ministru un nou Colbert. Fără nici o îndoială, Machault avea stofă pentru aşa ceva. Dar Colbert fusese susţinut de un rege hotărât, îndârjit, ferm în scopurile urmărite, pe când Machault nu are parte decât de un sprijin episodic din partea unui monarh nehotărât, fricos, care cedează întotdeauna în faţa unei voinţe mai puternice. Considerându-se că ar fi protejatul marchizei de Pompadour, Machault are un duşman înverşunat în Consiliul regelui: contele d'Argenson, secretar de stat la Armată; un ministru sclipitor, cu o minte spumoasă, politician abil, deschis noilor idei.

Lui i-au dedicat filozofii celebra *Enciclopedie.* Rival al lui Machault, inamic crâncen al favoritei, şi-ar dori să devină stăpânul jocului. Şi a fost la un pas de a-si atinge ţelul, graţie intrigii urzite de către amanta sa, Mme d'Estrades. Dar complotul a dat greş. Atentatul lui Damiens îi reaprinde speranţele: prea puţin credibilele Memorii ale doamnei du Hausset pomenesc de o scrisoare, pe care el ar fi adresat-o amantei lui şi care ar fi fost interceptată de serviciile secrete ale doamnei de Pompadour: „Nehotărâtul (rege) s-a hotărât, în fine. Ministrul Finanţelor (Machault) a fost demis. Vei reveni, scumpa mea contesă, şi vom fi stăpânii Balului". E limpede că d'Argenson nu a compus niciodată o asemenea scrisoare; dar e foarte plauzibil să fi gândit exact în acest spirit.

La acest climat nociv, se mai adaugă şi vântul de contestări, care bate dinspre filozofi. *L'Encyclopedie,* din care primele două volume au apărut în 1751, nu atacă în mod direct principiul autorităţii monarhice, însă fiecare articol subminează terenul pe care se bazează acest principiu: Dumnezeu, Biserica, miracolele, textele de credinţă, religia sunt atacate cu satisfacţie. Spiritul timpului tinde spre incredulitate. Curtea, anturajul regelui, „la Pompadour", regele însuşi par să se fi molipsit de ideile filozofice la modă: aşa cum am văzut, Ludovic XV a renunţat la tradiţia de tămăduire a scrofuloşilor. Distanţându-se de atitudinea regilor taumaturgi, se îndepărtează de originile religioase, care fundamentează şi consolidează puterea sa. Prin dezvoltarea spiritului de analiză, această contestare filozofică venită din partea enciclopediştilor, porecliţi „Cacouacs" de către duşmanii lor, izolează şi mai mult monarhia, care nu mai seamănă decât cu un

mare vas împotmolit în nisipuri. Instituţia monarhiei nu mai este adaptată mediului în care îşi desfăşoară activitatea, în lipsa unui plan de reformă globală şi a unei voinţe ferme de a-1 duce la bun sfârşit, lumea îşi spune că, în definitiv, gestul lui Damiens a avut măcar un merit: acela de a sparge abcesul; de a da o scurtă satisfacţie opiniei publice, sacrificând-o pe cea care, de zece ani, întruchipează în ochii tuturor, popor, cler, parlament, deficienţa monarhică: „La Pompadour". Toţi aşteaptă decizia regelui, cu o curiozitate, un interes impregnat adesea de rea-vointă.

Bernis află despre atentatul împotriva regelui de la portărelul domnului Rouille - de două zile şi-a făcut intrarea în Consiliu: „Sângele mi-a încremenit în vene; o clipă, inima mea a amuţit; m-am dezmeticit, pentru a-1 întreba pe soldat dacă regele a murit; mi-a zis că nu, dar că se simţea foarte rău. Am urcat la rege, după ce am reflectat la tot ce îi poate trece prin minte unui ministru atacat din invidie, însărcinat cu treburi importante, care are mulţi duşmani si drept singură prietenie, amiciţia unei femei. Iar această femeie trebuia să fie alungată de la curte, după toate aparenţele, în câteva ceasuri, probabil". Preţ de câteva minute, a analizat toate aspectele situaţiei. Orice s-ar întâmpla, el s-a decis: va rămâne fidel marchizei de Pompadour, căreia îi datorează ascensiunea de care s-a bucurat. Nu era el, doar, la patruzeci şi doi de ani ministru de stat, dotat cu o abaţie, care îi procură o rentă de 30000 livre: „Deja de ajuns pentru un puştan din Languedoc". La ce bun să îşi trădeze binefăcătoarea, cu ce folos? Nici nu-i trece prin minte aşa ceva. După ce s-a interesat de starea de sănătate a regelui, constatând cu acest prilej că, de fapt, curtea era mult mai preocupată

de izgonirea marchizei, decât de soarta suveranului, Bernis se duce direct la ea.

Numaidecât, marchiza se aruncă în braţele lui, „cu ţipete şi hohote de plâns, ce i-ar fi înduioşat până şi pe duşmanii ei, considerând că pe curteni i-ar fi putut impresiona ceva". Bernis o consolează si o încurajează să nu se lase pradă tristeţii. Nu e ea prietena regelui şi depozitara unor secrete importante, care o fac necesară în stat? Bernis îi promite să nu o părăsească şi să o ţină la curent, ceas de ceas, cu tot ceea ce se petrece în camera regelui şi la curte. Şi se ţine de cuvânt.

Timp de unsprezece zile, marchiza stă ca pe jăratic. N-a primit nici un semn de la rege. Disperarea face loc, încetul cu încetul, unei tării sufleteşti. Mme de Pompadour aşteaptă. Chiar dacă soarta ei nu se poate compara cu aceea a nefericitului de Damiens, care a fost luat la interogatoriu, situaţia ei nu este, totuşi, mai puţin patetică. Simte mârâitul urii; vede cum o părăsesc prietenii. Ce balet de ingratitudini se desfăşoară în faţa ei! Câte măşti nu cad! Există, din fericire, şi rare excepţii: Soubise, Pâris-Duverney şi, bineînţeles, Bernis. Unsprezece zile pline de peripeţii şi lovituri de teatru. Mme de Pompadour se aciuieşte în apartamentele ei, ca o fiară răpusă. Ştie că orice gest va fi interpretat greşit, riscând să îi precipite distrugerea. Face pe moarta. Prin intermediul lui Bernis, foarte activ în această perioadă, moştenitorului tronului i se propune să prezideze Consiliul regelui, care ia imediat măsuri privind ordinea publică.

O recreaţie, totuşi, în aceste zile grave: Casanova nu găseşte altceva mai bun de făcut, decât să debarce la Paris- A evadat din faimoase Prigione dei Piombi, de la Veneţia- Chiar dacă nu şi-a ales bine momentul pentru a cere o

audienţă la Bernis, acesta îl primeşte. Seducătorul, ajuns la fundul sacului, caută o slujbă bănoasă, în amintirea lui M.M. şi a lui C.C., Bernis îl recomandă cu căldură controlorului general al Finanţelor, care îl pune în contact cu indispensabilului Pâris-Duverney. Şi iată-l pe Casanova însărcinat pe loc să organizeze, împreună cu un compatriot de-al său, Calzabigi, o loterie pentru a salva Şcoala militară, care este greu de finanţat. Bernis profită de ocazie pentru a-l angaja şi pe fostul său spion de la Viena, căruia îi va încredinţa câteva misiuni secrete în Olanda.

încetul cu încetul, regele se însănătoşeşte, îl cheamă pe Bernis, la căpătâiul lui. Dar nu-i pomeneşte nimic de Mme de Pompadour. De altfel, Bernis şi-a fixat cu scrupulozitate comportamentul în această privinţă, fără să îi ascundă binefăcătoarei lui această poziţie: „îi declarasem doamnei de Pompadour că, dacă regele avea să-mi vorbească despre ea şi să-mi ceară părerea, mă voi abţine să i-o dau; dar dacă regele mi-ar pretinde să dau dovadă de probitate, nu m-aş putea împiedica să nu îi comunic că ar fi trebuit să o privească şi să o trateze veşnic ca pe o prietenă, dar că ar fi necesar, totodată, să pună capăt scandalului, renunţând să mai trăiască alături de ea, într-o asemenea familiaritate. Probabil că doamnei de Pompadour nu i-a plăcut poziţia mea, ceea ce nu însemna însă că m-ar fi stimat cumva mai puţin". Acest limbaj deschis nu este agreat atât de mult cât îşi închipuia Bernis. Aflată în pragul dizgraţiei, „La Pompadour" aşteaptă de la prietenii ei o solidaritate mai fermă. Căci ameninţarea care planează asupra ei riscă din ce în ce mai mult să o anihileze şi să o azvârle departe de putere.

Imediat ce începe să se mai întremeze, regele înclină, evident, spre îndepărtarea ei. Frica de duhovnic, teama

superstiţioasă de o pedeapsă divină îl determină să ia o decizie, care are avantajul de a restabili pacea în conştiinţa lui şi de a mulţumi familia. Cât despre miniştri, ştie prea bine că sunt adepţii eliminării ei. O dată luată această hotărâre, regele se întreabă cum să procedeze. Se gândeşte, într-adevăr, să îi ceară contelui d'Argenson, inamic declarat al marchizei, să se ducă să o informeze ca este dată afară? Fiind un curtean versat şi un politician abil, acesta îi atrage atenţia regelui că „având nenorocul de a displăcea amantei, ar fi un fel de barbarie ca acest ordin să îi fie transmis chiar din gura inamicului: îl sfătuia să îl însărcineze cu această misiune pe Machault, care ar putea îndulci asprimea măsurii prin consolările prieteniei. Vicleanul ministru gândea corect că, dacă amanta ar rămâne pe poziţie, tot resentimentul acesteia s-ar întoarce spre Machault".

Regele se consultă şi cu Machault, care are proasta inspiraţie de a nu o informa pe marchiză de conţinutul acestei întrevederi. Ne puteam imagina furia nefericitei în faţa felului în care procedase un ministru pe care îl protejase în nenumărate împrejurări. Dar răul cel mare nu se produce decât a doua zi: după o nouă discuţie cu regele, Machault se anunţă în vizită la marchiză, cu o mutră mai sinistră decât de obicei. Spune cu un ton glacial: „Ce mai face Mme de Pompadour?". Când Machault pleacă de la ea, după o jumătate de ceas, marchiza plânge: „Trebuie să plec, scumpul meu abate", îi spune ea lui Bernis, printre hohote de plâns. Dinţii îi clănţănesc în gură atât de violent, încât trebuie să i se dea nişte apă cu melisă. în timp ce îi porunceşte majordomului să îi pregătească plecarea şi să îi anunţe pe vizitii, este anunţată vizita soţiei mareşalului de Mirepoix, care exclamă: „Ce este,

doamnă, cu toate cuferele astea? Servitorii spun că pleci! — Vai, din păcate, draga mea prietenă", răspunde Mme de Pompadour, aşa vrea stăpânul, din câte mi-a spus domnul Machault. — Dar el ce părere are? — Zice să plec numaidecât. — Vrea să fie el stăpân pe situaţie, acest ministru al Justiţiei care te trădează... care părăseşte corabia când se scufundă". Tonul sigur al soţiei mareşalului de Mirepoix o convinge pe marchiză să rămână pe loc, în aşteptarea unui ordin formal din partea regelui. Aceasta este, oricum, versiunea doamnei du Hausset, or, faţă de povestirea ei plăsmuită se cade să dăm dovadă de prudenţă. Important, însă, este că, după atâtea ezitări, Mme de Pompadour se decide într-un final să rămână, păstrând împotriva domnului Machault, care a greşit faţă de ea, o ranchiună de care nu va pregeta să facă uz.

In fine, după unsprezece zile de aşteptare, pentru Mme de Pompadour, şi de şovăieli, pentru rege, Ludovic XV coboară în apartamentele marchizei. Când se întoarce de-acolo, proasta dispoziţie i-a trecut. Marchiza a izbutit să îl îmbărbăteze, să îi distragă atenţia de la gândurile lui posomorâte. Nu se mai pune problema ca ea să plece. Nu numai că este lăsată să rămână acolo, dar în plus situaţia ei este consolidată. Acum va suna ceasul reglărilor de conturi, întâi, va fi rândul lui Machault. După felul cum îl tratează Mme de Pompadour, lumea de la curte îşi dă seama repede că acest om, ministru al Justiţiei şi secretar de stat la Marină, are zilele numărate. Judecând după tristeţea întipărită pe chipul lui, e limpede că Ştie şi el că soarta îi este pecetluită.

Bernis profită de această ocazie pentru a încerca să o împace pe Mme de Pompadour cu vechiul său prieten, contele d'Argenson. Are toate motivele pentru a dori [a]cest lucru: în primul rând, consolidarea poziţiei protec-

toarei lui care, alungându-l pe Machault, pierde sprijinul unuia dintre cei mai influenţi miniştri din Consiliu, în plus, cum acest ministru se bucură de mare trecere la rege şi răspunde de armată, este în interesul statului ca aceste două persoane să trăiască în bună înţelegere. Să nu uităm că Franţa este în război pe mare cu Anglia şi pe uscat cu Prusia. Mme de Pompadour acceptă să se întâlnească, până la urmă, cu contele d'Argenson. Dar, în loc să dea curs acestei oferte de reconciliere, ministrul de Război vede în ea o recunoaştere a slăbiciunii şi, cum spune Bernis, „ultimele eforturi ale unei fiinţe care, simţind că se îneacă, se agaţă şi de un pai".

întrevederea se desfăşoară rău. D'Argenson, semeţ, dispreţuitor, plin de ironie şi sarcasm, primeşte cu o reavoinţă evidentă ofertele de pace ale marchizei. Mme de Pompadour, cuprinsă de exasperare în faţa acestei umilinţe care nu a dus la nimic bun, îşi revarsă toată aversiunea împotriva acestui ministru pe care îl detestă, întrucât niciodată n-a vrut să intre în jocul ei: „Domnule, cunosc de multă vreme atitudinea dumneavoastră faţă de mine, şi văd bine că nimic nu o poate schimba. Habar nu am cum se va sfârşi toată povestea asta, dar cert este că va trebui ca unul dintre noi doi să plece". După ce a impus eliminarea lui Machault, Mme de Pompadour este hotărâtă, de acum înainte, să îl îndepărteze şi pe contele d'Argenson. Dar, spune Bernis, „luând această decizie, ţinea seama mai degrabă de interesul ei de a se răzbuna, decât de interesele statului".

Două zile mai târziu, regele îi demite pe cei doi miniştri. Machault, despre care, totuşi, Ludovic XV îi mărturiseşte fiicei sale că este „un om croit după inima lui", este izgonit, fiindcă s-a considerat că i-a iritat pe parlamentari. In cazul lui d'Argenson, se iau drept pretext agitaţiile din

Paris, care sunt sub controlul lui. Dar poate că regele vrea să scape de un om, care a fost martorul slăbiciunii lui în timpul bolii, în momentul în care vroia să se despartă de marchiză. Contrar oricărei aşteptări, Mme de Pompadour a ieşit victorioasă din intriga care viza să o îndepărteze. Dar cu ce preţ, totuşi?

Criza aceasta, provocată de lovitura de cuţit a lui Damiens, are drept consecinţă şubrezirea considerabilă a monarhiei. Fierberea din sânul parlamentului nu a scăzut; nu se întrevede nici o soluţie, pentru reglarea chestiunilor în litigiu şi calmarea spiritelor încinse. Ura pe care o suscită Mme de Pompadour nu a fost niciodată atât de vie în rândul opiniei publice, dar, totuşi, favorita iese mult mai puternică din această grea încercare. Doi miniştri esenţiali, însărcinaţi unul, Machault, cu protofoliul de la Marină, iar celălalt, d'Argenson, cu portofoliul de la Forţele Armate, au fost îndepărtaţi fără vreun motiv valabil, în timp ce ţara s-a lansat într-un război nepopular, care nu are o justificare naţională prea evidentă. Or, iată în ce condiţii dezastruoase sunt lansate campaniile militare. Angoasele lui Bernis sunt lesne de înţeles.

Era de aşteptat, măcar, ca acest moment dificil să o fi apropiat pe Mme de Pompadour de fidelul ei protejat. Nici vorbă, însă. Firea favoritei s-a înăsprit. Suferă de mania persecuţiei. I se pare că peste tot vede numai trădare. Pe parcursul acelor unsprezece zile, în care se crezuse pierdută, o agasase să îl vadă pe Bernis în culmea favorii, întrunind sufragiile regelui, ale prinţului moştenitor, ale familiei regale, în timp ce rămânea, totuşi, prietenul ei. îi poartă pică pentru succesul lui: „Mi-a zis într-o bună zi că sunt tare şmecher, din moment ce am găsit secretul, dându-i totodată cele mai puţin echivoce dovezi de ataşament, de a încânta familia regală. Această reflec-

ţie plină de amărăciune, invidie, îngrijorare, m-a umplut de indignare. I-am răspuns că, după părerea mea, însemna că, dacă eşti om onest, nu se poate să nu fi pe placul familiei regale. A simţit că fusese nedreaptă şi a căutat să repare greşeala".

în realitate, există o gravă fisură în această asociaţie dintre protectoare şi protejatul ei. In primul rând, deoarece Bernis consideră că prezenţa favoritei, influenţa ei sunt dăunătoare statului. Mme de Pompadour a simţit acest lucru. De acum înainte, Bernis nu mai este creaţia ei. A devenit mult prea independent. Poate face figură de cavaler singuratic. Or, în acest moment din viaţă, în faţa pericolelor pe care trebuie să le înfrunte, când duşmanii ei nu au fost nicicând atât de numeroşi, Mme de Pompadour se simte părăsită. Ii trebuie un bărbat numai pentru ea, fără scrupulele lui Bernis; un tip dur, un jucător, cu care să se poată asocia pentru partida infernală pe care va trebui să o joace. Gata cu perioada înduioşărilor, a ambiţiilor sentimentale, a înlesnirilor aduse de putere, care îi confereau lui Bernis atât de multă seducţie. Astăzi, pentru a rezista în faţa vremurilor aspre, are nevoie de un aliat mai sigur, mai dârz, de un ambiţios fără trăiri sufleteşti.

Bernis este conştient de această ameninţare. Ştie prea bine că, din umbră, un mare prădalnic pândeşte momentul propice. Poziţia lui este cu atât mai fragilă, cu cât o dată cu plecarea a doi „grei" din Consiliul regelui, înlocuiţi imediat de nişte vasali de-ai doamnei de Pompadour, nu mai există nici un ministru de anvergură. Drept urmare, el va trebui să fie în prima linie şi să suporte povara sarcinilor. Singur, copleşit de responsabilităţi, Bernis înfruntă continuarea războiului, în timp ce steaua irezistibilă a unui rival urcă spre firmament.

15
Prietenul, fratele, ucigaşul

Acest prădalnic redutabil, această pasăre rapace a văz-duhurilor semeţe s-a întrupat în Choiseul. Nici n-ai zice, văzându-1. Cu ochii aceia mici şi porcini, care scapără de răutate, cu buzele groase, nasul în vânt cu nările răs-frânte, aşa cum îl vedem în portretul făcut de Van Loo, omul are o fizionomie de înger lubric; scund, cu fruntea largă şi pleşuvă, roşcovanul acesta nu se jenează prea mult de urâţenia lui - şi se pare că acest handicap nu 1-a încurcat niciodată în relaţiile cu doamnele. Ii place sexul frumos la nebunie. Femeile roiesc în jurul lui: le îndră-geşte, pentru a le mângâia, a fi sigur de puterea pe care o are asupra lor, pentru a le umili, a le face să sufere. Le cucereşte cu voluptate si le înşală cu plăcere, jucându-le mii de feste. Făcut să se delecteze din orice, din rău, din bine, din trădare, din josnicie, din sentimente frumoase, din aversiuni pe care şi le satisface, din binefaceri pe care le împarte cu generozitate, omul acesta se adaptea-ză la cele mai variate terenuri. Delicat şi rafinat în lume, se arată bădăran, brutal, nemilos, de îndată ce o cer in-teresul său sau politica urmărită. Principalul său defect [e]ste indiscreţia. A păstra un secret e un efort pentru el: Voluptatea este mult mai mare dacă îl face public, indi-ferent de consecinţe.

Muncitor neobosit sau, mai degrabă, neobosit pentru [a']i face pe alţii să muncească - o lecţie din care tânărul

Talleyrand va şti să profite -, uimitor de inteligent, se odihneşte amuzându-se. După o noapte pierdută la joc sau la chef, îl găseşti pe acest destrăbălat proaspăt şi bine dispus la birou, examinând dosarele. Este foarte bogat. De bani, îi pasă „ca de mere acre". După părerea lui, cel mai bun mijloc de a-i folosi este de a-i arunca pe fereastră. Lucrul acesta îi va reuşi atât de bine, încât va sfârşi pe jumătate ruinat. Unul dintre prietenii săi, baronul de Gleichen, a descris foarte bine atracţiile acestui mare seducător: „N-am cunoscut în viata mea un om care să se priceapă mai bine decât el să răspândească în anturaj bucuria şi mulţumirea; când intra într-un salon, se scotocea prin buzunare, scoţând parcă de-acolo o abundenţă inepuizabilă de glume şi veselie"[1].

Dintr-o veche familie din Lorena, a făcut o afacere formidabilă însurându-se pentru bani cu o fermecătoare tânără de cincisprezece ani, domnişoara du Chatel, al cărei bunic este bogătaşul Crozat. Micuţă, mărunţică (Voltaire o numeşte „o Venus prescurtată"), această femeie de buzunar, păpuşă delicată, pasăre colibri, îl iubeşte, în ciuda infidelităţilor lui. O înşală cu tot ce îi iese în cale, fără ruşine, şi chiar, cum se spune, cu sora lui, contesa de Gramont. Acest incest real sau fals stârneşte comentarii, amuzând curtea şi oraşul.

Ajuns la conducerea afacerilor, îşi face singur un portret, într-o scrisoare adresată lui Voltaire, din care se observă de câtă dezinvoltură şi detaşare este capabil, în privinţa celor mai serioase evenimente: „Am reputaţia de a avea ambiţie, şi nu mi-e teamă de asta; urăsc de moarte afacerile, în schimb, ţin nebuneşte la plăceri; am o casă foarte

[1] Jacques Levron, *Choiseul, un sceptique au pouvoir.*

frumoasă şi foarte comodă la Paris; soţia mea este deosebit de spirituală; lucru de-a dreptul extraordinar, nu mi-a pus coarne; familia şi societatea îmi sunt nespus de agreabile, îmi place să-1 fac să turbeze pe d'Argental, să beau şi să spun lucruri trăsnite până la patru dimineaţa, cu domnul de Richelieu. Mi s-a zis că am amante acceptabile, mie, însă, mi se par adorabile; ia spuneţi-mi şi mie, vă rog, dacă soldaţii regelui Prusiei ar avea douăsprezece, picioare, ce-ar putea face, mă rog, stăpânul lor?!"[1]. Discutând deja cu Voltaire despre îngrijorările pe care i le provoca Frederic II, Choiseul exclamase, făcând aluzie la pasiunea lui nebună pentru prinţesa de Robech: „Popoul amantei mele mă face să uit de toate aceste lucruri". Este un cinic. Nu riscă să cadă în capcana sentimentalismului: nici prietenia, nici recunoştinţa nu îi înfrânează cursa pentru putere care rămâne, în mijlocul atâtor patimi frivole, singurul ţel pe care îl urmăreşte. Nu mai contează dacă Gresset s-a inspirat sau nu din el pentru a crea personajul Răului: toţi contemporanii asta au crezut, ceea ce spune multe. Posedă avantajele şi defectele unei lungi filiaţii aristocratice: conştiinţa valorii sale, simţul lumii, al manierelor rafinate; curajul, gustul pentru război - a fost ofiţer şi s-a luptat cu dârzenie în războiul de secesiune a Austriei. Este la fel de dezinvolt la curte, ca şi pe câmpul de luptă. Politician în suflet, aventurier în lumea largă, jucătorul acesta ştie că locul său trebuie să fie, orice s-ar întâmpla, deasupra celorlalţi. Deocamdată, la vârsta de treizeci şi patru de ani, se află Pe planul doi. Pufăie de nerăbdare. Nu se poate să mai dureze mult aşa.

[1] **Pierre Gaxote,** *Le siecle de Louis XV.*

între blândul şi sentimentalul Bernis, pe de o parte, şi acest carnivor fără scrupule, pe de altă parte, partida pare jucată dinainte. Jocul ar putea fi destul de picant, daca pionii n-ar fi reprezentaţi de ostaşii noştri, iar punctele pierdute de înfrângerile suferite. Dar lupta aceasta pentru putere nu înseamnă numai duritate şi ferocitate; cei doi bărbaţi se stimează şi, într-un anumit fel, se înţeleg: nu scapă nici un prilej de a-şi spune că se îndrăgesc, de a-şi arăta dovezi de ataşament, de complicitate şi, chiar, de tandreţe. Pe nesimţite, însă, Choiseul trece în relaţia cu Bernis de la rolul de prieten, aproape de frate, la acela de ucigaş.

Fără să-şi facă iluzii în privinţa delicateţei personajului, Bernis ştie că nu trebuie să se aştepte la nici un cadou din partea lui. Din punctul lui de vedere, orice va fi bun ca să-şi atingă scopul. Degeaba este prevenit în privinţa riscurilor prin care trece, favorizându-l pe redutabilului protejat al marchizei, fiindcă tot nu se învaţă minte. Dar are cumva de ales? Astfel, i se aduce la cunoştinţă comentariul lui Choiseul în faţa mareşalului de Luxemburg, care pomenea de faptul că, dintre toţi miniştrii, Mme de Pompadour îl prefera pe Bernis: „Oh, nu-mi pasă mie de ăsta! II fac praf în ochii marchizei, când am eu chef!". Bernis şi-a susţinut candidatura pentru ambasada de la Viena, post prin excelenţă strategic: Viena reprezintă cheia noii politici. Iar el îl crede capabil să ocupe această funcţie importantă.

Bernis l-a citit imediat pe acest rival, care îşi disimulează invidia sub aere de prietenie sinceră: „Cel mai sigur pentru el, dar şi cel mai util era ca, neamestecându-se în destinul meu, să se împăuneze în ochii mei cu meritul de a fi avut, totuşi, o contribuţie la şansa mea: îmi

cunoştea firea; ştia cu câtă bună credinţă îi lăudam talentele şi că eram gata să îi pun în valoare serviciile, în faţa Consiliului. Şi-a făcut planul de a promova, promovându-mă pe mine şi muncind pentru a-mi garanta aceasta şansă; dacă împrejurările se schimbau, nu se sfia *sa* folosească, pentru a mă distruge, mijloacele pe care le utilizase pentru a mă ridica. Se va vedea cât de credincios a fost acestui sistem".

înainte de a pleca la Viena, Choiseul a găsit o ocazie de vis pentru a pune în aplicare acest plan. Refuză să ocupe postul şi ameninţă cu demisia, dacă domnul Rouille, secretar de stat la Afacerile Externe, bătrân şi incapabil, veşnic picotind prin Consiliu, nu va fi schimbat din funcţie. Mme de Pompadour declară că regele nu se va încumeta niciodată să îl demită pe bătrânul ministru, de teamă să nu îşi supere soţia. Choiseul se duce la Mme Rouille şi, într-un ceas, reuşeşte să o convingă să îşi determine soţul să părăsească funcţia. Două zile mai târziu, gratie extraordinarei abilităţi şi a iscusinţei lui Choiseul, postul de ministru este vacant. Dar Bernis nu doreşte acest post. Foarte mulţumit de a face parte din Consiliul regelui, fără portofoliu de ministru, Bernis ştie că în felul acesta salvarea lui este garantată. Având responsabilitatea unui departament, va intra obligatoriu în conflict de interese cu Mme de Pompadour, căreia îi place să acţioneze, pe deasupra capetelor miniştrilor, şi face numiri, fără să le ceară părerea. Bernis nu vrea să mai adauge si acest măr al discordiei între el şi binefăcătoarea lui. Numai că Choiseul a procedat cu abilitate: regele însuşi este cel care îl roagă insistent pe Bernis să accepte ministerul Afacerilor Externe. Bernis a căzut în plasă. Choiseul poate pleca liniştit la Viena. Lasă în urma lui,

între Bernis si Mme de Pompadour o bombă cu explozie întârziată. La prima ocazie ivită, este limpede că cei doi se vor certa.

Choiseul nu va trebui să aştepte prea mult acest moment. Războiul îi va oferi pretextul dorit. Până acum, pe frontul continental lucrurile n-au mers prea prost. S-a întâmplat atât de des ca Bernis să anunţe victoriile regelui, încât poporul exclamă, atunci când îl zăreşte trecând: „Hei, ia uite-l! Se vede pe mutra lui că i-ar s-a câştigat o bătălie". După al doilea tratat de la Versailles, semnat în mai 1757, care face ca Saxa, Suedia şi Rusia să se alăture Franţei şi Austriei, situaţia rămâne favorabilă. Dar asta nu va dura mult. înviorată de noile favoruri de care se bucură, Mme de Pompadour nu vrea să se lase mai prejos. Cum s-a ocupat până acum de bele-arte, arhitectură, politică, o apucă dintr-o dată cheful să numească ea căpeteniile de război. Noua ei pasiune: generalul de Soubise, unul dintre prietenii ei, care s-a arătat deosebit de fidel în momentele sumbre. Are ideea fixă să îl facă mareşal al Franţei.

Prima victimă a cabalei pe care o urzeşte în favoarea noului ei protejat este mareşalul d'Estrees. Regele l-a ales, totuşi, pentru a comanda forţele armate din Germania. Dar favoritul are împotriva lui defectele de vechi oştean, firea urâtă, trufia, lipsa de suplеţe şi de diplomaţie cu generalul responsabil de aprovizionarea armatei, abilul şi indispensabilul Pâris-Duverney. Nu se înţelege bine nici cu ministrul de Război, pe care îl numeşte „execrabilul de Paulmy". Atunci când ar trebui să acţioneze cu fineţe, el se crispează, se răzvrăteşte şi nu pierde nici o ocazie de a-l umili pe Soubise, care îl exasperează cu pretenţiile lui - el care nu comandă decât o divizie, ÎS[1]

timbrează scrisorile: Armata lui Soubise. în fine, culmea ghinionului, nevasta lui se lansează în nişte intrigi stângace, care nu fac decât să îl irite pe rege. Zilele lui sunt numărate.

Cum nu este posibil ca acest filfizon de Soubise să fie impus în fruntea armatei, fără a-i ofensa grav pe mareşalii Franţei şi pe generalii mai bătrâni decât el, clica doamnei de Pompadour, sfătuită cu abilitate de către Pâris-Duverney, rosteşte numele mareşalului de Richelieu, învingătorul de la Minorca. Acesta l-ar putea înlocui, astfel, pe mareşalul d'Estrees, aşteptând ca Soubise să câştige întâi câteva bătălii. Mme de Pompadour se arată reticentă: îl detestă dintotdeauna pe Richelieu; mai ales, nu îi iartă acestuia atitudinea condescendentă manifestată cu prilejul dizgraţiei recente, în cele din urmă, Choiseul ia decizia, arătându-i că această numire serveşte cel mai bine intereselor protejatului său.

Odată ce d'Estrees a fost rechemat, Richelieu, flancat de tânărul Soubise, se trezeşte în fruntea unei armate de treizeci de mii de oameni. După câteva bătălii promiţătoare, care îi permit să pună mâna pe Hanovra si să se asigure de supunerea Saxei inferioare, fastuosul mareşal face o gafă imensă: pe 8 septembrie, semnează cu ducele de Cumberland, care va fi dezavuat peste două zile, convenţia de la Closterseven. în loc să pretindă o capitulare fără condiţii, el le propune cu generozitate ostaşilor aflaţi u^ solda prinţilor aliaţi cu Prusia să se întoarcă în tara lor, J
uacă vor depune jurământ să nu mai întoarcă armele împotriva Franţei.

Bernis este la birou, în ziua în care află despre semnarea convenţiei de la Closterseven. Cade pe gânduri. Me-, ne spune Lomenie de Brienne, la împrejurările

care 1-au ridicat atât de sus şi, în acelaşi timp, la politica pe care o duce, la intrigi, la şanse, la victoriile de la Mahon şi Hastembeck, la această împletire misterioasă a evenimentelor şi a oamenilor, de care Istoria îl va face răspunzător; acest joc politic, în care se amestecă talentul şi hazardul, pasiunile şi meschinăriile, amorul propriu, vanitatea atâtor personaje variate, Mme de Pompadour, mareşalul de Richelieu, Soubise, Choiseul. Această îmbinare de gravitate şi comedie îi inspiră idei melancolice: „Sărmană posteritate! Ce ştii tu? Şi cum şi-ar putea bate joc de tine, în fond, adevărul". Dar, subit, un pocnet de bici la uşă. Este ofiţerul, care îi aduce textul convenţiei. Bernis desface depeşa; imediat ce o citeşte, prevede urmările ei catastrofale: „Visul s-a sfârşit... Ah! Fir-ar să fie! Posteritatea nu-i chiar aşa de plâns, mirarea ei nu va părea chiar aşa deplasată (...) Nicicând n-a existat suprindere mai mare, decât a mea; a crescut văzând felul în care a fost întocmit acest act. Am întrezărit imediat în el nenorocirile ce aveau să se nască dintr-o imprudenţă atât de mare".

O candoare atât de imbecilă din partea unui conducător militar atât de versat ca Richelieu se preta la interpretări diverse: de la cele mai groteşti la cele mai dezonorante. Ardoarea războinică îi fusese domolită de linguşelile lui Frederic II, care nu pierdea nici o ocazie de a-i aminti ca un căpitan atât de mare nu avea dreptul să distrugă politica de alianţe a străunchiului său, cardinalul de Richelieu; sau, în mod şi mai ruşinos chiar, n-a primit cumva de la regele Prusiei nişte compensaţii financiare importante ca preţ al unui aranjament, care avea toate aparenţele unei trădări?

Richelieu mai adaugă o greşeală la „această capodoperă de neîndemânare şi imprudenţă": în loc de a nimici armata hanovriană încolţită pe Elba, el se îndreaptă spre Halberstadt, pentru a torpila ofensiva pregătită de Soubise şi a-i sufla gloria de a cuceri Saxa şi de a-1 înfrânge, probabil, pe regele Prusiei. Pe urmă, nemulţumit pesemne de comentariile severe pe care le-a inspirat la curte jalnica sa convenţie, se decide să se desolidarizeze de Soubise. Acesta, plin de ciudă din cauza ocaziilor ratate, gândindu-se doar cum să se acopere mai bine de glorie, pentru a dobândi favorurile pe care protectoarea lui i le joacă prin faţa ochilor, renunţă la orice prudenţă, înaintează în Saxa şi, supunându-se ordinului presant al lui Choiseul, care vrea să fie pe plac atât împărătesei, cât si doamnei de Pompadour, săvârşeşte eroarea fatală de a-1 ataca pe Frederic II, care simulează o retragere. Acesta face brusc stânga-împrejur şi provoacă debandada trupelor. Pe 5 noiembrie, se produce catastrofa militară de la Rossbach. Frederic II face bucăţi armata nefericitului Soubise. Chiar în seara bătăliei, ne spune Michelet: „Din ordinul expres al regelui Prusiei, răniţii au fost adunaţi şi îngrijiţi. I-a pus pe ofiţeri să mănânce la masa lui, i-a umplut de onoruri, scuzându-se că nu poate face mai mult. «Dar, domnilor, nu vă aşteptam atât de curând şi într-un număr atât de mare». Tot el mai spune: «Nu mă pot obişnui să văd în francezi nişte duşmani». Şi, într-adevăr, între ofiţerii noştri, toţi entuziasmaţi de el, parcă ar fi fost regele Franţei", în loc de baston de mareşal, Soubise, general înfrânt, trebuie să îndure toate insultele: rar s-a întâmplat ca un militar învins să fi fost ţinta atâtor batjocuri şi înjosiri. Şi asta este ceva nou: când o ţară începe să se

amuze de înfrângerile armatei ei înseamnă *că,* de fapt, ceva mult mai profund nu mai merge deloc.
Mme de Pompadour lăcrimează. I-a fugit tot somnul. Dar nu se ştie ce îi provoacă atâta suferinţă: înfrângerea de la Rossbach sau nenorocirile lui Soubise. Se încăpăţânează să îl susţină pe generalul ghinionist. Vrea cu orice preţ să i se ofere prilejul de a-şi câştiga bastonul de mareşal. Când Bernis propune combinarea trupelor lui Soubise cu cele ale lui Richelieu, marchiza se supără: „Mi-a arătat cât este de indignată", scrie Bernis; „i-am răspuns că eu sunt servitorul domnului de Soubise, dar că ţin mai mult la interesele statului, decât la interesele lui. Iată perioada în care prietenia doamnei de Pompadour faţă de mine a început să se răcească; s-a mai înviorat un pic la campania următoare, când am opinat că era bine să i se dea sub comandă optzeci de mii de oameni, care să se alăture austriecilor".

Se înţelege că astfel de consideraţii în plin război îl consternează pe Bernis. Atâta frivolitate, atâta puerilitate în nişte împrejurări aşa de grave îl conving că nu se va ajunge decât la dezastru, încetul cu încetul, Bernis capătă convingerea că războiul trebuie oprit cu orice preţ - un război costisitor, nepopular, pe care el nu l-a dorit şi pe care i l-a impus împărăteasa - „Am fost păcălit", a exclamat el, „dându-mi-se speranţa că totul se va termina într-o singură campanie". Ştie că Franţa nu are posibilitatea de a câştiga acest război, care o slăbeşte, fă" când-o să se abată de la adevăratele ei interese. De politica aceasta profită numai Anglia: de acum înainte, are mână liberă pentru a şterpeli coloniile Franţei. Bernis înţelege, de asemenea, că rolul opiniei publice nu trebuie neglijat. Chiar dacă aceeaşi opinie publică îl tratează

fără menajamente, asociindu-l cu Mme de Pompadour, nu poate să nu îi dea şi dreptate. Monarhia este pe cale de a-i distruge creditul, de care se bucură în ochii poporului.

Pentru a limita acest dezastru, Bernis se hotărăşte să termine cu această organizaţie nefastă, în care toţi comandă tuturor şi nimeni nu răspunde de nimic.

Cu marchiza, joacă acum cu cărţile pe faţă. La ce bun acest război, care îl discreditează în faţa opiniei publice şi riscă să ducă ţara la pierzanie? Bernis îi zugrăveşte un tablou premonitoriu al catastrofelor care se anunţă şi identifică posibilităţile de a îndrepta lucrurile: „I-am explicat că noi nu pierdusem încă nimic în războiul maritim, dar că, în timp, era posibil ca englezii, superiori în privinţa forţelor maritime, să ne vină de hac şi să ne ia coloniile, sursă şi fundament ale comerţului nostru exterior; că aliaţilor noştri nu le stătea în putere să ne despăgubească pentru aceste pierderi... Că nu mai aveam general, că finanţele nu mai puteau suporta povara cheltuielilor; că trebuia să ne ocupăm cu seriozitate de pace, împreună cu aliaţii noştri; că regina Spaniei, deşi nu vrusese nici în ruptul capului să se amestece în certurile noastre, începea să simtă cât de important era pentru această monarhie ca, de fapt, coloniile noastre să nu încapă pe mâna Angliei".

Toate aceste consideraţii, spune Bernis „nu au convins-o pe Mme de Pompadour, care trata copilăreşte treburile statului". Singurul lucru pe care îl înţelesese această femeie ataşată de alianţa cu Austria, ca şi cum ar fi fost unica ei şansă de supravieţuire politică, şi care se sufoca la ideea de pace era că Bernis se despărţea de ea: ^u mai era omul ei. Din acest moment, Mme de Pompadour pune la cale distrugerea lui. Doar are si un pion de

schimb, pe Choiseul, care în ambasada lui de la Viena e gata să îndeplinească rolul pe care îl va vrea ea! Bernis încearcă să pună în aplicare această pace, pe care o recomandă, arătându-i regelui avantajele unei concentrări a responsabilităţilor după modelul curţii de la Viena, care i-a acordat lui Kaunitz puteri depline pentru tot ce are legătură cu războiul. Din nou un atac indirect la adresa doamnei de Pornpadour, care nu doreşte să existe un prim-ministru, dintr-un motiv foarte simplu: nu poate exista, de fapt, decât un singur prim-ministru, or, acesta este ea.

Franţa avea deja un război pe cap. Acum, trebuie să se mai confrunte şi cu un conflict între Bernis, ministru al Afacerilor Externe, care aşteaptă de la rege să facă dreptate raţiunii, şi Mme de Pornpadour, care pune tot atâta pasiune să îşi distrugă prietenul care a dezamăgit-o, ca şi atunci când se zbătuse să îl promoveze, pe vremea când corespundea scopurilor ei. Dacă politica ar însemna să te situezi obligatoriu de partea simţului practic şi a interesului naţional, Bernis ar fi fost numit premier, ar fi încheiat pacea cu Prusia, ar fi pornit războiul împotriva englezilor şi, cu ajutorul Spaniei, Franţa şi-ar fi păstrat coloniile. Numai că farmecul veninos al politicii este de a fi doar arareori raţională.

16
Imposibilul menaj în trei

Imperturbabil, Ludovic XV arată lumii un chip senin, în aceste zile atât de întunecate. Nu pare marcat excesiv de mult de înfrângerile suferite de Franţa, nici „jenat de jenele noastre" şi nici neliniştit de ameninţările care planează asupra regatului. Este mereu aşa cum 1-a descris Mme de Tencin, într-o scrisoare adresată mareşalului de Richelieu: „Ceea ce i-o fi spus fratele meu a fost inutil: ca şi cum ar fi vorbit cu pereţii. Nu concep ca un om să fie nul, când poate fi ceva. S-ar zice că, în fond, ceea ce se petrece în regatul lui nu-1 priveşte nicidecum: nimic nu-1 afectează; în Consiliu, este de o indiferenţă absolută; subscrie la tot ceea ce i se prezintă, înclinaţia spre apatie îl conduce acolo unde există cele mai puţine încurcături, chiar dacă e vorba despre cea mai proastă soluţie".
Mme de Pompadour 1-a liniştit, minimalizând importanţa gestului lui Damiens - un dement, căruia nu trebuie să i se dea nici o atenţie, îi prezintă un tablou înfrumuseţat al situaţiei. Este, fără îndoială, principalul motiv pentru care el ţine atât de mult la ea si nu se poate despărţi de ea: Mme de Pompadour se pricepe să îi transmită sentimentul liniştitor că totul merge bine, că singurele probleme de rezolvat se referă doar la nişte persoane. Graţie ei, protejat de zvonurile care vuiesc prin acest ecran dantelă, pe care îl reprezintă curtea, regele trăieşte

într-o lume ireală, de o blândeţe împăciuitoare; un teatru, unde, din când în când, nişte personaje prea zgomotoase, prea agitate, dispar prin trapa pe care Mme de Pompadour o deschide în faţa miniştrilor care îi displac sau care nu s-au arătat suficient de recunoscători. Este trapa dizgraţiei şi a exilului, în care au căzut, rând pe rând, Maurepas, contele d'Argenson, Machault. Dacă are unele nelinişti, regele recurge, în loc de calmant, la leacul care îi convine cel mai mult: îşi ia o altă amantă.

Este exact ceea ce face şi la sfârşitul anului 1757. Febleţea lui se numeşte marchiza de Coislin. Tânăra, căreia i s-au urcat la cap toate atenţiile suveranului, s-ar vedea perfect în locul lui „La Pompadour", Multe altele înaintea ei şi-au mai frânt gâtul, încercând acelaşi lucru. Intriga e în toi. Mme de Pompadour se simte ameninţată, îşi deşartă toată tristeţea în faţa lui Bernis, care promite imediat să intervină pe lângă rege; noua pretendentă riscă, într-adevăr, să distrugă politica de alianţă - dar ar fi fost chiar atât de rău? Bernis obţine câştig de cauză: regele o lasă pe nefericită cu iluziile ei pierdute, între Bernis şi marchiză, aceasta va fi ultima acalmie a unei lungi prietenii.

în anul 1758, vor ajunge să se sfâşie, între ei se dă o bătălie pe viaţă şi pe moarte. Cu precizarea, însă, că Bernis poartă o luptă leală: departe de el ideea de a o alunga de la curte sau de a o elimina din jocul politic. Nu urmăreşte decât sfârşitul politicii belicoase a doamnei de Pompadour şi speră să o convingă, pe bază de argumente, că adevăratul ei interes rezidă în instaurarea păcii, singura soluţie care ar face posibilă o politică financiară de austeritate, pentru a salva finanţele de la faliment. Pentru a se ajunge la această pace, trebuie abrogat tratatul din 1757 şi trebuie să se renunţe la ideea de „a împărţi blana

unui urs, care se apără mai bine, decât s-au priceput alţii să îl atace". Bernis doreşte să o convingă pe marchiză că, lucrând pentru promovarea lui supremă în funcţia de premier sau într-un post echivalent, va avea în el cea mai bună garanţie împotriva vicisitudinilor şi a *hazardurilor* domniei: în orice clipă, regele îşi poate găsi o altă muză sau, pur si simplu, e posibil să moară. El îi vrea fericirea, doreşte să o protejeze, chiar dacă ea nu-şi dă seama. Acţionează astfel doar din recunoştinţă, din fidelitate, aşa cum implicit i-a jurat. Nu va căuta niciodată să o elimine, oricare ar fi părerea lui despre politica ei puerilă, despre capriciile ei păguboase, despre personalitatea ei schimbătoare, pe care o descrie de minune: „Marchiza nu avea nici unul dintre marile vicii ale femeilor ambiţioase, dar avea în schimb toate mizeriile mărunte ale acestora şi pretinsa lor superioritate spirituală; făcea rău, fără a fi rea, şi bine făcea din pasiune; în prietenie era geloasă ca în dragoste, frivolă, inconsecventă şi niciodată sigură pe ea".

Lupta aceasta îndoielnică, pe care Bernis o poartă în stilul lui - paşnic, diplomat, destestând violenţa, loviturile, plin de menajamente, împăciuitor si afectuos -, se *bazează* pe un ideal: nu există înflorire a intereselor personale, decât în concordanţă cu binele tuturor (în cazul de faţă, fiind vorba despre binele statului). Acest proiect presupune ca fiecare să renunţe la partea sa de umbră, pasiune, viciu, nebunie, pentru a se supune interesului general. Dacă regele ar fi dat dovadă de un minimum de caracter si de hotărâre, este limpede că Bernis ar fi reuşit. Dar *i stătea scris în destin să fie ministrul care întruchipează "inele şi care pierde, aşa cum lui Choiseul îi era hărăzit [S]9 încarneze cinismul şi să pară că, de fapt, câştigă.

Uzată, despotică, devenită rea, bolnăvicios de neîncrezătoare şi de egoistă, „la Pompadour" persevereză în eroarea ei, cu o obstinaţie turbată, în ciuda realităţii militare care îi spulberă visul de glorie, marchiza se agaţă de ţicneala ei războinică, plină de energia disperării. Rigidă, orbită, îşi investeşte vanitatea în ceea ce crede că este marea sa operă politică. Michelet a analizat foarte bine nebunia încăpăţânării care pune stăpânire pe ea: „Nici un om n-ar fi îndrăznit, într-o astfel de situaţie limită, să îşi asume enorma responsabilitate de a se opune păcii. Era nevoie de acea îndrăzneală a ignoranţei, pe care nici un bărbat nu o putea avea. Aşa că a fost o crimă de femeie. Da, persoanele de sex feminin cutează mai puţin în viaţa obişnuită, ajung mai puţin în faţa tribunalelor. Dar, în înalta societate plină de intrigi, nimic nu le mai poate face să dea înapoi. Cu un fler la oameni, adesea fin şi delicat, femeile sunt groaznic de neştiutoare, de unde şi îndrăzneala lor, acolo unde tuturor bărbaţilor li se face frică." Nimic nu o va determina să îşi schimbe părerea. Nici înfrângerile care se vor acumula după Rossbach, Mimden, Warbourg, Filhingshausen, şi care vor întina pentru multă vreme reputaţia sodaţilor francezi, nici nenorocirile popoarelor, finanţele secătuite, toată această luptă inutilă, care va duce la terfelirea tratatului de la Paris şi care va marca pierderea imperiului colonial francez; nu, nici una dintre aceste nenorociri nu a putut să o facă să se îndoiască de ea însăşi şi de certitudinea de nezdruncinat că ea avea dreptate. Uneori, constaţi că dă dovadă de luciditate în privinţa evenimentelor; dar această stare de spirit nu se răsfrânge niciodată asupra propriei persoane: „A fi bătut este doar o nenorocire, a nu se fi bătut este un oprobriu", îi scrie ea ducelui d'Aiguillon. „Ce s-a ales de

naţiunea noastră? Parlamentele, enciclopediştii au schimbat-o complet. Când duci lipsă de principii în aşa măsură, încât nu mai recunoşti nici divinitate, nici stăpân, ajungi curând rebutul naturii, şi exact asta ni se întâmplă. Mă înspăimântă de mii de ori mai mult degradarea noastră, decât pierderea tuturor escadrelor, la nevoie. Trebuie să renunţi la orice glorie". Bun diagnostic! Dar ce-a făcut ea pentru a îndrepta toate relele pe care le denunţă? Niciodată nu va recunoaşte că a greşit. Condamnă o lume vinovată de a nu fi cedat în faţa capriciilor ei. De ce nu se căieşte pentru ocaziile pe care le-a ratat, pentru greşelile grave pe care le-a săvârşit impunând concedierea unor mari slujitori ai statului, a unor miniştri competenţi, pentru a pune în locul lor nişte mediocrităţi devotate ei - ca acest Berruyer, fost locotenent general de poliţie, cel mai detestat om din Franţa (poporul îl acuză că ar fi executat nişte răpiri de copii), iscoada ei pe care o foloseşte pentru treburile ei josnice, ca să îi raporteze ce se spune despre ea, bârfele care circulă, clevetelile nesăbuite. Din acest bărbat bădăran, vulgar, nedelicat, incompetent, marchiza nu a pregetat să facă un ministru de stat, un ministru al Marinei, cu enorm de multe lipsuri, şi în fine un ministru al Justiţiei. Din fericire, cum spune Bernis, „o moarte prematură a scăpat Franţa de el".

în faţa acestei stânci de amor-propriu, a acestei încăpăţânări pasionale a favoritei, Bernis încearcă să fie viclean, să ocolească obstacolul. Cât talent, câtă energie folosite degeaba, fără a reuşi nimic. Jumătate din anul 1758, Bernis se căzneşte să pareze influenţa doamnei de Pompadour, căutând cu frumosul să o aducă la sentimente mai bune. Asta dovedeşte cât de puţin o cunoştea, de fapt. Pentru a-si atinge scopul, Bernis încearcă să îl câştige de partea

lui şi pe Choiseul. Timp de peste şase luni, Bernis porneşte cu el un balet al seducţiei, aşa cum nu s-a mai văzut niciodată între un ministru al Afacerilor Externe şi ambasadorul lui. îmboldit, probabil, iniţial, de interesul cauzei pe care o apără, Bernis se prinde în propriul joc: începe să îi placă să poarte corespondenţă cu sclipitorul şi inconstantul Choiseul. Vrea să îl convingă de faptul că interesele lor sunt legate, că personalităţile lor sunt complementare, că pot păşi alături pe acelaşi drum pentru binele statului. Ce poate fi mai sentimental, decât acest schimb de scrisori, care luminează unul dintre momentele cheie ale politicii Franţei sub aspectul neaşteptat al tandreţei.

Iată şi câteva exemple: „Vă îmbrăţişez din tot sufletul", „Vă sunt devotat pe viaţă", „Cunoaşteţi indestructibilul meu ataşament pentru dumneavoastră", „îndrăgiţi-mă în continuare şi fiţi sigur că îmi face o nespusă plăcere să vă fac dreptate în Consiliu", „Ţin la dumneavoastră şi, din tot sufletul, rămân ataşat pe viaţă de dumneavoastră, „Inima mea vă aparţie cu totul". Toate aceste efuziuni nu-l împiedică pe Bernis să revină la vechea lui idee fixă: vrea să îl convingă pe Choiseul de necesitatea existenţei unui prim-ministru. Neîncetat, sub diverse forme, încearcă să îl încredinţeze de acest lucru.

„M-am adresat cu multă tărie lui Dumnezeu şi sfinţilor Lui. Creşte un pic pulsul, după care reîncepe letargia; ochii mari şi trişti, mai mult decât grăitori... Parca aş fi ministrul de Externe al limburilor... Ori fac lucruri măreţe, ori mă retrag la ţară. Iată deviza mea, de alta n-am nevoie. Ar fi nevoie de un general descurcăreţ, m-arf[1] propus pe mine până la pace.,. Unde este remediul? NU

există decât unul singur - un premier destoinic". Premier, pace : prea mult deja. Mme Pompadour se va speria.

Bernis o ia de la capăt pe 22 noiembrie 1757, după înfrângerea de la Rossbach: „Este nevoie de un guvern, aşa cum a fost nevoie şi în trecut. Actualmente, lumea se teme să nu ajung eu prim-ministru. Această frumoasă idee mă cantonează în limitele mele, aşa că rămân cu văicărelile cu care ne-am învăţat de multă vreme şi care nu mai fac nici o impresie. Mor tras pe roată, iar martiriul meu este inutil pentru stat".

Pe 22 decembrie, insistă: „Nu există exemplu de o asemenea situaţie în care se joacă un joc atât de mare, cu indiferenta cu care ai face un cadril, nelăsând măcar arhitectului, dar dându-i-se totuşi dreptul, posibilitatea de a conduce lucrările pentru clădirile pe care le are de construit. Ideea de prim-ministru sperie pe toată lumea si, profitând de asta, nu există portofoliu."

încetul cu încetul, spre luna ianuarie, Bernis înţelege că titlul de prim-ministru îl înspăimântă pe rege, care nu vrea să mai tolereze o nouă tutelă, ca pe vremea cardinalului de Fleury. începe atunci o nouă tactică: a avea funcţia, rolul de prim-ministru, dar fără titlu. Pentru a obţine încetişor acest lucru, există un mijloc la care Bernis se gândeşte, desigur, de multă vreme: să fie făcut cardinal de către papă, cu acordul regelui. Astfel, locul întâi între miniştri i-ar reveni de drept. De acum înainte, acţionează cu hotărâre în acest sens, încercând să îl influenţeze pe Choiseul. Dar, subit, politica înaltă face loc unor chestiuni vestimentare. „Nu uitaţi, vă rog, comisionul meu pentru o toaletă somptuoasă de damă, fond albastru brodat cu mătase albă pe o stofă de primăvară", scrie el pe 20 februarie. După toate aparenţele, Choiseul manifestă

o oarecare neglijenţă în această misiune importantă, căci Bernis răspunde peste o lună: „Am primit ieri seară, domnule conte, depeşele dumneavoastră cu toaleta somptuoasă brodată. Este pe fond alb cu flori albastre; mi s-a cerut să fie pe fond albastru cu flori albe, dar va plăcea şi aşa cum e. Este un comision, aşa că va trebui să vă plătesc, prompt, suma cuvenită". Nu se va ştii niciodată cărei frumoase doamne scumpe lui Bernis îi era destinat acest cadou. Şi se revine la treburile importante.

Recul strategic, pe 17 martie 1758: „Se pune doar problema de a mi se da mai mult credit şi consistenţă. Să elimin tot ceea ce seamănă a prim-ministru, dar să mi se acorde suficientă încredere pentru a adopta şi a impune adoptarea tuturor propunerilor mele". Pe 24 martie, Bernis revine la atac: „Ca remediu la toate relele noastre prezente şi viitoare, ar trebui ca acelaşi cap să conducă toate resorturile maşinăriei". Pe 31 martie, insistă mai departe: „Toată lumea mi se adresează mie pentru a înlătura nedreptăţile: vreau să o fac, dar e vina mea dacă n-am şi puterea? Este nevoie de un stăpân aici, îmi doresc un stăpân şi nu mă feresc să îmi doresc să fiu eu acela".

Pe 21 aprilie, îşi adună toate atuurile şi pune cărţile pe masă. Pentru a-1 determina pe Choiseul să treacă definitiv de partea lui, îi vorbeşte despre încrederea pe care i-o arată regele: „Se spune cam de multă vreme, pentru a mă distruge, că voi fi prim-ministru, pentru ca ideea asta să ajungă la urechile regelui. Numai că regele s-a purtat foarte dezinvolt cu mine după prima explicaţie privind pălăria de cardinal, când şi-a dat consimţământul ca eu să ocup o asemenea funcţie". Bernis îl linişteşte, de asemenea, pe Choiseul în privinţa interesului pe care îl a[re] pentru a-1 urma. Şi îi spune asta, pe ocolite şi sentimen-

tal: ,;Viitorul dumneavoastră nu depinde de mine şi, dacă Mme de Pompadour nu mi-ar fi prietenă, as fi tare gelos pe ea, fiindcă ei îi revine acest atu", îi încredinţează o misiune pe lângă Mme de Pompadour: „Aţi putea face un mare serviciu, mie şi treburilor statului, deopotrivă, dacă aţi putea să o determinaţi să priceapă cât de mult - s-ar înşela în cazul în care s-ar lăsa convinsă că influenţa mea îi este dăunătoare. Ce altceva şi-ar putea dori Mme de Pompadour, dacă nu ca prietenul ei să fie cel care să conducă treburile regatului? în rest, nu este vorba aici despre titlul odios de prim-ministru. Este vorba, dimpotrivă, ca regele să aibă destulă încredere în cineva, pentru a-i urma sfatul şi a-i face si pe ceilalţi să procedeze la fel." în luna iunie, scrisorile lui devin din ce în ce mai insistente: „Când republica romană era în încurcătură, numea un dictator. Numai că noi nu suntem republica romană, scumpe conte, deşi tare ne-am dori să fim", în fine, pe 29 iunie, se simte că Bernis este gata să renunţe. Fireşte, înfrângerea armatelor franceze, pe 23 iunie, la Crevelt, nu este străină de această nouă criză de pesimism: „Poate că răul în exces va produce, în sfârşit, binele care nu înseamnă altceva decât un guvern ferm si econom. Nu vă mai referiţi la mine ca şi cum eu as avea influenţa cea mai mare. Mă nedreptăţiţi. Apar ca un băgăreţ şi un ambiţios, când de fapt nu sunt decât un cetăţean cu mult bun simţ." Neputând să se facă auzit, Bernis propune un proiect de guvernare, care ar permite o coordonare mai bună. Acest plan este conceput în jurul unui centru, care va putea primi informaţii şi va putea da impulsuri. Nu încape îndoială că tot la el se gândeşte pentru a fi acest centru, despre care vorbeşte. Proiectul stabileşte înfiinţarea unor comitete, care ar urma să se întrunească de

trei ori pe săptămână, la sediul ministrului „cu cea mai mare funcţie ca demnitar". Aceste cuvinte îl desemnau, eventual, pe mareşalul de Belle-Isle, dar în realitate ar fi fost Bernis, de îndată ce ar fi obţinut pălăria de cardinal. Profită de ocazie, pentru a reveni la cele două obsesii ale sale: pacea, economiile.

Vara va face praf acest frumos edificiu. Bernis este dezgustat. Simte că, în loc să reintre în graţiile marchizei, începe dimpotrivă să aibă parte de ura ei. Mme de Pompadour îi pregăteşte o lovitură urâtă. Bernis are impresia, totodată, că de acum înainte Choiseul face casă bună cu Mme de Pompadour, îmbrăţişând amândoi o cauză comună, îl previne în acest sens un ministru, marchizul de Puysieulx: „N-aţi observat că de câtăva vreme ministrul Afacerilor Externe este la Viena?". Bernis îi răspunde: „Ba, cum să nu, am observat; voi ieşi din acest impas, de îndată ce voi putea".

De acum înainte, lui Bernis nu-i rămâne decât să mai strângă din vele şi să evite dezonoarea de a fi considerat responsabil pentru o politică dezastruoasă, pe care n-a încetat s-o combată. Nu vrea să păstreze acest post de ministru al Afacerilor Externe, care nu mai înseamnă nimic, din moment ce lumea refuză să îl asculte. Este gata să îi cedeze locul lui Choiseul, ceea ce îi şi propune încă din l august: „Reflectaţi bine la o idee pe care o am de multă vreme: cred că aţi fi mai potrivit decât mine la Externe, din punctul de vedere al alianţei. Aţi avea mai multe posibilităţi decât mine, pentru a face ca amica noastră sa poată da lovituri măreţe. Uniţi în acest fel, am deveni cei mai puternici. Să nu vă închipuiţi că vreau să scap de povară şi să o arunc pe umerii dumneavoastră". In ciuda pesimismului său, Bernis continuă să vadă relaţiile uma~

ne în mod idilic. Mai adaugă, ca si cum această idee 1-ar putea încânta pe Choiseul: „Vom fi două capete sub aceeaşi pălărie. Alianţa noastră în trei va fi astfel mai puternică, mai plăcută şi mai solidă". Dar, în curând, i se va spulbera acest vis de menaj în trei.

Pentru a-i convinge pe rege si pe Mme de Pompadour să încredinţeze Afacerile Externe lui Choiseul, pretextează că e bolnav - „fierea mi s-a amestecat în sânge, care mi se urcă în cap", îi hărţuieşte cu vaiete şi gemete - „v-am avertizat, sunt bolnav la cap. Cu odihnă şi sperând să nu mă dezonorez, mă voi însănătoşi", în fine, pe 9 octombrie, obţine câştig de cauză: i se acceptă demisia; Choiseul este numit în locul lui, pe 3 decembrie. Dar, cunoscând cruzimea marchizei, care se manifestase de nenumărate ori, Bernis se străduieşte să îi dezamorseze ura. îi vorbeşte cu sinceritate: „Să ne despărţim", îi spune el „fie, prea bine; nimic mai simplu şi mai uşor. Dar de ce să împingem lucrurile până la limita extremă? De ce o lovitură de pumnal?"

Ca o garanţie pentru ceea ce el îşi închipuie că ar fi imunitatea sa, Bernis primeşte, pe 25 noimebrie, pălăria de cardinal, îi scrie numaidecât marchizei: „Curierul de la Roma mi-a adus în această seară pălăria roşie. V-o datorez, fiindcă dumneavoastră, doamnă, vă datorez totul. Fiţi absolut sigură că nu voi uita niciodată prietenia dumneavoastră si nici obligaţiile mele. Vă cer iertare pentru toate chinurile pe care vi le provoc pentru binele statului". Dar asta nu înseamnă că neînţelegerea dintre ei s-ar fi risipit cumva, într-o zi când, cuprinsă de exasperare contra lui, marchiza îi aruncă: „Te-am scos din ţărână", Bernis se mulţumeşte să îi răspundă cu calm: //Doamnă, conţii de Lyon nu au de-a face cu ţărâna".

Regele îi înmânează pălăria de cardinal în capela de la Versailles, cu prilejul unei ceremonii celebrate cu un fast extraordinar, ca şi cum ar fi simţit o plăcere plină de cruzime de a-1 vedea astfel onorat pe omul pe care, în curând, îl va surghiuni, îi face un compliment, cu voce tare, ca să fie auzit de toţi curtenii adunaţi acolo: „N-am uns niciodată un cardinal atât de chipeş".

Bernis răsuflă, probabil, uşurat: a scăpat de povara treburilor statului, dar şi de teama unei perfidii. Unui curtean, care îl felicită: „Domnule cardinal, iată ce zi frumoasă!", Bernis îi replică: „Spuneţi, mai bine, iată ce umbrelă frumoasă" . Asta nu-1 face, însă, să nu îşi exprime în continuare gratitudinea faţă de Mme de Pompadour. „Deşi a existat tentativa generală de a ne face să ne certăm, eu contez mereu pe prietenia şi pe stima dumneavoastră, iar dumneavoastră puteţi fi absolut sigură că, până voi închide ochii în ultima clipă, veţi avea asupra inimii mele oneste nişte drepturi nemărginite".

Numai că această nouă dovadă de recunoştinţă nu îl va feri de lovitura de pumnal de care se teme. Regele pregeta dacă să se descotorosească de un ministru de care era ataşat. De ce ajunge, până la urmă, să se hotărască la acest pas? Michelet presupune că, pentru a-1 convinge, „La Pompadour" şi Choiseul ar fi recurs la o intrigă de alcov: „Nu era, totuşi, în interesul Austriei, în viziunea doamnei de Pompadour, ca Bernis să rămână acolo alături de Choiseul, jenându-1 pe acesta în trădarea îndrăzneaţă ce era pusă la cale în folosul Vienei. Nu se acţionează direct, ci mult mai abil, folosind cabala, curtea inamică a prinţului moştenitor. S-a găsit un mijloc brutal/ simplu şi sigur, de a-1 năuci cu o lovitură. S-a pretins &

I

italianca (doamna infantă), fiind în pat după supeu, 1-ar fi chemat pe Bernis şi i-ar fi spus: «Stai acolo». Dar nu Bernis a intrat, ci un om al prinţului moştenitor, care a povestit după aceea tot. S-a făcut mare vâlvă pe această temă. Şi, totuşi, acest cuvânt aruncat aşa, fără precauţie, cu uşile deschise, putea foarte bine să însemne: «Stai acolo, la masă, şi scrie asta pentru mine». Regele era foarte gelos. Când i s-a relatat această întâmplare, s-a înfuriat cumplit pe infantă şi pe Bernis. N-a putut să îşi ia cuvântul înapoi, i-a dat pălăria de cardinal la 30 noiembrie, dar mai degrabă aşa cum azvârli unui câine un os".

Cincisprezece zile mai târziu, în timp ce stătea de vorbă cu ambasadorul Austriei, domnul von Starhemberg, Bernis primeşte o corespondenţă extraordinară de la rege. Este scrisoarea de exil.

„Dragul meu, rugăminţile repetate pe care mi le-ai adresat pentru a părăsi departamentul Afacerilor Externe m-au convins că, pe viitor, n-ai putea îndeplini bine funcţiile de care doreai cu atâta ardoare să fii scutit. Or, pornind de la această constatare, m-am decis să accept demisia ta din funcţia de secretar de stat. Dar am simţit, totodată, că nu corespunzi încrederii pe care ţi-am arătat-o în nişte împrejurări deosebit de critice, şi nici favorurilor speciale pe care le-ai acumulat într-un timp atât de scurt, în consecinţă, îţi poruncesc să te duci într-una dintre abaţiile tale, pe care vei vrea să o alegi, în patruzeci şi opt de ore începând de acum, fără să te vezi cu nimeni, şi asta până ce te voi chema eu înapoi. Trimite-mi scrisorile pe care le-ai păstrat de la mine, într-un pachet sigilat. Acestea fiind zise, mă rog lui Dumnezeu să te aibă paza sa sfântă şi aleasă. De la Versailles, 13 decembrie . Semnat: Ludovic".

Bernis rămâne ca trăsnit, citind acest ordin de exil. îi trimite regelui o scrisoare plină de respect şi de recunoştinţă, în care nu exprimă nici o plângere şi nici un resentiment. Pleacă a doua zi la castelul din Vic-sur-Aisne, care ţine de abaţia sa Saint-Medard, din Soissons. In noaptea următoare, uşurat parcă de o povară, doarme cu două ceasuri mai mult, decât de obicei. Dimineaţa, se plimbă prin parc şi vânează păsări. Oare ce gânduri îl mai frământă încă? Reflectează, cumva, la parcursul său fabulos, la destinul care 1-a purtat, pe el, un puştan din Languedoc, pe culmile puterii, pentru ca apoi să îl arunce în surghiun? E încă tânăr, n-are decât patruzeci şi trei de ani, şi ce drum a străbătut deja! Din actor al marii istorii, devine de acum înainte doar simplu spectator.

17
Melancolia puterii dispărute

Bernis nu mai domneşte decât peste o abaţie. Puterea se îndepărtează, ca un vis urât. Pasiunea lui s-a stins. Grandorile, responsabilităţile zdrobitoare au cedat locul solitudinii şi meditaţiei. Şi-a alungat regretele. Dar rana eşecului suferit se va cicatriza cu greu. Singura lui consolare este că şi-a făcut datoria cu scrupulozitate, că nu s-a abătut niciodată de la principiile care i-au călăuzit existenţa. Nefiind infidel, ingrat sau răuvoitor, lui Bernis nu i se poate reproşa nici una dintre mârşăviile de care sunt absolviţi cu atâta uşurinţă oamenii puterii. El nu urmăreşte decât binele statului, pentru care a sacrificat, fără să şovăie, favoarea insolentă la care ajunsese. Nu-l însufleţea decât dorinţa gloriei. Dacă alţii aspiră la guvernare pentru a-şi sluji propriilor interese, pentru a se îmbuiba de privilegii, de avantaje, el le cedează locul, cu dragă inimă. Marchiza şi ducele au jertfit prin el martorul slăbiciunilor lor, conştiinţa lor.

După patimile grandorii, Bernis simte o mare plăcere în această înţelepciune, care i se pare ceva foarte firesc. Este o graţie care emană din firea lui frumoasă; nu se înăcreşte, nu incriminează pe nimeni. Dimpotrivă, iartă; nu numai pentru a fi în concordanţă cu esenţa principiilor sale religioase, ci şi dintr-un fel de instinct al fericirii, al Păcii lăuntrice, pentru a nu-i rămâne în gură un gust de

fiere. Rar s-a întâmplat ca un ministru căzut în dizgraţie să poată găsi nişte cuvinte atât de potrivite, pentru a-şi exprima seninătatea din suflet: „Am urcat treptele măririi, doar prin forţa împrejurărilor; înclinaţia, caracterul meu mă îndepărtau de grandoare; astfel, am fost redat vieţii care mi se potriveşte şi îndepărtat dintr-o ţară unde nu m-am născut. Nu mă chinuie nici o dorinţă de a mă reîntoarce acolo. Când îmi voi putea revedea prietenii, voi fi mulţumit, atât cât poate fi mulţumit un bun cetăţean în mijlocul unui război supărător. De când m-am decis să iert cu bună credinţă pe oricine mi-a făcut rău sau a vrut să-mi facă rău, liniştea mi-a pătruns în suflet. (...) Onoarea este cel mai măreţ mobil pe care îl cunosc pentru sufletele oneste, or, rând pe rând i-am fost martir şi, în fine, victimă; dar, dacă te face să suferi, îţi dă şi consolări".

Astfel, Bernis îşi deschide sufletul în faţa vechiului său prieten, Pâris-Duverney, care s-a îndepărtat şi el de luptele pentru putere şi se consacra minunatei sale grădini din Plaisance - îi dăruieşte lui Bernis o sumedenie de seminţe. După tumultul de la curte şi al vieţii în societate, cei doi prieteni îşi găsesc o tihnă ciudată în bucuriile grădinăritului. Se mai gândeşte oare, din când în când, la Lordul Blingbroke, marele ambasador englez întâlnit în tinereţe la ducesa du Mâine şi care, mai mult decât oricare altul, a avut parte de nedreptatea exilului, fără a se umple de amărăciune? „în loc ca surghiunul, cu relele care îl însoţesc, să fie un motiv de dispreţ pentru cel care îl îndură cu curaj, în timp ce alţii îi sucombă, dimpotrivă, pentru el devine un motiv de triumf".

E capabil Bernis de atâta tărie sufletească, încât să ignore comentariile perfide, care i-au acompaniat dizgraţia? Nu se ştie exact. Nimic nu-1 agasează mai mult, şi este

de înţeles, decât să i se pună în cârcă răspunderea pentru erorile politice, pe care le-a combătut cu atâta ardoare. Astfel, d'Alembert nu va ezita mai târziu să îi scrie lui Voltaire: „Am pierdut Canada. Iată rodul trudei acestui mare cardinal despre care îndrăzneam să spun odinioară, când îl auzeam citindu-şi poeziile, că dacă li s-ar tăia aripile zefirilor şi amorului, i s-ar tăia şi lui hrana esenţială. Nu ne aşteptam, nici eu şi nici dumneata, să ne demonstreze într-o bună zi, prin tratatul de la Versailles, că proza sa valorează şi mai puţin decât versurile lui. Se spune că are voie să se plimbe prin abaţiile lui. Trebuia să fi fost trimis la plimbare de acum patru ani deja".

Cât despre celelalte spirite răuvoitoare, cu Marmontel în frunte, Bernis cunoaşte prea bine natura umană pentru a se mai emoţiona peste măsură. Aşa cum îi scria doamnei de Pompadour: „Am trăit şi am reflectat prea mult, pentru a nu mă aştepta la ponegrire din partea duşmanilor, pe care mi i-am atras prin ascensiunea rapidă în carieră: nu vreau să îi cunosc şi îi iert din tot sufletul", în mod ciudat, Frederic II este cel care recunoaşte cel mai bine meritele lui Bernis, într-o scrisoare publicată în Olanda: „Atâta vreme cât s-a pus problema de a-şi consolida cariera, toate mijloacele i-au fost bune pentru a-si atinge scopul; dar, de îndată ce a ajuns la o poziţie sigură, s-a gândit să o păstreze prin nişte principii mai puţin variabile şi mai conforme cu interesele permanente ale statului. Faptele nesăbuite 1-au ridicat; viziunile înţelepte 1-au dus la pierzanie. A fost dizgraţiat fiindcă a vorbit despre pace".

Fără îndoială, Bernis se gândeşte din nou la Choiseul, acest prădalnic insensibil, pe care a crezut că-1 poate îmblânzi. Pe el, măcar, nu-1 vor tulbura scrupulele, pe care

le ignoră cu trufie. Fireşte, îi pasă de situaţia dificilă a regatului, dar mai puţin decât de grija de a-şi consacra celebritatea cu orice preţ. Doar nu e deviza lui: „Totul merge prost, totul merge din ce în ce mai prost, totul nu poate decât să meargă mai bine?". După idealistul sensibil, jucătorul care joacă, acum, cu statul. Bernis regretă, totuşi, negreşit, că s-a lăsat prostit, că a fost păcălit de o prietenie de faţadă, de circumstanţă. Şi cât de mult a contat pe seducţia lui asupra unui suflet atât de rece!

Fără să-şi piardă cumpătul, Choiseul, la două zile după dizgraţia lui Bernis, caută să se disculpe în faţa lui: „Fiţi convins, domnule cardinal, că am fost extrem de afectat de ceea ce s-a întâmplat ieri. Poate, iniţial, în cazul unui asemenea eveniment, n-aţi reuşit să vă feriţi inima de nedreptate. Aş fi foarte mâhnit, dacă părerea mea despre dumneavoastră şi caracterul meu ar fi ţinta unui astfel de sentiment; dar sper că timpul va şterge acest prejudiciu şi că Eminenţa voastră, mai bine informată, va face dreptate prieteniei şi devotamentului meu pentru dumneavoastră" .

Bernis răspunde cu o politeţe glacială, aproape ameninţătoare: „Domnule duce, probabil că Mme de Pompadour v-a spus ce am gândit despre dumneavoastră în primele clipe ale dizgraţiei mele. Ne-am arătat reciproc cele mai mari dovezi de încredere şi de prietenie; n-am putea să ne bănuim, aşadar, unul pe celălalt, fără o foarte mare temeritate. Eu nu judec ca poporul şi nu mi-am bănuit niciodată prietenii. Dacă tot n-au putut să împiedice dizgraţia mea, nu trebuie să li se permită să i se opună". Cât priveşte oferta lui Choiseul de a-i face vreun serviciu: „Simt câtă plăcere v-ar face să îmi fiţi util, gândindu-mă la bucuria pe care aş simţi-o şi eu, dacă aş fi î*[1]

locul dumneavoastră. Fiţi sigur, domnule duce, că nu vă voi dezamăgi niciodată în prietenia pe care v-am făgăduit-o şi că, la rândul meu, voi merita întotdeauna prietenia pe care mi-o promiteţi din nou". Referindu-ne la un posibil serviciu pe care Choiseul i 1-ar fi putut face, trebuie subliniat că Bernis este deosebit de preocupat de soarta celor doi secretari ai săi, Brun şi Dehaizes, care îl slujiseră cu fidelitate. Se va zbate să le găsească un post convenabil corespunzător cu valoarea lor.

Evident, cunoscându-1 pe Choiseul, redutabil şi viclean, nu poţi să nu pui la îndoială francheţea declaraţiilor lui. Oare procedează aşa din prietenie, într-adevăr? Sau din frica difuză de a nu ajunge, în scurt timp, în locul prietenului căruia i-a amăgit încrederea, pentru a-1 putea torpila mai bine? Nu cumva îi e teamă că Bernis ar putea reveni în graţiile puterii? Regele poate muri; Mme de Pompadour poate fi izgonită; războiul, o revoltă populară pot schimba datele problemei. Dar de ce o atitudine atât de tranşantă? Dacă, în fond, ţine la el, mai ales acum, când nu-1 mai deranjează. Prietenia este un lucru atât de complex. Nu are rost să încercăm să vedem totul foarte limpede. Mai bine să ne rezumăm la mărturii.

Ca şi cum o prietenie pasionată mocnea încă sub cenuşă, în ciuda rănilor, a trădărilor, a loviturilor pe sub centură, cei doi prieteni îşi reiau corespondenţa îngrădită cu sârma ghimpată a subînţelesurilor, a lucrurilor nespuse care scrâşnesc printre rânduri.

Din scrisorile lui Bernis se desprinde, încet-încet, o revenire la vechile forme de afecţiune. Totul pare dat uitării, ca şi cum prietenia, în fond, ar valora mai mult decât puterea. Pe 28 decembrie, deja nu-1 mai lasă inima să îi poarte pică lui Choiseul: „Ştiţi ce părere am despre dum-

neavoastră; aş fi de mii de ori mai nefericit, dacă aş bănui persoanele în care am încredere cel mai mult; de aceea, am îndepărtat din prima clipă asemenea idei şi nu permit să fie prezentate". Pe 7 ianuarie, n-a mai rămas nici o urmă de amărăciune: „Cred, domnule duce, că veţi găsi în această scrisoare tonul meu de altădată fată de dumneavoastră. Mi-aţi alinat sufletul şi pot să vă asigur că lucrul acesta vă va costa cam scump, întrucât veţi fi protectorul celor mai apropiate rude ale mele: din fericire, slujesc toţi cu distincţie şi poartă nume ce merită onorate".

Şase luni mai târziu, Choiseul se gândeşte deja să îl trimită pe Bernis ambasador la Roma. Proiectul nu se va materializa decât abia peste câţiva ani; Bernis îi scrie: „Nimic mai judicios, decât tot ceea ce îmi spuneţi despre ideea pe care o aveţi de a mă trimite la Roma, după întoarcerea domnului de Laon; simt cât de solide sunt temeiurile dumneavoastră, iar motivele pe care le aveţi pentru asta mi se par foarte oneste; de aceea, nu-mi rămâne decât să vă mulţumesc din tot sufletul pentru ceea ce veţi considera necesar să faceţi în acest sens, atunci când va veni timpul".

Idila continuă în anul următor: „Am să vă aduc nenumărate mulţumiri, domnule duce, pentru prietenia cu care vă angajaţi să obţineţi toate permisiunile de care am nevoie, ţinând seama de sănătatea mea şi de confortul existenţei mele. Vă datorez şi mai multă recunoştinţă, chiar, pentru celelalte lucruri de care vă ocupaţi".

Cu Mme de Pompadour, căreia i-a arătat toate dovezile de gratitudine, în ciuda unor nemulţumiri legitime p^{e} care le nutrea, poate, faţă de ea, relaţiile se estompează. Marchiza are prea mult amor-propriu pentru a recunoaşte că s-a purtat urât - şi cu ce folos? - faţă de un bărbat

care a slujit-o cu lealitate. Bernis o judecă acum fără complezenţă. Dar, prudent, îşi păstrează gândurile pentru el. Fără a uita ce îi datorează, meditează la situaţia încâlcită şi confuză, pentru care ea este vinovată. Cumva are despre ea, despre rolul ei, un verdict analog celui pe care îl va exprima şi Diderot în ziua morţii ei, câţiva ani mai târziu: „ Ei bine, ce-a mai rămas din această femeie care ne-a stors de bărbaţi şi de bani, ne-a lăsat fără onoare şi fără energie şi a răsturnat sistemul politic al Europei? Tratatul de la Versailles care va dura cât se va putea, *L'Amour* de Bouchardon care va fi admirat pe vecie, câteva pietre gravate de Gay, care îi vor uimi pe anticarii ce vor veni, un mic tablou reuşit de Van Loo, care va mai fi privit uneori, şi un pic de cenuşă".

Fraţii Goncourt, care i-au consacrat o carte, adevărat giuvaer de erudiţie şi de sensibilitate, nu sunt mai puţin severi cu ea. După opinia lor, meschinăria marchizei se explică prin originile ei; este vorba despre o burgheză, care n-are nici instinctul grandorii, nici insolenţa de stăpână a unei Montespan sau a unei Châteauroux: „Fiică de burghez, îşi făureşte domnia si visul după chipul şi măsura burgheziei. Atotputernică, voinţa ei nu ştie să se plămădească în mare; iar cârmurirea capriciului ei lasă să răzbată mizeriile şi micimile clasei din care provine. Cel mai adesea este doar o apucătură de târguiala şi de chiţibusărie, care, neputând să se ridice mai sus de tertipul dubios, se abate asupra detaliului şi coboară, rarnificându-se, până la cea mai măruntă funcţie. Nu guvernează, ci acaparează. Monarhia nu este în mâinile ei decât o listă de beneficii". Atâtea calităţi, un asemenea gust ales pentru arte nu pot contrabalansa un caracter meschin, [u]n suflet rece, interesat, vanitos, care a tratat treburile

statului, într-un moment crucial, cu lejeritatea cu care îţi cumperi un bibelou.

Bernis rămâne un an la Vic-sur-Aisne. Citeşte, grădinăreşte, primeşte vizita prietenilor, a familiei. Corespondenţa îi umple timpul. Reia legătura cu Voltaire, cu Pâris-Duverney, cu amicul său Duclos, care va deveni secretar permanent al Academiei Franceze. Principala sa decizie în această perioadă este de a obţine titulaturile clericale superioare, de la care, din scrupul, se abţinuse întotdeauna. Fiind deja cardinal, locul său în Biserică ar fi ciudat, fără preoţie. Se pregăteşte, aşadar, pentru asta, cu câteva scrupule, poate: pasiunea lui pentru femei nu s-a stins încă şi îi vine greu să o împace cu credinţa. Dar consideră că această opţiune este deopotrivă rezonabilă şi decentă. Merge la vânătoare, face călărie cu regularitate, în grajd, a pus să se graveze pe o piatră numele iepei lui: Marquise. Uneori, poate, în amintirea unei alte marchize, o cravaşează cu multă plăcere.

După un an, se plictiseşte, îl pisează pe Choiseul pentru a obţine autorizaţia de a călători, pe care o primeşte. Bernis pleacă imediat, mânat de dorul de a evada. Timp de câteva luni, stă pe la nişte prieteni în Champagne, apoi la Lyon, după care revine, în fine, în ţinutul natal. Se bucură când ajunge la Saint-Marcel, castelul părintesc; poposeşte la Montelimar, la sora lui, marchiza de Puy-Montbrun. Aici, se ataşează în mod special de una dintre nepoatele lui, în vârstă de douăzeci şi trei de ani, încântătoare, căreia, la întoarcerea la Vic-sur-Aisne, unde mai petrece încă două ierni lungi, îi va dicta Memoriile lui, două ceasuri pe zi, retrăind episoadele ascensiunii sale la putere.

La începutul lunii ianuarie 1764, îi poate scrie, în fine, lui Voltaire: „Regele mi-a făcut cadou de Crăciun cel mai mare bun, libertatea, şi permisiunea de a reveni la curte". Pe 9 ianuarie, Bernis soseşte la Versailles, unde este primit de către familia regală cu manifestări de afecţiune, îşi reia cursul vieţii mondene, acordându-le un fel de amnistie generală celor care 1-au renegat când a fost în disgraţie şi care acum se întorc la el, ca prin farmec, într-adevăr, revenirea lui stârneşte cele mai diverse comentarii. Lumea îşi imaginează că va ocupa un post important de ambasador, în faţa acestor zvonuri, ministrul Afacerilor externe, ducele de Praslin, văr cu Choiseul căruia îi datorează funcţia pe care o ocupă, se vede obligat să trimită o dezminţire ambasadorilor, care încep să se agite. Asta înseamnă, însă, să ignori cât de puţin îşi dorea Bernis să revină în treburile publice. S-a vindecat definitiv de acest gen de ambiţie. Plăcerile şi încântările vieţii private îl mulţumesc îndeajuns, în scurt timp, află de moartea doamnei de Pompadour. Această dispariţie îi inspiră nişte reflecţii melancolice.

De mulţi ani, Mme de Pompadour era roasă de boală. Probabil că şi tratatul de la Paris, care marcase nimicirea visului ei de,glorie, continua să o întristeze. Ajunsese la capătul puterilor. Deja d'Argenson nota, în 1749, mina ei „scofâlcită şi nesănătoasă": sarcinile pierdute, avorturile, diversele medicamente afrodisiace, pe care le folosise pentru a reda simţurilor o căldură care dispăruse la fel ca şi prospeţimea frumuseţii ei, toate astea îi zdruncinaseră sănătatea. Suferind de palpitaţii, atât de slabă încât nu mai avea frumuseţea aceea de piept, de care era atât de mândră, Mme de Pompadour se stingea văzând cu ochii. Trăind cu teama obsesivă de a nu fi înlocuită cu o

altă amantă, îşi consacra toată energia pentru a plăcea regelui, pentru a-i oferi toate desfătările şi satisfacţiile, pe care trupul ei nu putea să i le mai procure. Şi, nu în ultimul rând, avea şi mari necazuri cu banii.

în aprilie 1764, starea ei s-a înrăutăţit subit în cursul unui sejur la ţară, la Choisy. Revenind la Versailles, s-a aşezat în pat, de unde nu s-a mai ridicat niciodată. Se sufoca, scuipa sânge, nu putea închide ochii, ardea de febră. Simţind că i se apropie moartea, tot nu s-a dezminţit: se pudra, ascunzându-şi paloarea sub fardul de obraz şi pregătindu-se pentru agonie, cu acelaşi simţ teatral, acelaşi gust pentru detalii şi perfecţiune, de care dăduse dovadă în organizarea seratelor din aşa-zisele „Petits Cabinets" ale regelui. Ea, care îi susţinuse pe enciclopedişti, a chemat un duhovnic, pe preotul de la Madeleine, şi a pus să i se adauge în testament nişte formule creştine, îşi închipuia cumva că, acolo sus, un alt rege ar putea fi la fel de sensibil la farmecele ei, putând astfel să-1 subjuge? Până în ultima clipă, a lucrat cu Janelle, directorul Poştei, care viola pentru ea secretul corespondenţei ce ajungea în Cabinetul negru - „cu mâinile aproape reci, strângea în continuare puterea", scriu fraţii Goncourt. I-a înmânat cheile de la seif fidelului mareşal de Soubise şi a rămas singură cu duhovnicul. A avut tăria să facă şi o glumă, cu rezonanţe macabre: „Un moment, părinte, vom pleca împreună". La şapte şi jumătate, a murit. Avea patruzeci şi doi de ani.

De la balcon, privind convoiul funerar care o ducea pe prietena sa în amurgul scăldat de ploaie, regele i-a murmurat valetului său de cameră: „Iată singurul omagiu p^e care i-1 pot aduce". Câteva zile mai târziu, regina Mărie Leszczynska a lăsat să-i scape, în loc de discurs funebru/

câteva cuvinte care exprimau un mare pesimism în privinţa pasiunilor trecătoare de la curte: „In rest, nici nu se mai discută despre ceea ce nu mai este, ca şi cum ea nu ar fi existat niciodată. Asta e lumea, nici nu merită să o iubeşti".

Bernis se gândea, probabil, la doamna în roz din faetonul albastru, care întruchipase pentru el toate frumoasele promisiuni ale tinereţii şi ale iubirii, dar din care nu mai rămăsese decât o moartă luată noaptea cu dricul. Nu este greu să ne imaginăm ce sentimente contradictorii îşi disputau inima lui Bernis: datorându-i prea mult, nu o putea urî; fiindcă făcuse prea mult rău, şi lui, şi regatului, îi era imposibil să o iubească în continuare.

18

Voltaire îl tachinează ^ pe arhiepiscopul d'Albi

Reintrarea lui Bernis în graţiile curţii, prezenţa lui la Versailles nu 1-au încântat probabil pe Choiseul, deşi acest lucru lui i se datora, în mare parte. Nu prevăzuse, însă, poate, că popularitatea lui Bernis îşi păstrase atâta strălucire. Prestigiul cardinalului crescuse în timpul exilului, în timp ce meritele ducelui păleau, în confruntarea cu realitatea. O dată cu dispariţia doamnei de Pornpadour, totul redevine posibil. Familia regală are şi acum pentru Bernis o afecţiune, la care regele poate deveni sensibil. Pe scurt, acest personaj seducător, pentru care prea multă lume începe iar să facă o pasiune, trebuie urgent îndepărtat. Choiseul, ca de obicei, procedează ca un strateg remarcabil: se preface că îi vine în ajutor rivalului său, propunându-1 să devină arhiepiscop d'Albi. Poate Bernis refuza o favoare aşa de prestigioasă?

Peste şase luni, iată-1 din nou surghiunit de la curte, numai că de data asta este vorba despre un exil poleit, fastuos, într-un oraş minunat, unde va fi stăpân. Noului arhiepiscop îi răsună şi acum în cap fasturile care i-au acompaniat promovarea: la Compiegne, unde a depus jurământ în faţa regelui, în prezenţa marelui capelan al Franţei, în timpul unei ceremonii solemne, la care a asistat

toată nobilimea; la Sens, unde a fost hirotonisit în catedrală, în mijlocul a nenumăraţi canonici, în timp ce mulţimea aplauda, în culmea veseliei; în fine, intrarea sa în Albi, unde este sărbătorit şi cinstit cu toate manifestările specifice pompei ecleziastice. De acum înainte, deţine imense puteri spirituale si temporale, având sub jurisdicţia sa numeroase parohii.

în noile funcţii pe care le-a dobândit, Bernis se străduieşte să refacă acel amestec de fast, de reprezentare şi de confort, care a marcat toate instalările sale într-un post, fie că a fost la Paris, sau la Veneţia. Stilul lui de viaţă împleteşte decenţa, austeritatea cu înclinaţia spre lucrurile frumoase. Pune la punct o bibliotecă minunată şi distribuie în diversele sale reşedinţe colecţia de tablouri de care dispune. Inventarul mobilierului său după moarte va demonstra că, deşi nu agrea ostentaţia, pustiul din Languedoc nu detesta, totuşi, luxul. De acum înainte, îşi împarte existenţa între diferitele lui reşedinţe, Besbia, palatul episcopal si castelul din Petit Lude, situat în afara oraşului, unde regăseşte plăcerile vieţii la ţară. încântat să poată guverna cu adevărat asupra lucrurilor şi a sufletelor, Bernis se pune pe treabă. Pe plan religios, manifestă în continuare acelaşi spirit de toleranţă şi de tradiţie, care se exprimă în catehismul pe care îl distribuie preoţilor din parohiile lui. Nimic nu-i scapă din vedere: reorganizează învăţământul public, care constituia una dintre principalele sale preocupări, şi face o reformă a impozitelor, în sensul imparţialităţii şi al dreptăţii.

Frederic Masson citează, bunăoară, recomandările date colectorilor de impozite, obişnuiţi să îi cruţe pe bogătaşi, care încercau prin tot felul de pile si influenţe să se sustragă de la plata contribuţiilor. Bunul simţ, spiritul

18

Voltaire îl tachinează pe arhiepiscopul d'Albi

Reintrarea lui Bernis în gratiile curţii, prezenţa lui la Versailles nu 1-au încântat probabil pe Choiseul, deşi acest lucru lui i se datora, în mare parte. Nu prevăzuse, însă, poate, că popularitatea lui Bernis îşi păstrase atâta strălucire. Prestigiul cardinalului crescuse în timpul exilului, în timp ce meritele ducelui păleau, în confruntarea cu realitatea. O dată cu dispariţia doamnei de Pompadour, totul redevine posibil. Familia regală are si acum pentru Bernis o afecţiune, la care regele poate deveni sensibil. Pe scurt, acest personaj seducător, pentru care prea multă lume începe iar să facă o pasiune, trebuie urgent îndepărtat. Choiseul, ca de obicei, procedează ca un strateg remarcabil: se preface că îi vine în ajutor rivalului său, propunându-1 să devină arhiepiscop d'Albi. Poate Bernis refuza o favoare aşa de prestigioasă?

Peste şase luni, iată-1 din nou surghiunit de la curte, numai că de data asta este vorba despre un exil poleit, fastuos, într-un oraş minunat, unde va fi stăpân. Noului arhiepiscop îi răsună şi acum în cap fasturile care i-au acompaniat promovarea: la Compiegne, unde a depus jurământ în faţa regelui, în prezenţa marelui capelan al Franţei, în timpul unei ceremonii solemne, la care a asistat

toată nobilimea; la Sens, unde a fost hirotonisit în catedrală, în mijlocul a nenumăraţi canonici, în timp ce mulţimea aplauda, în culmea veseliei; în fine, intrarea sa în Albi, unde este sărbătorit şi cinstit cu toate manifestările specifice pompei ecleziastice. De acum înainte, deţine imense puteri spirituale şi temporale, având sub jurisdicţia sa numeroase parohii.

în noile funcţii pe care le-a dobândit, Bernis se străduieşte să refacă acel amestec de fast, de reprezentare si de confort, care a marcat toate instalările sale într-un post, fie că a fost la Paris, sau la Veneţia. Stilul lui de viaţă împleteşte decenţa, austeritatea cu înclinaţia spre lucrurile frumoase. Pune la punct o bibliotecă minunată şi distribuie în diversele sale reşedinţe colecţia de tablouri de care dispune. Inventarul mobilierului său după moarte va demonstra că, deşi nu agrea ostentaţia, puştiul din Languedoc nu detesta, totuşi, luxul. De acum înainte, îşi împarte existenţa între diferitele lui reşedinţe, Besbia, palatul episcopal si castelul din Petit Lude, situat în afara oraşului, unde regăseşte plăcerile vieţii la ţară. încântat să poată guverna cu adevărat asupra lucrurilor şi a sufletelor, Bernis se pune pe treabă. Pe plan religios, manifestă în continuare acelaşi spirit de toleranţă şi de tradiţie, care se exprimă în catehismul pe care îl distribuie preoţilor din parohiile lui. Nimic nu-i scapă din vedere: reorganizează învăţământul public, care constituia una dintre principalele sale preocupări, şi face o reformă a impozitelor, în sensul imparţialităţii şi al dreptăţii.

Frederic Masson citează, bunăoară, recomandările date colectorilor de impozite, obişnuiţi să îi cruţe pe bogătaşi, care încercau prin tot felul de pile şi influenţe să se sustragă de la plata contribuţiilor. Bunul simţ, spiritul

de echitate, care se desprind de aici, par uimitor de moderne: „Nu uitaţi niciodată în repartizarea taxelor publice că omul înstărit nu pune în balanţa economică decât banii lui, în timp ce ţăranul şi meşteşugarul îşi pun sudoarea trupului; a menaja doar bogăţia, prin urmare, înseamnă să-l despoi pe sărac". Ce păcat că Bernis nu a avut ocazia de a pune în practică, în tot regatul, astfel de concepţii înţelepte!

Se ocupă de amenajarea reţelei de drumuri, de canalizarea râului Tarn. înfiinţează cămine de caritate, pentru a-i adăposti pe cei nevoiaşi şi a le veni în ajutor. Este primul care dă un bun exemplu: în fiecare zi, două sute de oameni sărmani sunt primiţi în palatul său, unde sunt alinaţi şi hrăniţi. Când va surveni o criză economică deosebit de severă, îşi va restrânge cheltuielile în casă, pentru a le putea distribui celor nevoiaşi o parte mai mare din veniturile lui. în fine, se ocupă, de asemenea, de plantarea viţei de vie şi nu neglijează nimic din ceea ce are legătură cu creşterea animalelor şi cu agricultura. Această administraţie face minuni, astfel încât episcopii ajung să îi propună funcţia de preşedinte al Adunării clerului. Bernis refuză, însă, această nouă responsabilitate, în nişte termeni care redau perfect noua sa stare de spirit: „Nu voi dori niciodată şi voi evita întotdeauna, atât cât îmi va fi posibil, să joc roluri mari. Când eşti episcop, cel mai bine e, în condiţii furtunoase, să nu răspunzi decât de treburile diocezei tale".

Aşadar, duce o viaţă activă, înconjurat de familie, de prieteni. A întrerupt, nu se ştie de ce, Memoriile pe care i le dicta nepoatei lui. Probabil că, amintindu-şi de cruzimile din sfera puterii, de intrigile şi de erorile, pe care se căznise zadarnic să le combată si ale căror consecinţe

s-au dovedit atât de nefaste pentru regat, Bernis preferă să nu mai continue această lucrare. A rămas un mare rănit. A crezut că va putea uita de plictis, şi a reuşit. Dar suferinţele legate de această veche pasiune la fel de sensibilă ca şi înainte sunt prea intense. Preferă uitarea. De altfel, la ce bun să tot repete că a avut dreptate? La ce s-ar putea aştepta, procedând aşa? La amărăciune. Or, Bernis face totul, pentru a-şi alunga din suflet acest sentiment.

Pentru a-şi lumina existenţa, dar şi pentru a ieşi din cercurile strâmte ale vieţii culturale de provincie, chiar dacă Albi este relativ bogat în această privinţă, Bernis reia corespondenţa cu Voltaire, schiţată încă de la Vic-sur-Aisne. Schimbul de scrisori dintre cei doi oameni de litere, confraţi la Academia franceză, capătă alura unui joc de-a şoarecele şi pisica, în care rolurile se inversează permanent. Nimic mai amuzant, decât zeflemelele pe care şi le adresează, vorbele de duh pe care şi le spun. Duel amical între doi seducători porniţi să îşi ascută tăişurile, să îşi întindă capcane, să se gâdile, să se provoace. Voltaire a găsit în Bernis un preot aşa cum visează el această tagmă, tolerant, deschis, duşman al prefăcătoriilor şi al ipocriziei, care puţin ar mai lipsi ca să îl facă să uite de anticlericalismul lui turbat.

Cel pe care Voltaire îl numeşte „Babet la Bouquetiere", când i se adresează lui, sau „grăsana Babet", când corespondează cu alţii, nu se lasă păcălit de maliţiozitatea şi de perfidia marelui scriitor. Dar îi place talentul lui, spiritul lui zglobiu şi plin de fantezie, care îl destinde atât de bine, făcându-l să uite de aspectele greoaie ale teologiei şi de resursele limitate ale clerului de rând. Voltaire s-a prefăcut deja că se bucură de pălăria de cardinal a lui Bernis: „Trebuie să particip mai mult decât oricare altul

la această veste plăcută, din moment ce aţi catadicsit să onoraţi meseria mea, înainte de a o îmbrăţişa pe cea a cardinalului de Richelieu". Ceva mai târziu, făcând aluzie la construcţiile pe care le realiza la Ferney, Voltaire mai adaugă: „De când m-am apucat să clădesc o biserică, mă simt mai demn decât oricând de favorurile unui cardinal".

Bernis se fereşte, totuşi, de prestigiosul lui corespondent. Sesizezi că este circumspect: „Nu sunt nicidecum ingrat, dragă confrate, am simţit întotdeauna şi am recunoscut că literele mi-au fost mai utile, decât cele mai fericite hazarduri ale vieţii. La prima tinereţe, mi-au deschis o poartă agreabilă spre lume; m-au consolat pentru lunga dizgraţie a cardinalului de Fleury şi inflexibila duritate a episcopului de Mirepoix. Când împrejurările m-au împins, parcă, fără să vreau pe marele teatru, literele au spus tuturor: măcar omul acesta ştie să citească si să scrie. Am părăsit literele, în favoarea treburilor publice, dar nu le-am uitat, aşa că le regăsesc cu plăcere." într-o altă scrisoare, revine la această temă: „Au crezut că mă vor distruge, dovedind că am făcut versuri până la treizeci şi doi de ani: mi-au făcut doar o mare onoare, căci mi-aş dori din tot sufletul să mai am încă talent la poezie, care îmi place la fel de mult. Dar sunt mai fericit să citesc versurile dumneavoastră, decât am fost când le-am compus pe-ale mele. Dacă vreţi să vă spun secretul meu până la capăt, am renunţat la poezie, când mi-am dat seama că nu puteam fi superior într-un gen literar care exclude mediocritatea".

Admiraţia pe care Bernis i-o poartă lui Voltaire nu îl împiedică să folosească faţă de el un ton lipsit de complezenţă, atunci când acesta îi cere să îşi expună un punct de vedere critic asupra operelor lui. Astfel, despre tragedia *Cassandre,* pe care Voltaire se laudă că ar fi scris-o în

şase zile, Bernis spune: „Vă invidiez, dragă confrate, pentru lucrarea asta compusă în şase zile; cred că, dacă veţi mai folosi alte sase zile pentru a îngriji un pic stilul acestei piese, pentru a pune, în locul primelor expresii care v-au venit în minte, atunci, în focul creaţiei, nişte formule mai potrivite sau mai puţin generale, această operă va fi demnă de dumneavoastră şi de dragostea pe care i-o veţi purta". Profită de ocazie, pentru a-i da un sfat: „Puteţi râde de asta cât poftiţi si să-i faceţi şi pe alţii să râdă, dar demn pentru cel mai sclipitor geniu al Franţei este să îşi încheie cariera literară printr-o lucrare care să insufle dragostea pentru virtute, subordonare fără de care societatea are necazuri. Nu este un lucru pedant ce vă cer eu, nici o predică anostă, ci opera unui suflet onest şi a unui spirit corect".

Voltaire, căruia îi place să îl provoace pe cardinal, nu va reuşi niciodată să îl prindă pe picior greşit, la capitolul credinţă şi conduită pastorală. Acesta îi răspunde din Albi: „Când vi s-a transmis că mă ocup să fac fericiţi două sute de mii de enoriaşi de sub oblăduirea mea, vi s-a spus adevărul. Această ocupaţie mă satisface mai mult decât munca de ambasador, unde nu aveam decât intenţii, şi nicidecum mijloacele pentru a le realiza. Omul nu este fericit decât prin binele pe care îl face celorlalţi". „Sper că îmi veţi trimite toate micile lucrări convenabile pentru un cardinal-arhiepiscop.". Altă dată, lui Voltaire, care îi cere binecuvântarea, îi răspunde: „Cât priveşte binecuvântarea mea, cred că nu sunt vrednic să v-o dau, dar nici dumneavoastră nu meritaţi să o primiţi". „Dacă îmi trimiteţi versuri, faceţi astfel încât să mă pot lăuda cu ele; nu sunt nici pedant, nici ipocrit; dar, în mod sigur, v-aţi supăra tare mult, dacă nu aş fi aşa cum trebuie să fiu şi să par".

Voltaire nu şovăie să apeleze la Bernis pentru a obţine copia unei sentinţe referitoare la afacerea Sirven, un protestant din sud-vest, acuzat de a-şi fi ucis fiica. Cardinalul îi vine în ajutor şi profită de asta pentru a-şi exprima ura faţă de sectanţi: „îmi place la dumneavoastră cel mai mult (chiar mai mult decât talentul pe care vi-l admir) înclinaţia de a-l ocroti pe cel slab şi de a-l ajuta pe cel asuprit. Sunt întru totul dispus să îi consider nevinovaţi pe cei nenorociţi; nimeni nu se opune mai mult decât mine fanatismelor de tot felul. Iubesc ordinea şi pacea. Nu contează dacă sunteţi profan; eu vă iubesc oricum şi mă păstrez pentru convertirea dumneavoastră. Nu vreau să cred, ca majoritatea confraţilor mei, că proiectul dumneavoastră ar fi de a şterge religia de pe faţa pământului: aţi fost dintotdeauna inamicul fanatismului, aşa că nu se poate să nu consideraţi că, dacă fanatismul care se înarmează în favoarea religiei este periculos, cel care se ridică pentru a o distruge nu este nici el mai puţin funest".

Ne-ar plăcea să redăm în întregime aceste scrisori, deopotrivă lejere şi grave, în care Bernis nu face nicidecum o figură ştearsă în comparaţie cu cel mai strălucit epistolar al veacului. Nu găsim în ele nici un pedantism. Este doar condimentul special al spiritului francez, îmbogăţit cu toate resursele inteligenţei şi ale fanteziei.

Cumva Bernis se plictiseşte la Albi? Un pic, desigur. Providenţa, care l-a favorizat întotdeauna, îi pregăteşte o schimbare de aer, de climă, de societate, aşa cum i-a plăcut mereu acestui om ciudat. De data asta, plecarea din Franţa nu i se datorează lui Choiseul, care, găsind că Bernis e prea aproape de Paris se hotărăşte să-l îndepărteze, ci decesului papei. Cardinal arhiepiscop, Bernis avea datoria de a participa la conclavul de la Sân Pietro din Roma-

19
Iezuiţii la frigare, un papă otrăvit

Un conclav, alegerea unui nou papă, intrigi ecleziastice: la prima vedere, nu pare a fi cea mai palpitantă perioadă din existenta lui Bernis. Şi, totuşi, miza face pasionant şi acest episod. Căci în centrul acestor alegeri se va afla tocmai suprimarea ordinului iezuiţilor. Si, în fond, la Roma, până şi chestiunile cele mai grave - or, aceasta are legătură nici mai mult, nici mai puţin chiar cu unitatea Bisericii, cu suveranitatea Sfântului Părinte, cu legăturile care îl unesc de monarhiile catolice, îmbinare a spiritualului cu temporalul - capătă nişte perspective mai luminoase, mai alerte, mai proaspete. Soarele Romei, istoria ei, alegreţea Italiei temperează gravitatea problemelor.

în acest oraş devenit mausoleu al gloriei şi al frumuseţii, unde vaci cu coarne lungi şi oi lânoase merg să pască la poalele obeliscurilor din Trastevere şi ale ruinelor Colosseumului, pluteşte o atmosferă de dulce şi surâzătoare toleranţă. Ca şi cum Roma, adormită în amintirile grandorii ei, a vestigiilor bântuite, îmbuibată până la saţietate cu fasturile istoriei, nu ar mai năzui decât la odihnă şi desfătare; copleşită de trecut, nu-şi mai doreşte decât să se bucure de prezent. Un oraş de palate şi cocioabe mizerabile, unde mişună o populaţie a cărei sărăcie nu strică totuşi buna dispoziţie, pieţe stropite în melodia fântânilor şi a jeturilor de apă, nişte bulevarde

aproape câmpeneşti, care inspiră un fel de nonşalanţă languroasă marilor amatori de sorbeturi. Aici, climatul moral este tihnit; spiritele sunt mult mai puţin incinse decât în alte părţi. O administraţie liberală şi indulgentă, nişte moravuri blânde, o populaţie veselă, expansivă şi caldă prind tare bine, când tocmai ai plecat din Parisul înveninat de disputele religioase şi de războiul ideilor, care este în toi. în timp ce, în Franţa, Calas a fost tras pe roată, iar cavalerul La Barre executat, lumea la Roma se ocupă de nişte procese mai puţin crude şi mult mai distractive: femeile din înalta societate nu se sfiesc să îşi târască soţii prin tribunale, dacă sunt impotenţi. Aceste practici judiciare îndreptate împotriva nefericiţilor Ba- ^ bilani somaţi să se justifice cu probe şi dovezi îi amuză pe romanii care pândesc orice scandal. Preşedintele de Brosses, care se delectează cu acest gen de anecdote, povesteşte că o doamnă Lanfreducci, „dată naibii şi frumoasă ca un înger", a obţinut desfacerea căsătoriei din această cauză juridică. S-a recăsătorit de curând, nu înainte de a-şi fi luat precauţia de a-1 trimite pe pretendent la un chirurg, care după ce 1-a examinat cum se cuvine, i-a certificat că a făcut o alegere bună şi că, de data asta, cu acest soţ în stare de funcţionare nu va mai avea parte de o asemenea păţanie.

„Aici, castitatea absolută este privită ca o mârşăvie în faţa lui Dumnezeu", continuă foarte lubricul preşedinte de Brosses. Cât despre soţi, aceştia nu se evidenţiază prin gelozie: „Se pare că suferă de suficientă afabilitate, încât nevasta să îşi poată alege un amant, cu condiţia s-o duca mintea la aşa ceva; aşa că nevasta are mai degrabă doi soţi, decât un soţ şi un drăguţ, din moment ce este deopotrivă de necinstit şi de ieşit din comun ca un amant

să îşi părăsească iubita". Această situaţie nu este lipsită de inconveniente pentru străinii aflaţi în trecere. De Brosses povesteşte cât de greu îi este să îşi atingă scopul cu o prinţesă, de care s-a amorezat: trebuie să dejoace vigilenţa geloasă a doi cerberi, în loc de unul. Acest obicei conferă moravurilor romane, cu toată imoralitatea lor, o mare decenţă. Bernis, însă, înainte de a se lăsa pradă acestor desfătări erotice, trebuie să se ocupe, cu prioritate, de scaunul pontifical rămas vacant.

Acest conclav pare a fi unul dintre cele mai politice, trebuind să rezolve cele mai multe dificultăţi din câte au existat vreodată la asemenea reuniuni. De aceea, Bernis se duce cu oarecare emoţie în acest oraş, care îi place şi unde spera să fie ambasador. Nu-i scrisese el lui Voltaire, pe când se afla în exil: „O mână invizibilă m-a călăuzit din munţii ţinutului Vivarais pe culmile onorurilor; să o lăsăm să îşi facă treaba, va şti să mă conducă la o situaţie onorabilă şi liniştită; şi, de fapt, pentru micile mele plăceri, trebuie, conform ordinii naturii, să fiu electorul a trei sau patru papi, şi să revăd des această parte a lumii, care a fost leagănul tuturor artelor"?!

Bernis ştie că regele şi Choiseul aşteptă mult de la el, de la abilitatea şi de la subtilitatea lui într-o chestiune atât de complexă şi încâlcită.

Ostilitatea contra iezuiţilor mocnea de multă vreme. Orgoliul lor, dispreţul pe care îl manifestă faţă de celelalte congregaţii, ura cu care i-au hărţuit pe jansenişti, la ! care se mai adaugă enormele profituri pe care le-au obţinut din colonii, în America Latină, mai ales în Paraguay, au incitat opinia publică împotriva lor. Este caricaturizat un ordin religios, exagerându-i-se relele, negocierile secrete, puterile oculte, afacerismul, spiritul de complot, fără

a-i recunoaşte, însă, şi meritele care sunt numeroase, mai ales în domeniul învăţământului. Duşmani înveteraţi ai enciclopediştilor în care trag cu bile roşii în publicaţia lor, *Journal de Trevoux,* iezuiţii şi-au atras ura clanului filozofic, care nu scapă nici o ocazie de a-i ataca, văzând în ei reprezentanţii tuturor superstiţiilor şi ai tuturor viciilor ecleziastice.

Parlamentul de la Paris, care prin tradiţie este galican şi, sub influenţa janseniştilor, îi detestă pe iezuiţi, pe motiv că au fost artizanii distrugerii aşezământului de la Port-Royal, se foloseşte drept pretext de falimentul unuia dintre ei, pentru a-si exercita răzbunarea, în cazul respectiv, părintele La Valette nu este un exemplu de virtute religioasă: în afară de faptul că se dedă, în Martinica, pe o proprietate aparţinând Companiei lui Iisus, la negoţul cu negri şi la exploatarea trestiei de zahăr, nici nu-şi plăteşte datoriile. Acest litigiu, judecat de parlament, constituie un prilej de a denunţa maşinaţiile Companiei, opiniile pernicioase incluse în constituţia acesteia. Regele, care nu doreşte condamnarea iezuiţilor, nu poate decât să ia act de decizia parlamentului, în fine, tentativa de asasinat comisă de Damiens serveşte şi ea drept pretext: membrii parlamentului, care au avut relaţii cu asasinul, caută să se disculpe, aruncând răspunderea acestei crime asupra iezuiţilor, care sunt protejaţii prinţului moştenitor. Se lansează zvonul că, de fapt, Compania lui Iisus a vrut moartea lui Ludovic XV, pentru a-şi consolida puterea graţie urcării pe tron a prinţului moştenitor. Această legendă se propagă uşor în rândul unei opinii publice credule.

O întâmplare cu încornoraţi la curtea Portugaliei pune paie pe foc; un incident care ar fi rămas banal, dacă nu s-ar fi soldat cu o tentativă de asasinare a regelui Jose II. Aces-

ta a dat dovadă de lipsă de respect faţă de tânăra contesă Ataida d'Ataugia; soţul, unchiul, părinţii ei, toată familia Tavora, convinsă că a primit din partea regelui un ultraj ireparabil, vor să se răzbune prin asasinat. Şi, cum scrie Voltaire: „Răzbunarea se înţelege foarte bine cu superstiţia", membrii familiei Tavora caută cazuişti pentru a-si justifica fărădelegea, îi găsesc, din nefericire printre iezuiţi, în persoana a trei dintre ei, părinţii Malagrida, Alexandre si Mathos, care stabilesc că a-l ucide pe rege nu înseamnă un păcat venal, în loc să incrimineze invidia si nebuniile onoarei portugheze, curtea profită pentru a-i acuza pe iezuiţi, care sunt expulzaţi din Portugalia. La rândul său, regele Spaniei, considerându-i răspunzători pentru tulburările care au izbucnit la Madrid, ia aceleaşi măsuri.

în Franţa, iezuiţii nu pot rezista multă vreme în faţa coaliţiei duşmanilor lor: regele îi părăseşte; parlamentul din Paris vrea nimicirea lor; marchiza de Pompadour nu îi iartă că au umilit-o si au dezamăgit-o pe vremea când, atât pentru a fi placul prea pudicei împărătesc a Austriei cât şi pentru a intra în graţiile cuvioşilor si ale reginei, sperând totodată să ajungă doamna de companie a acesteia, a avut ţicneala de a se pune bine cu Biserica, sperând să găsească la iezuiţi indulgenţa lor obişnuită, însă părintele de Sacy, un sfânt, deşi „slab la slăbiciunile veacului", a refuzat să fie duhovnicul ei, socotind nedemn rolul pe care ea i-1 atribuia si apreciind că mai înţelept şi mai potrivit cu demnitatea lui ar fi fost să prefere protecţia prinţului moştenitor, în locul celei oferite de amantă. Şi Berruyer, sufletul blestemat al marchizei, îi detestă. Cât despre Choiseul, străin de disputele teologice si ministru pragmatic, acesta doreşte pur şi simplu să dea satisfacţie curţii Spaniei, cu care vrea să încheie un pact

de alianţă. Speră, în plus, să îi împace şi pe membrii parlamentului, ajutându-i să îşi satisfacă ura.

Printr-o hotărâre a parlamentului, Compania lui lisus este dizolvată în 1763, hotărâre confirmată prin decret regal, ceva mai târziu. „Iezuiţii", scrie Bernis, „se purtaseră nemilos cu duşmanii lor; au avut parte şi ei de acelaşi tratament, iar pietrele clădirii Port-Royal, pe care au distrus-o, le-au căzut tot lor în cap", întrucât majoritatea curţilor catolice - cea a Spaniei şi cea a Protugaliei sunt cele mai furioase - cer de multă vreme papei Clement XIII desfiinţarea Companiei, acesta, conştient de importanţa pe care o capătă acest ordin, braţ înarmat al papalităţii, a cărei deviză este *perinde ac cadaver,* se arată reticent, în ciuda admonestărilor şi a ameninţărilor lansate de regi. în momentul în care se va decide, în fine, mai de voie, mai de nevoie, să cedeze presiunilor şi să sacrifice Compania, îl loveşte apoplexia şi moare, pe 2 februarie 1769. Se vorbeşte numaidecât despre otravă, o otravă turnată, desigur, de către iezuiţi.

Aşadar, cei doi cardinali francezi, Bernis şi Luynes, acesta din urmă verde şi vioi încă la cei şaptezeci de ani ai lui, sosesc la Roma în luna martie, într-o atmosferă viciată de zvonuri şi intrigi. Deşi îi face plăcere să revadă Oraşul etern, Bernis nu e prea încântat de misiunea cu care îl însărcinează regele şi Choiseul: să-1 aleagă dintre cardinali pe acela care va putea da asigurări ferme că ordinul va fi în fine dizolvat. Acesta va fi motivul pentru care, imediat după ce intră în conclav, pe 25 martie, cei doi cardinali se vor afla în opoziţie cu Choiseul şi ambasadorul Franţei, domnul d'Aubeterre, care pozează în apărător zelos al tezei ministrului său. Ceea ce îi desparte este metoda care trebuie folosită. Choiseul pretinde: „Aş

vrea, dacă este posibil, să reuşim, şi Spania doreşte la fel, ca înainte să se decidă alegerea să se încerce să se abordeze propunerea ca acela care ar urma să fie ales să facă în scris promisiunea că, într-o perioadă limitată de timp, va seculariza în întregime si pretutindeni Societatea Iezuiţilor. Iată momentul cel mai propice pentru a obţine ce vrem de la un papă".

Bernis, de acord cu Luynes, răspunde numaidecât că această pretenţie reprezintă o încălcare a regulilor canonice: „în cazul în care un cardinal este capabil să facă un asemenea târg, ar trebui să ne dăm seama că este şi mai capabil de a nu-l respecta. Un preot/un episcop instruit nu pot accepta, nici propune asemenea condiţii".

Deşi se laudă că nu cunoaşte decât „teologia naturală", Choiseul „cedează destul de repede în faţa argumentelor celor doi cardinali francezi". Renunţă la ideea unui pact ilicit şi simoniac şi, de acord cu Bernis, consideră că, de fapt, „cardinalii care sunt cei mai vrednici să poarte tiara ar refuza, dacă le-ar fi oferită cu această condiţie, care li s-ar părea ca o pată originară ce le-ar dezonora persoana şi domnia".

Pentru a-l linguşi pe ministru, D'Aubeterre, ambasadorul Franţei continuă să creadă că este posibilă punerea în practică a acestui pact, atât de preţuit de cardinalii spanioli, care nu pierd speranţa de a izbuti să îl încheie. Conclavul se împarte în două clanuri, Zelanti, cardinalii italieni care nu văd cu ochi buni invazia cardinalilor străini reprezentând „Coroanele".

Când vine vara, toată lumea continuă să rămână pe poziţie. Obsedaţi de pactul lor trădător, spaniolii sporesc numărul excluderilor, până când nu mai rămâne aproape nici un cardinal care să poată câştiga, în ciuda gravităţii

situaţiei şi a solemnităţii locului, Bernis nu îşi pierde simţul umorului în corespondenţa cu Choiseul. îi scrie că atmosfera din conclav devine irespirabilă, că aerul din chilii se îmbâcseşte şi că „pe zi ce trece izolarea în spaţiu închis pare tot mai insuportabilă pentru bătrâni şi, mai mult chiar, pentru tinerii cardinali". Cât despre rezolvare, Bernis nu întrevede nimic: „Ceva mai mult sau mai puţin fanatism în favoarea maximelor intransigente reprezintă singura nuanţă prin care actorii conclavului se deosebesc între ei. Nu vor ca papă nici tineri, nici bătrâni, nici imbecili. Cu această dorinţă fermă a lor, alegerea papei este foarte dificilă".

Cardinalii spanioli, Solis şi La Cerda, găsesc un candidat care li se pare că ar corespunde proiectului lor: este vorba despre Ganganelli, fost călugăr cordelier. Deşi dispus să accepte această alegere, Bernis rămâne, totuşi, prudent: „Vom sprijini alegerea lui, dar cum, totodată, avem datoria de a-i spune regelui adevărul, nu putem să îi ascundem faptul că acest cardinal, din cauza vieţii sale misterioase, ne-a dat unele bănuieli şi că este imposibil atât să dai un răspuns afirmativ privind principiile lui, cât şi să ghiceşti care va fi sistemul lui de cârmuire (...) vom avea o regulă infailibilă pentru a aprecia dacă actualul cardinal Ganganelli are legături cu duşmanii noştri".

Bernis se îndoieşte că cei doi cardinali spanioli ar fi reuşit să îl facă pe candidatul lor să semneze un fel de angajament. Bănuieşte acest lucru, dar nu vrea nici în ruptul capului să afle conţinutul pactului, pentru a nu deveni complice, în realitate, promisiunea pe care spaniolii au izbutit să i-o smulgă cardinalului nu îl angajează în nici un fel pe viitorul papă.

Pe 17 mai, Bernis îl trimite la Ganganelli pe conclavistul său, fidelul abate Dehaizes, care este în slujba lui încă din perioada şederii la Veneţia: acesta primeşte din partea cardinalului asigurarea că dorinţa Franţei referitoare la iezuiţi va fi împlinită, dacă va fi ales. Cardinalul dă satisfacţie, de asemenea, Franţei în privinţa ducatului de Parma. Din acest moment, nu mai există nici un motiv de a opune rezistenţă în faţa lui Ganganelli. Bernis îi scrie acest lucru lui Choiseul, fără nici o modestie: „Am găsit cum vedeţi, domnule duce, într-un interval de timp atât de scurt, posibilitatea de a anunţa şi de a pregăti treburile recomandate în instrucţiunile noastre." Bernis consideră atunci că l-a convins suficient pe Ganganelli că Franţei îi va datora alegerea sa ca papă; sigur că în felul acesta se va bucura de recunoştinţa spaniolului, Bernis se străduieşte să îi convingă si pe cardinalii reticenţi. Se dovedeşte foarte eficace. Se duce la ora unu noaptea în chilia lui Pozzobonelli, unde îl găseşte şi pe Rezzonico, şi reuşeşte să obţină sprijinul lor. Le relatează spaniolilor reuşita lui şi întărâtă pe toată lumea ca alegerea să se desfăşoare chiar în acea noapte, ca să nu mai poată interveni nici o intrigă. Ieşind zgomots din chilia lor, cardinalii se duc să sărute mâna papei desemnat. Scrutinul de a doua zi nu îl dezamăgeşte pe Bernis. Din patruzeci şi şapte de buletine, Ganganelli câştigă cu patruzeci şi şase de sufragii, având în vedere că votul lui a fost pentru Rezzonico.

Papa se dezbracă, atunci, de veşmintele de cardinal şi îşi pune sutana din stofă albă subţire, brâul alb cu ciucuri aurii, pelerina scurtă din mătase roşie şi etola; se încalţă cu ciorapi albi şi cu pantofii de catifea roşie, iar pe cap îşi potriveşte calota albă: Ganganelle este proclamat papă,

sub numele de Clement XIV, de către cardinalul diacon, care anunţă vestea prin fereastra larg deschisă, în timp ce mulţimea de dedesubt izbucneşte în urale de bucurie.

Imediat Bernis îi raportează lui Choiseul victoria repurtată, dar rămâne circumspect: „Avem ciocanul care dărâmă, dar n-am putut pune mâna încă pe unealta cu care se clădeşte". A doua zi, primeşte o scrisoare de la rege, care îi acordă postul de ambasador la Roma, aşteptat de atâta vreme: „Dragul meu, această epistolă va fi altfel decât cea pe care ţi-am trimis-o ultima oară (scrisoarea de exil). Binele regatului meu şi cel al religiei impun să rămâi la Roma, unde vei putea împăca sarcinile sacerdoţiului cu cele ale Imperiului, întrucât 1-ai slujit pe primul, iar acum îl slujeşti pe al doilea, îţi îngădui, de asemenea, să îmi scrii, şi îmi va face multă plăcere să am un schimb de scrisori cu tine. Contează pe mine, nu te voi lăsa să mori falit".

Bernis ştie ce înseamnă această numire măgulitoare, care este însoţită de venituri substanţiale. Lumea aşteaptă de la el să meargă până la capătul misiunii care i-a fost încredinţată: distrugerea iezuţilor. Numai că noul papă nu prea se grăbeşte să treacă la dizolvarea Companiei atât de dragi papalităţii. Iar Bernis se vede nevoit, încă o dată, să se strecoare printre necesităţile politicii, care îl obligă să îşi constrângă spiritul tolerant şi conciliant. Personal, el nu i-a detestat niciodată pe iezuiţi, chiar dacă îi critică pentru infatuarea lor şi pentru metodele autoritare. De aceea, gândindu-se la Franţa, Bernis nu exclude posibilitatea ca într-o bună zi iezuiţii să renască din propria lor cenuşă: „Ar fi bine, ar fi rău? Nu se poate şti încă. Totuşi, dacă, în loc să-i fi lăsat să conducă, ei ar fi fost cei conduşi, se poate spune fără nici o exagerare

că ar fi fost mai degrabă utili societăţii, decât dăunători". Primejdiile ce decurg din triumful taberei janseniste i se par şi mai redutabile chiar. Ştie că teologia jansenistă este ostilă principiului monarhic: politica lor „tinde spre republică, conferind o putere excesivă parlamentelor si plasând clerul de rangul doi pe picior de egalitate cu episcopii". Iar, sub acest aspect, se apropie în mod ciudat de Voltaire, care, contrar aşteptărilor, nu este chiar atât de ostil iezuiţilor. El este cel care scrie, în 1761, referindu-se la campania întreprinsă pentru interzicerea teatrului în şcolile patronate de Compania lui lisus: „Jansenişţii au clevetit şi ponegrit în asemenea hal, încât iezuiţii le-au închis teatrul. Se spune că le vor închide curând şi şcolile; nu asta este şi părerea mea. Eu cred că trebuie susţinuţi şi stăpâniţi; puşi să îşi plătească datoriile, când sunt faliţi; spânzuraţi chiar, când propovăduiesc paricidul; zeflemisiti, când sunt nişte critici atât de nepricepuţi, ca părintele Berthier. Dar nu cred că tineretul nostru trebuie lăsat pe mâna janseniştilor, ştiut fiind că acestei secte nu îi place decât tratatul despre har al Sf. Prosper, nepăsându-i prea mult de Sofocle, Euripide şi Terenţiu. Vai de barbarii care spun: «Virtutea se învaţă doar prin monolog, dialogul e dăunător»".

Negocierile cu care Choiseul îl însărcinează pe Bernis se referă, în principal, la dizolvarea ordinului iezuiţilor, dar cuprind, de asemenea, păstrarea definitivă în proprietate a provinciei Venaissin şi a oraşului Avignon, pe care Ludovic XV va pune mâna în 1768, un aranjament satisfăcător referitor la infantele de Parma (nepotul lui Ludovic XV), precum şi unirea ţinuturilor Benevento şi Ponte-Corvo, cu Regatul celor două Sicilii.

Fostul călugăr cordelier, Ganganelli, nu este un om uşor de manevrat. Ambiţios, ascuns, duplicitar, nu îi poţi ghici intenţiile. Ba pare tentat să fie dur cu Compania lui lisus, refuzând să îl primească pe şeful lor, ba se arată binevoitor, acordând indulgenţe iezuiţilor misionari. Curtea Spaniei turbează de furie. Reprezentanţii ei la Roma, impulsivi din fire şi îmboldiţi de ambiţia de a face pe plac curţii lor, îl asaltează pe papă cu recriminări si ameninţări. Iar moderaţia lui Bernis, judecată de pe culmile exaltării lor, li se pare o dorinţă secretă de amânare, ba chiar un fel de complicitate secretă cu Compania. Papa nu se lasă intimidat. Promite. Pe scurt, se lasă aşteptat, în realitate, suveranul pontif nu vrea să cedeze în faţa şantajului cu care îl ameninţă curtea Spaniei care, în furia ei, declară că va publica faimosul pact, altfel spus promisiunea făcută de a-i distruge pe iezuiţi. Spaniolii lansează zvonul că Bernis ar fi în cârdăşie cu Mme du Barry, noua favorită începând din primăvara anului 1768, pentru a torpila politica romană a lui Choiseul, cu scopul de a-i lua locul. Este o modalitate de a provoca nelinişte şi de a pretinde de la acesta mai multă fermitate şi intransigenţă cu ambasadorul său.

Pentru a câştiga timp, papa pune în balanţă restituirea Avignonului, pe care Franţa vrea să îl păstreze cu orice preţ, şi distrugerea Companiei lui lisus.

în pline negocieri, s-ar zice că Choiseul, omul forte, cade pradă descurajării: „Maşinăria merge prost", îi scrie el lui Bernis, „ba mi se pare chiar că merge abject, ceea ce după părerea mea este mai rău decât dacă ar merge prost, iar uneori situaţia asta mă revoltă, fiindcă eu sunt în maşinărie". Bernis îi răspunde, încântat în sinea lui că îşi poate lua revanşa - doar şi ducele şi-a bătut joc de

văicărelile şi de pesimismul lui, când el îi ţinea acelaşi discurs! „Este imposibil să ai un amor-propriu onest, dar în acelaşi timp să manifeşti un comportament urât, fără să nu-ţi fie ruşine de tine. Mi-aduc aminte că în 1758 era să mor de ruşine. Nu fiţi aşa sensibil ca mine şi amintiţi-vă că statele, ca şi oamenii, se pot molipsi de boli violente: dar când au constituţia solidă, scapă şi unii, şi alţii", spune Bernis.

Choiseul revine necontenit la nemulţumirile pe care presupune că Bernis le are faţă de el; îşi închipuie că acesta îl consideră, în continuare, vinovat de exilul de care a avut parte. Caută să se disculpe de această acuzaţie prezumtivă, asigurându-1 de ataşamentul lui „foarte tandru, foa'rte vechi şi foarte adevărat, de care Eminenţa voastră nu a ştiut nimic atâta vreme, dar pe care eu vi-1 voi purta toată viata". Nu se poate ca Bernis să nu fi zâmbit amuzat, în faţa acestei remuşcări care iese la iveală, în ceea ce îl priveşte, dacă nu a uitat, a iertat totuşi de multă vreme, îi scrie, aşadar, că reînnoieşte „cu plăcere şi din toată inima un legământ de prietenie, care nu va înceta decât o dată cu viaţa".

Vine, în fine, şi ziua fatală în care Choiseul, după ce s-a lamentat ca Bernis, este izgonit la rândul lui, pe 24 decembrie 1771. Bernis îi transmite, imediat, toată compasiunea lui. Probabil că nici nu se poate abţine să nu savureze misterul acestei răsturnări de situaţie: „Cunoscându-mă bine, domnule duce, fiţi convins că nimeni nu s-a interesat mai sincer decât mine de ceea ce vi s-a întâmplat. Aveţi curaj şi multe resurse intelectuale; sunt sigur că veţi şti să le folosiţi şi că veţi fi liniştit şi fericit, aşa cum vă urez eu". Choiseul îi răspunde numaidecât, din locul său de surghiun, Chanteloup: „Eminenta

voastră nu va primi reproşuri din partea mea pentru îndemnul dat acum peste doisprezece ani, de a ocupa o funcţie care duce la exil. Nu regret nimic şi cred că, dacă aş lua-o de la capăt cu experienţa pe care o am, aş proceda tot la fel. Rog pe Eminenta voastră să îmi păstreze aceeaşi prietenie. Dacă voi avea vreodată onoarea să ne revedem, vom vorbi despre exil, căci suntem aşi în acest domeniu".

Probabil că dispariţia lui Choiseul de pe scena politică îi inspiră lui Bernis tot felul de cugetări melancolice. Ce bizare au fost relaţiile dintre ei, bazate pe încredere, în aparenţă, dar pline de prudenţă, în realitate. Ţin unul la celălalt şi se pândesc. De ce a trebuit ca ei, care ar fi putut să se înţeleagă şi să se completeze atât de bine, să se lase despărţiţi de ambiţie, şi asta în marele detriment al statului? De aceea, în ciuda atâtor dovezi de afecţiune, Bernis rămâne cu ochii în patru. Choiseul 1-a păcălit de prea multe ori, aşa că manifestă în privinţa lui precauţia prietenului care, după ce s-a ars o dată, suflă şi în apă rece. Şi, totuşi, a simţit şi el farmecul lui Choiseul, un om sclipitor, pe care îl admiră pentru inteligenţa şi abilitatea lui, deşi îl dispreţuieşte în acelaşi timp pentru inconsecvenţa de care dă dovadă şi pentru pasiunea de a se afişa în public. Poate chiar îi pare rău pentru ce a păţit, din moment ce el nu-şi mai doreşte să revină în treburile publice, fiindcă nu vrea să simtă iar chinurile puterii, preferând să fie primul la Roma, decât al doilea la Versailles? Va mai putea el găsi vreodată un ministru de care să îl lege, totuşi, atâta complicitate? Succesorul lui îi va scrie pe un ton liber, de unde şi farmecul ducelui, epistole ca aceasta : „Iezuiţii mă persecută de zece ani, m-am săturat până peste cap. Lumea în Franţa e convinsă că din

cauza mea au fost izgoniţi, în Spania, se spune că îi iubesc, că îi susţin; ba se crede chiar că fac parte şi eu din ordinul lor. Din partea mea, să se ducă dracului toţi; şi, dacă nu mă scapă de ei, îl trimit şi pe papă tot acolo".

După înlăturarea lui Choiseul, ce va face însă succesorul lui, ducele d'Aiguillon, despre care se spune că ar ţine cu Compania lui lisus?

Cu ameninţări peste ameniţări, spaniolii şi francezii au reuşit să-i smulgă papei o promisiune scrisă. Dar sunt plătiţi ca să afle cât valorează acest petic de hârtie, din partea unui om care nu s-a ţinut de cuvânt. Nicicând furia curţii Spaniei nu a atins un asemenea grad de violenţă, iar Bernis, acuzat în continuare de moliciune, riscă să dea de bucluc şi să fie rechemat la Versailles.

în acel moment, gata să joace ultima carte, spaniolii trimit la Roma un amabsador redutabil, atât prin fizicul lui impunător de ucigaş, cât şi prin duritatea cuvintelor: Jose Monino, un avocat care a jurat să-i nimicească pe iezuiţi. Imediat după sosire, acesta discută extrem de dur cu Bernis. Pe papă, nu ezită să îl amenințe atât de puternic, încât suveranul pontif pleacă în vacantă la castelul Gandolfo. Terorizat de presiunile exercitate asupra lui, nefericitul Clement XIV se teme să nu fie otrăvit; la urechile lui ajung tot felul de profeţii, care prevestesc moartea sa apropiată. Lucrurile se complică şi mai mult, în momentul în care poziţia Franţei se moderează, încetul cu încetul. Li se propune iezuiţilor să se unească într-o congregaţie. Bernis, care se teme de influenţa nocivă a janseniştilor, pledează pe lângă ducele d'Aiguillon, pentru o soluţie de compromis.

în fine, papa se încumetă să semneze decizia de dizolvare a ordinului. Chinuit de spaime permanente, bol-

nav, Clement XIV nu supravieţuieşte deciziei, care i-a fost smulsă cu atâta violenţă. Moare pe 22 septembrie 1774. Desigur, toată lumea îi acuză pe iezuiţi că l-au otrăvit: starea cadavrului, care s-a descompus subit, lasă cale liberă suspiciunilor. Chiar dacă este înclinat să creadă în ipoteza otrăvirii, Bernis consideră că un scandal nu ar fi nicidecum în interesul Bisericii: „Medicii care au asistat la deschiderea cadavrului se exprimă cu prudenţă, dar chirurgii cu ceva mai puţină circumspecţie. E mai bine să adoptăm primul punct de vedere, decât să încercăm să lămurim un adevăr prea întristător şi prea supărător, dacă s-ar dovedi întemeiat". Ambasadorul Danemarcei, baronul de Gleichen, comentează această moarte de o manieră care absolvă pe toată lumea. Acesta scrie că otrăvirea nu ar fi fost decât un fel de „muştar după masă" şi că „Clement XIV a murit de frica de moarte".

Chiar dacă, în sinea lui, nu doreşte dizolvarea Companiei lui Iisus, Bernis răsuflă, totuşi, uşurat. A mai scăpat de o problemă politică spinoasă. Rămâne inconvenientul unui nou conclav şi al izolării în chilie, pe care cardinalul nostru o suportă cu greu, căci a descoperit la Roma nişte voluptăţi care, o dată cu vârsta - se apropie de şaizeci de ani -, nu mai sunt, desigur, aşa de picante ca la Veneţia, dar îi permit, totuşi, să îşi petreacă timpul în mod foarte agreabil.

20

Din dragoste pentru o prinţesă romană

Bernis, eternul îndrăgostit, nu a pierdut vremea la Roma. Inima lui, care nu încetează să bată pentru sexul frumos, se înflăcărează pentru o tânără de douăzeci si patru de ani; el tocmai a împlinit cincizeci şi patru de ani şi, chiar dacă s-a îngrăşat mult, rămâne totuşi verde. Micuţă, minionă, frivolă, prinţesa de Santa-Croce, măritată cu unul dintre cei mai bine văzuţi prinţi din Italia, Giuliano pe numele ei mic (nu ştim cum îi spunea cardinalul în intimitate), era una dintre cele mai frumoase femei din Roma. Această legătură, iniţial discretă, se instalează cu acordul prinţului, el însuşi infidel, căruia îi convenea probabil de minune; or, la acest capitol convenienţele mondene la Roma se dovedesc cum nu se poate mai flexibile.

în Italia, nu este o crimă pentru nimeni dacă iubeşti iubirea. Jansenismul nu a ajuns până la Roma, iar, dacă ar fi făcut-o, s-ar fi metamorfozat automat, îndulcindu-se şi devenind suav. Nu putem, din lipsă de spaţiu - şi ne-ar trebui destul de mult -, să povestim zburdălniciile nenumăraţilor cardinali care, în acea vreme, au alimentat cronica galantă, fără a provoca vreun scandal la Roma, cum nici la Paris, de altfel. Pe preoţi, nu-i şochează decât lipsa flagrantă de religiozitate. Aşa s-a ajuns să i se re-

proşeze cardinalului de Tencin, care nu era tocmai un exemplu de virtute, atunci când părăsea Roma, că îi scrisese amantei lui, pe care o adora: „Adio, prinţesa mea dragă, te voi iubi toată viaţa si în aceea de apoi, dacă există aşa ceva". Ceea ce i-a indignat pe romani, când această scrisoare interceptată a fost divulgată, nu a fost dragostea exprimată în ea, ci lipsa de credinţă a prelatului.

Montesquieu notează în *Reflecţiile* sale acest paradox al cetăţii papale: „Când privesc Roma, mă mir întotdeauna că nişte preoţi creştini au reuşit să facă cel mai încântător oraş din lume, lor reuşindu-le ceea ce religia lui Mahomed nu a putut face din Constantinopol şi din nici un alt oraş, deşi unul se bazează pe plăceri, iar celălalt pe contradicţia simţurilor".

Râzătoare, pasionată, „vorbind tot timpul, punând întrebări şi neavând răbdare să aştepte răspunsul şi să-l asculte până la capăt", prinţesa de Santa-Croce îl iubeşte pe Bernis la nebunie, în ciuda diferenţei de vârstă, se arată geloasă şi nu le poate suferi pe rivalele care încearcă să i-l fure pe cardinal. Bernis neagă că ar avea intenţii vinovate: „Ce contează ce vrea prinţesa Palestrina? V-am spus şi vă jur că nu vreau să mă combin cu ea, şi nici cu vreo altă femeie, aşa că atâta vreme cât vă va conveni să vin să îmi petrec serile la dumneavoastră, nimic nu-mi va face mai multă plăcere". Unor noi nemulţumiri ale prinţesei, Bemis le răspunde: „îmi faceţi cele mai nedrepte şi mai nemeritate reproşuri. Numai dumneavoastră, din toată Roma, nu vedeţi cât sunt de sensibil la suferinţele care mă macină. Vă ascund toată sensibilitatea mea, pentru a nu o mări pe a dumneavoastră! Plin de bună credinţă, sunt gata să comit tot felul de imprudenţe, cum fac bărbaţii doar la tinereţe!" Aşa că nu ezită să de-

I

BERNIS, CARDINALUL PLĂCERILOR

clare: „îmi doresc nespus să veniţi să supaţi la mine, draga mea prinţesă. Făceţi-vă comodă, fără jupoane şi corset".

în fiecare seară, este la prinţesă, după ce s-a văzut cu ea încă de dimineaţă, de la sculare, şi a băut cafeaua cu ea după dejun, iar apoi au jucat pichet, cardinalul având grijă să se arate intenţionat nepriceput, pierzând sase ţechini romani. Cum Bernis pierde cu perseverenţă la cărţi, tânăra ajunge să aibă o adevărată rentă, de care prinţul nu pare să se sperie. Legătura este afişată, după moda romană. Lumea poate admira, de altfel, în salonul din palatul Santa-Croce, un tablou înfăţisându-i pe Bernis şi pe prinţesă, într-un decor de partidă de vânătoare.

în timpul conclavului din 1769, care s-a soldat cu alegerea lui Clement XIV, prinţesa corespondează cu Bernis şi se îngrijorează de zvonurile despre plecarea lui. El o linişteşte: „Şederea mea aici nu depinde nicidecum de problema care tocmai s-a isprăvit (problema iezuiţilor). Nu văd de ce m-aş teme de o posibilă plecare; atâta vreme cât va dăinui prietenia dumneavoastră pentru mine, nu mă voi gândi să părăsesc Roma".

Bernis îşi iubeşte amoreza, până şi în excesele pasiunii ei. îl întinereşte, îl încântă, îl smulge din plictisul corvezilor diplomatice: „Ştiu că eşti un pic nebună, câteodată", îi scrie el cu tandreţe.

Nu se poate spune că viaţa cardinalului la Roma este plasată sub semnul austerităţii. Ar fi putut exclama şi el, ca doctorul Veron, mai târziu: „îmi lipsesc privaţiunile". Fastul, luxul, cheltuielile nu l-au speriat niciodată. Ce-ar fi viaţa fără plăcere? repetă el, mereu. La Roma, s-a instalat în splendidul palat Carolis, pe Corso, cu o somptuozitate care îi farmecă pe italieni. Ştie că este nevoie, de fapt, de un pic de teatru monden, un trai pe picior mare,

putere de reprezentare si generozitate pentru ca lumea să îl aprecieze. Acţionează din motive politice, dar şi din plăcere. Reprezintă un mare regat şi nu trebuie să precupeţească nimic, pentru a-i ridica în slăvi grandoarea: „Eu ţin", spunea el, „hanul Franţei la una dintre răspântiile Europei". Palatul numără nu mai puţin de paisprezece căleşti, dintre care câteva, aurite şi împodobite, sunt garnisite cu catifea roşie, broderii şi galoane de aur. Servitorimea constă din o sută patruzeci şi cinci de persoane, treizeci şi doi valeţi, opt curieri, zece gardieni, paisprezece vizitii, patru surugii, opt grăjdari pentru cai, un gentilom călare, un majordom, doi capelani, opt valeţi de cameră. In palat, locuieşte, de asemenea, numeroasa familie a lui Bernis, mai ales nepoatele, fără a mai pomeni de personalul ambasadei, condus de fidelul abate Dehaizes. Bernis are mereu musafiri la masă, fiind renumit în toată Europa pentru mâncărurile alese pe care le serveşte. Renumitul său bucătar delectează zilnic nu numai personalităţile din Roma, ci şi pe străinii de marcă. Există o zi pentru prinţii romani, o alta pentru corpul diplomatic, o alta chiar pentru cardinali. Niciodată masa ambasadorului nu numără mai puţin de patruzeci de tacâmuri la dejun. Şi trebuie să mai adăugăm şi dineurile aproape cotidiene. Bernis totuşi, chiar dacă i-a plăcut cândva să mănânce bine, se mulţumeşte, din cauza crizelor de gută, cu două feluri de mâncare constând din legume fierte. Face o excepţie în privinţa vinurilor de Bourgogne, pe care le adoră şi din care primeşte cele mai alese soiuri. La mesă, de altfel, are un vin Meursault delicios: „Asta fiindcă n-aş vrea ca Dumnezeu să mă vadă strâmbându-mă la Sfânta împărtăşanie", spunea el. La Roma, mai circulă o vorbă celebră de-a lui. Se pare că ar fi zis: „Dacă prefer

să mă duc în cer, pentru climatul de-acolo, aş alege, totuşi, iadul, pentru lumea care îl frecventează".

La palatul Carolis, petrecerile se ţin lanţ. Conversaţiile sunt sclipitoare. Se aud glasurile fermecătoare ale unor cântăreţe celebre, ca Babbini sau Gabrielli. Bernis înghite în acest lux aproximativ 150000 livre pe an. Dar nu se mulţumeşte numai cu activităţile sale de reprezentare: se dovedeşte un protector al artelor şi al literelor, interesându-se în mod special de Academia din Roma, care primeşte sculptori şi pictori. Astfel, îl întâmpină cu braţele deschise pe Fragonard, împreună cu tânăra lui soţie. Cumpără tablouri de la pictorii tineri si se străduieşte să le facă sejurul cât mai agreabil cu putinţă.

O veste îl frapează: pe 10 mai 1774, regele a murit la Versailles, de varicelă, după o lungă agonie. Trupul purulent, mirosul îngrozitor care se degajă din cadavru au părut ca o pedeapsă pentru viciile lui. Cel mai grav este că lasă în urma lui o monarhie bolnavă. Aflând de moartea suveranului, lui Bernis i s-a arătat, probabil, în faţa ochilor întregul cortegiu al amintirilor. In ciuda umbrelor, i-a păstrat regelui o afecţiune adâncă.

Pe Bernis, îl mai aşteaptă o încercare grea - noul conclav din 1775, care trebuie să îl aleagă pe succesorul lui Clement XIV. De fapt, o dublă încercare: vor reîncepe tracasările nesfârşite legate de iezuiţi, iar izolarea impusă îl va ţine departe multă vreme de adorabila lui prinţesă. Trebuie să schimbe plăcutul său palat pe o chilie cu aer fetid, pe care o numeşte ba „temniţa", ba „mormântul" lui. Nu ştie că acest calvar va dura aproape patru luni şi jumătate.

Din nou, războiul dintre aşa-zişii Zelanti si Coroane, adică dintre italieni si străini, care desigur nu se grăbesc

să vină. De aceea, ca de obicei, Zelanti vor să precipite alegerile. Tot jocul pentru Bernis constă în a-i împiedica să facă acest lucru. De data aceasta, a izbutit să îl convingă pe ministrul său, Vergennes, numit în 1775 - aşa cum a izbutit să-1 vrăjească şi să-1 îmblânzească pe teribilul Monino, ambasadorul Spaniei -, de faptul că papa nu va putea fi ales decât din rândul Zelantilor. Trebuie optat, prin urmare, pentru individul cel mai moderat în privinţa iezuiţilor. Cardinalii care trebuie excluşi sunt Torregiani şi Rezzonico.

Conclavul se desfăşoară într-o atmosferă neplăcută, cu intrigi, lovituri pe ascuns, campanii de cleveteli, calomnii: într-un cuvânt, găseşti aici de toate, chiar si injurii. Cardinalul Albani îi aruncă lui Bernis: „Şansele şi averea familiei Albani nu se datorează, ca la Bernis, favorurilor unei târfe regale". Credincios politicii sale, acesta lasă frâu liber pasiunilor, neîmpiedicându-şi aversiunile şi antipatiile să se dezlănţuie în voie. în aşteptarea momentului propice, se mulţumeşte să-i adune în jurul lui, în chilia 46, pe cardinalii momiţi de bucatele delicioase trimise de la palatul Carolis. Le oferă din belşug bunătăţuri de tot felul, prăjituri, limonada cu gheaţă. Chilia sa devine un adevărat salon.

Dintr-o dată, Zelanti par să câştige: candidatul lor, cardinalul Colonna, urcă la douăzeci şi şapte de voturi. Este nevoie de douăzeci, pentru a fi ales. Bernis dejoacă manevra. Propune un Zelanti moderat, pe cardinalul Braschi. Adepţii privilegiilor exclusive şi cei ai privilegiilor inclusive discută la nesfârşit. Tabăra iezuiţilor se dezlănţuie la Roma. Se doreşte cu orice preţ discreditarea lui Bernis, fiindcă se simte influenţa lui preponderentă. Pentru asta, merge orice. Se publică până şi o piesă:

„Conclavul din 1774, dramă muzicală pentru a fi jucată la Teatrul Cucoanelor în timpul carnavalului din 1775". Afişele sunt lipite noaptea. Cardinalul este înfăţişat strângând cu tandreţe sfânta cruce, aluzie evidentă la prinţesa Santa-Croce. Bernis obţine arderea textului, de către călău, în piaţa publică. Or, în acel moment, prinţesa era grav bolnavă. Se crede că va muri. îi cere abatelui Dehaizes să îi interzică să îi mai scrie, până nu se va însănătoşi: „Spune-i din partea mea că nu o voi mai recunoaşte drept fiică, dacă îmi scrie fie şi două rânduri, atâta vreme cât persistă febra, şi că nu îi voi răspunde nici eu, decât după ce va scăpa de fierbinţeli", în fine, pe 31 ianuarie, febra scade: prinţesa a scăpat cu viaţă.

Pentru a-1 doborî pe Bernis, se lansează zvonul că si-a săpat o gaură, în peretele de ipsos al chiliei, pentru a se putea duce la amanta lui. într-adevăr, în capătul „coridorului Cleopatrei" s-a descoperit un culoar. Această calomnie are un efect devastator. Bănuielile privind o astfel de escapadă amoroasă vor plana întotdeauna asupra lui Bernis. Ce-i drept, ideea e tare amuzantă. Ni-1 şi imaginăm pe corpolentul cardinal sculându-se în toiul nopţii: se strecoară prin gaura din zid, se duce la amantă, după care, îndestulat de amor si drăgălăşenie, se întoarce pe unde a plecat, în austera chilie 46. Chiar am putea crede că Bernis, care, când vine vorba despre plăcere, dă dovadă de mult tupeu şi curaj - aşa cum demonstrase din plin la Veneţia -, ar fi riscat cu atâta temeritate să îşi pericliteze cariera, existenţa confortabilă, dar mai ales să se acopere de dezonoare? Dar mai bine să nu zăgăzuim imaginaţiile, care îşi doresc să zburde pe urmele nocturne ale cardinalului, prin culoarele reci din Sân Pietro, fascinate

de ideea unui prelat înamorat în Sfânta Bazilică din Roma. Oricine e liber să viseze.

Conclavul continuă. După o perioadă de disperare, când aveai senzaţia că alegerile nu se vor mai sfârşi niciodată, fiecare tabără excluzând-o pe cealaltă, Bernis lansează din nou candidatura lui Braschi, la care se renunţase, şi se pune pe treabă pentru a o face să treacă. Reuşeşte să îi convingă pe cardinalii austrieci, îl reconciliază pe candidatul său cu fraţii Corsini, cărora li s-a opus. Face ce face, până la urmă, încât, pe 14 februarie, cardinalii vin să îi sărute mâna lui Braschi. A doua zi, ales papă, acesta îşi ia numele de Pius VI.

Nimeni nu încearcă să îi conteste lui Bernis această victorie. El 1-a inventat pe Braschi, 1-a susţinut, încurajat şi, în fine, gratie abilităţii sale, 1-a pus pe tronul pontifical. Şpriţul lui de conciliere a făcut minuni. Bernis răsuflă, rămâne prudent în privinţa rezultatului: „După domnia noului papă, lumea îşi va da seama dacă, înainte de alegerea lui, ceea ce s-a văzut a fost chipul sau masca sa". Această victorie, care slujeşte intereselor Franţei, îl ocroteşte de duşmanii care, la Versailles, caută mijloacele de a-1 distruge. Este vorba despre cea mai râvnită ambasadă. Ludovic XVI îi mulţumeşte, cu căldură, pentru eforturile depuse: „Preaiubitul nostru cardinal de Bernis, faţă de care declarăm public că rămânem profund obligaţi".

Probabil, însă, că scrisoarea de la Vergennes, noul ministru al Afacerilor Externe, este cea care îl mângâie în mod deosebit pe Bernis: „Puteţi fi mulţumit de dreptatea care vi se face aici; acest succes le va închide gura contestatarilor, care ştiţi că nu secătuiesc parcă niciodată. Nici nu puteaţi nărui mai bine toate pamfletele abomi-

nabile, cu care au inundat publicul şi care nu puteau face decât să geamă de durere orice raţiune şi onestitate".

Ne închipuim cu ce încântare, după peste patru luni de despărţire, se reîntâlneşte cu micuţa prinţesă. Legătura lor se reia ca înainte. Bârfele nu au putut s-o întineze. Disputa referitoare la iezuiţi nu se domoleşte. Dar presiunea curţii scade în intensitate, iar Bernis, liniştit în privinţa sprijinului de care se bucură si în relaţii excelente cu Vergennes, împărtăşeşte cu el aceleaşi vederi largi şi de bun simţ, se mulţumeşte să îi amintească papei, destul de blajin, că trebuie să îşi respecte cuvântul dat, de care se pare că şi acesta a uitat. E limpede că papii n-au nici un chef să distrugă Compania lui lisus.

Străini de marcă vin cu duiumul la Roma. Bernis îi primeşte cu plăcere. Mme de Genlis, venită cu ducesa de Chartres, este si ea uluită: „Vă rog", îi scrie ea, să nu daţi uitării cu totul o persoană care vă păstrează cel mai sincer şi cel mai duios ataşament, pe care 1-aţi inspirat vreodată". Cucerită, tot ea mai scrie: „Exista în el un amestec de bonomie şi de finețe, de nobleţe şi de simplicitate, care făceau din el cel mai plăcut om pe care 1-am întâlnit vreodată. N-am văzut splendoare care s-o întreacă pe a sa. I se spunea regele Romei, cum şi era într-adevăr". Cum reuşise cardinalul să încălzească inima unei femei atât de reci?

Bernis îl întâlneşte şi pe Vivan Denon, la Napoli. Sculptor, acesta servise drept agent al lui Ludovic XV la curtea lui Frederic IV, regele celor două Sicilii. Viitorul autor al cărţii *Point de lendemain* îl călăuzeşte pe cardinal prin regiune şi îl duce să vizite şantierele arheologice. Pasionat de acest personaj, de inteligenţa şi de erudiţia lui, Bernis va obţine pentru el o rentă substanţială din partea regelui.

Dar ce şi-ar mai putea dori încă Bernis la Roma? Fastuos, vrednic de iubire si iubit de o amantă adorabilă, cu treizeci de ani mai tânără decât el, glorios, după ce s-a aflat la cârma politicii franceze si a dobândit recunoştinţa unui papă pe care el 1-a făcut, Bernis poate privi cu satisfacţie la viaţa lui; a avut parte de o carieră uluitoare, în care nu s-a abătut de la principiile lui; duşmanii i-au făcut rău, dar n-au izbutit niciodată să îl doboare. Un har misterios îl ocroteşte. Da, ce îi lipseşte în fond acestui om împlinit, care trăieşte în spiritul de libertate, de toleranţă şi de dragoste, care i-a acompaniat toată existenţa? Poate un martor al anilor tinereţii, în vremea în care înfocat, ambiţios, visa să cucerească puterea; un om în privirea căruia să-ţi poţi măsura drumul parcurs, gloria adunată şi cu care să poţi reînvia acele siluete fugitive, acele năluci de femei, care îţi bântuie amintirea. Or, omul acesta tocmai vine la Roma: îmbătrânit şi el, aventurier înăscut care n-a putut aduna nimic, gata oricând să cucerească doamnele, rămas acelaşi maestru al vorbelor frumoase, mereu parazit, schimbând locul pentru a schimba păcăliţii si creditorii, uzând de toate creditele şi de toate credulităţile: aventurierul aventurierilor, Casanova.

Iată-i pe camarazii din Veneţia, din nou împreună, având între ei tăciunii mereu fierbinţi ai amintirilor lor: mica vilă din Mur ano, voluptuoasele M.M şi C.C., viaţa care trece, bătrâneţea care a venit, iluziile, amorul. Şi la fereastra deschisă spre parfumul verii, Roma care conferă acestei regăsiri un aer de teatru, ca şi cum cei doi bărbaţi ar mai apărea pentru ultima oară pe cea mai frumoasă scenă din lume, înainte de a dispărea la rândul lor.

Ce mult ne-ar fi plăcut să ascultăm conversaţia lor: litania acelor „mai ţii minte...", între cei doi seducători.

Casanova ne-a lăsat o relatare despre această întâlnire. Ne vorbeşte, desigur, despre prinţea Santa-Croce, despre prinţ, despre rolul pe care 1-a jucat Bernis pentru a o împăca până la urmă cu soţul, care o surprinsese în domiciliul conjugal într-o companie galantă. Ne spune despre prinţesă că „era un giuvaer cizelat pentru a-1 face fericit pe un amant voluptuos şi filozof, cum era cardinalul". Casanova admiră această fericire dincolo de prejudecăţile şi de morala comună, pe care le întruchipează menajul în trei: „Vedeam în cardinal, în acest prinţ şi în frumoasa lui soţie trei fiinţe plăcute, destul de cuminţi, destul de libere de idei preconcepute, pentru a-şi putea face viaţa frumoasă prin mijloace nevinovate, fără a prejudicia cu nimic liniştea şi bună-cuviinţa societăţii generale". într-un cuvânt, nişte povestioare! Casanova nu ne redă latura „după douăzeci de ani" a reîntâlnirii sale cu Bernis. Poate că şi cardinalul avea rezervele lui. Cu un astfel de om, ai într-adevăr de ce să fii prudent. Bernis îi mărturiseşte, totuşi, lui Casanova că poartă în continuare corespondenţă cu M.M.: e limpede că nu se va schimba niciodată. Bernis îmbătrâneşte la fel de bine cum a trăit. Are pacea în suflet. Se bucură de toate satisfacţiile la care poate nădăjdui un cardinal, plus dragostea. Singura rană care îl mai doare şi acum este Franţa. Cum n-a putut s-o salveze, mai geme încă pentru ea. Are nişte presentimente sumbre, pe care i le împărtăşeşte lui Vergennes, în februarie 1787: „Am ajuns la o vârstă înaintată, dar aş vrea să fiu si mai bătrân. Mi-e frică de viitor". .ţ

21
Un ultim surâs printre ruine

Iubind pacea, toleranţa, concilierea, armonia personală şi socială, luptând dintotdeauna împotriva exceselor şi a violenţelor, Bernis vede cum lumea intră în fierbere. Din Franţa, îi parvin veşti ce anunţă o catastrofă, pe care el o prevedea de multă vreme. Inutilă Casandră, rumeni nu-l ascultase. Remediile pe care le propusese pentru a salva monarhia, pentru a o face mai puţin nedreaptă, mai umană, mai adaptată noilor realităţi, au devenit de acum înainte zadarnice. Ţara este împinsă inexorabil spre prăpastia războiului civil. Secolul acesta atât de sclipitor, talentat, rafinat, ca şi cum ar fi tânjit la suicidul unei fericiri pe care a ilustrat-o cu o strălucire inegalată, se va cufunda, pentru a realiza un ideal de justiţie, în barbarie şi haos. Capetele pudrate, împodobite cu aluniţe artificiale, puse în valoare prin jabouri din dantelă, cu ceafa scânteind de coliere lucrate admirabil, vor sfârşi înfipte în vârfuri de suliţă sau azvârlite în coşul cu tarate al călăului. Nu numai veacul se încheie cu zvâcniri însângerate, ci şi o întreagă lume.

în nici un caz, Bernis nu este făcut pentru a înfrunta o revoluţie. Nu mai are nici vârsta, nici optimismul necesar. Faptul că a avut dreptate nu îi provoacă decât o tristeţe în plus. De la Roma, în lumina verii care proiectează ultimele raze aurii peste amurgul unei societăţi, Bernis

asistă la producerea acestui haos ineluctabil, ale căror ecouri ajung până la el. Lucid, dar neputincios, ce-ar mai putea face? Se decide imediat. Confruntat cu agitaţia spiritelor, ambiţiile excesive, baletul oportunismelor, Bernis nu va încerca nimic ce ar fi fost contrar regulei sale de conduită. Doar n-o să se dezmintă tocmai acum, la şaptezeci si cinci de ani. Mai are şi altă opţiune, decât aceea de a rămâne fidel principiilor sale? De ce să rişte această dezonoare, pe care s-a priceput întotdeauna să o evite, chiar şi în cele mai scabroase împrejurări?

Anticlericalismul urcă până în vârful statului. Protestant, Necker s-a arătat întotdeauna ostil faţă de papalitate. Delegaţii în statele generale se dezlănţuie contra clerului care, după ce a vrut să se sustragă de la impozit, devine ţinta aleasă a tuturor resentimentelor si nemulţumirilor. Bernis prevede tot ce poate fi mai rău. A avut parte îndeajuns de iritările parlamentului din Paris şi ştie la ce excese se poate ajunge: „Cu cât vom cunoaşte mai bine caracterul naţiunii noastre, cu atât ne vom teme mai mult de inconvenientul şi primejdia Adunării Naţionale".

în scurt timp, în escaladarea dementă care urmează nopţii de 4 august, se trece la abolirea privilegiilor Bisericii. După desfiinţarea dijmei clerului, urmează annatele, beneficiile care reveneau papei, apoi, o dată cu Constituţia civilă a clerului, se trece la confiscarea bunurilor Bisericii şi, în consecinţă, se pune capăt veniturilor, din care Bernis îşi procură cea mai mare parte a resurselor: dintr-o dată, e ruinat. Nu-i mai rămâne decât leafa de ambasador, care se ridică la 20000 livre: „Am îndurat dizgraţia la tinereţe, dar şi la o vârstă mai înaintată, cu mult curaj şi fără ostentaţie; tăria sufletească nu-mi va lipsi acum, la capătul zilelor, şi nu voi regreta averea, decât pentru fericirea de

a face bine unui mare număr de persoane, pe care le ajutam să trăiască şi care vor ajunge în mizerie, în ceea ce priveşte averea mea, nu-mi va părea rău după ea, dacă ar fi sacrificată spre binele statului".

S-a încercat implicarea lui în evenimente, cerându-i-se să prezideze clerul din statele generale, încearcă să îl convingă să accepte acest lucru Montmorin, ministrul său, şi chiar regele, în zadar. Toate pretextele sunt bune pentru a eluda propunerea, care îl scoate în faţă mult prea târziu. Se caută un paratrăsnet, or, iată un rol pe care nu are nici un chef să îl joace. I-o spune limpede lui Montmorin: „Ţin pasul cu treburile de la Roma, care pot deveni supărătoare, însă mă situez mult sub problemele care preocupă astăzi Consiliul regelui şi întreaga naţiune. Maximele la modă nu sunt şi ale mele, şi cum am putea spera să readucem la vechile principii atâtea capete rătăcite, dacă autoritatea şi bunătatea regelui n-au putut face până acum nici o minune?!"

în pragul ruinei, Bernis vede cum, încetul cu încetul, încep să apară tot mai mulţi imigranţi. Primeşte la el nenumăraţi aristocraţi, veniţi să caute refugiu la Roma: ducesa de Polignac, prinţesa de Monaco, vicontele de Vaudreuil, ducesa de Guiche. Regretă că nu îi poate trata cu fastul de odinioară. Printre invitaţii săi de marcă, Bernis descoperă o femeie, de care se amorezează fulgerător: ducesa de Polignac, Yolande, încântătoarea prietenă a reginei Maria-Antoaneta, care se afişează cu vicontele de Vaudreuil. Fosta guvernantă a copiilor Franţei are patruzeci de ani. Frumuseţea ei, drăgălăşenia, farmecul îl determină pe baronul de Besenval să spună despre ea că este „cea mai frumoasă femeie a timpurilor ei". Un pic cam plictisit de prinţesa de Santa-Croce, faţă de care nu

se mai arată atât de asiduu, Bernis se înflăcărează din nou. La şaptezeci şi cinci de ani, inima lui bate ca la tinereţe pentru frumoasa exilată. O vizitează zilnic la palatul Stoppani, închiriat de ea. Din cauza ducesei, Bernis renunţă la obiceiurile lui şi chiar se sustrage de la obligaţii, de dragul câtorva clipe petrecute cu ea. Aceasta îl ţine în tensiune, îl face să spere. Cardinalul încearcă prin mii de mijloace să îi asigure, ei şi numeroaselor ei rubedenii, tot confortul posibil. Obţine cumva de la ea şi alte dovezi, decât cea mai duioasă afecţiune? Nenorocirea care îi uneşte, prăpastia care se cască sub paşii lor îi îndreptăţesc să facă toate nebuniile inimii, care par tare cuminţi, în comparaţie cu demenţa distrugătoare a vremurilor. S-au iubit cumva prin cotloanele retrase, din palatul Carolis, sau în budoarele discrete, din palatul Stoppani? Aceast ultim amor crespuscular îl ajută pe Bernis să înfrunte năruirea a tot ceea ce a iubit vreodată. Ducesa de Polignac întruchipează cu atâta graţie fastul, grandoarea şi rafinamentul curţii de la Versailles, transplantată prin dizgraţia timpului în oraşul artelor şi al soarelui. Prin ea, regăseşte tinereţea, în curând, ducesa va pleca la Veneţia. Bernis nu ştie că această doamnă a inimii lui va muri acolo, în anul următor. Despărţirea este sfâşietoare. Bernis rămâne singur, condamnat să asiste la dispariţia atâtor fiinţe dragi. O petrece cu privirea, la plecare, ultim surâs printre ruine. Nici un chip omenesc nu va mai putea de acum încolo să îi atenueze tristeţea sau să îi distragă atenţia de la evenimente: violenţa, fanatismul, care domnesc în Franţa, îl sfâşie.

Pe 23 decembrie 1790, Bernis primeşte decretul cerut de Adunare, potrivit căruia toţi funcţionarii, episcopii şi preoţii trebuie să jure pe Constituţia civilă a clerului, în-

cearcă să scape de această capcană, făcând nişte obiecţii, care nu reuşesc decât să amâne inevitabila lui înlăturare. Astfel, pe 23 februarie, îi scrie ministrului Afacerilor Externe, Montmorin, tatăl Paulinei de Beaumont, care avea să vină să moară la Roma lângă Chateaubriand: „Deşi supus mai mult decât oricine tuturor decretelor Adunării naţionale validate de rege, nu mă pot sustrage să nu profesez, într-un act autentic şi public, religia catolică, apostolică şi romană, în sânul căreia m-am născut, am trăit şi vreau să mor". Destituirea lui devine inevitabilă. Regele însuşi, într-un gest de înjosire patetică, îi comunică acest lucru. Bernis îi răspunde lui Montmorin: „Vă costă probabil mult să fiţi obligat să faceţi un cerşetor din cel mai bătrân dintre miniştrii regelui, cel mai fidel dintre supuşii lui şi, în mod cert, cel mai bun cetăţean care există în Franţa. Nu mă voi plânge de rigoarea exercitată contra mea. Ar fi însemnat să-mi trădez vechile jurăminte. Am jertfit totul pentru credinţa părinţilor mei şi pentru onoare, pe care ei au apărat-o întotdeauna cu dârzenie. Sărăcia, oricât de groaznică ar fi ea pentru un om de condiţia si de vârsta mea, nu m-a înspăimântat, si fără să ştiu ce-mi hărăzeşte Providenţa la capătul lungii mele cariere, mă arunc în sânul ei, unde mă simt fericit şi liniştit".

Un pic mai târziu, toate bunurile pe care Bernis le deţine la Albi vor fi confiscate şi risipite prin licitaţii, iar castelul Saint-Marcel va fi lăsat pradă tâlharilor. Bernis îndură suprema umilinţă, când asistă la sosirea succesorului său la ambasada din Roma, contele de Segur. îl întâmpină, totuşi, cu bunăvoinţa lui obişnuită.

Vede dispărând, unul câte unul, toate vestigiile lumii pe care a cunoscut-o. Vestigiu el însuşi al unor timpuri apuse, i se apropie ceasul când va porni pe urmele lor. După

moartea pe eşafod a regelui, apoi a reginei, se simte supravieţuitorul unui veac năruit. Scăpând de sărăcie gratie unei pensii pe care i-o acordă curtea Spaniei, prin intermediul prietenului său Monino, ajuns prim-ministru, Bernis nu mai are legături cu această Franţă care nu mai este a sa. Pluteşte în derivă ca o epavă glorioasă a Vechiului Regim, în opulenţa crepusculului roman. Pe 31 octombrie 1794, îşi întocmeşte testamentul. Pe 3 noiembrie, se stinge din viaţă. Trupul său este transportat la Saint-Louis-des-Francais, în această biserică unde o piatră funerară îl pomeneşte si acum. Este plasată în faţa monumentului înălţat, ceva mai târziu, de către Chateaubriand în memoria Paulinei de Beaumont; acelaşi Chateaubriand care, revenind mai târziu la Roma, la rândul lui ambasador, va visa să îl egaleze pe predecesorul său, a cărui legendă continuă să dăinuie.

Bernis, omul plăcerilor, omul puterii, marele slujitor al statului, dispărea arătând un ultim chip, pe cel al creştinului, al păcătosului, fireşte, dar al creştinului, cum nu încetase niciodată să fie. Slăbiciunile nu ştirbeau cu nimic fermitatea convingerilor unui om fidel credinţei sale, regelui său şi jurămintelor sale. Să nu uităm ce îi scrisese lui Vergennes, ca şi cum ar fi prevăzut vremurile viitoare: „Am doi stăpâni, unul este Dumnezeu, celălalt regele, şi niciodată nu voi avea alţii".

22
Aripile legendei

Mort, Bernis scăpa în fine de reaua-voinţă a semenilor, care, în mod ciudat, îl hărţuise toată viaţa. Şi asta, proba-, bil, pentru a compensa şansa care îl favorizase întotdeauna. Ce-ar însemna o viaţă fără umbre? De acum înainte, invidia nu-1 mai putea atinge. Intra într-o lume luminată de un cer mai pur. Chiar dacă mai avea detractori, i se făcea totuşi dreptate; supravieţuia prin legenda sa; o legendă întreţinută de o elită: acei „happy few" care, din generaţie în generaţie, îşi predau flacăra şi păstrează amintirea lui mereu vie, aproape întinerită, de cartinal atipic. Sainte-Beuve, atât de curios şi de pertinent în descoperirile sale privind gloriile trecutului, îi consacră trei articole în *Lundis:* Bernis, catolic voluptuos, păcătos sfâşiat lăuntric între alcov şi altar, trezeşte un ecou de simpatie în sufletul întortocheat al celui care a scris *Volupte.* Fraţii Goncourt îl găsesc pe drumul spre Mme de Pompadour şi se ambiţionează să îi zugrăvească un portret sensibil şi corect. Barbey d'Aurevilly, vestit pentru aversiunea sa faţă de „detestabilul" secol al XVTH-lea, salută în el pe omul aflat la marginea politicii, a religiei, a veacului însuşi, în fine, în plin război rece, Roger Vailland, cel mai puţin previzibil lăudător al lui, vede în Bernis un revoluţionar fără revoluţie, un Julien Sorel, care, în epoca noastră, ar fi dat sutana pe panoplia intelectualului şi breviarul pe *Capital.*

Politica îşi are detractorii ei. Sainte-Beuve pe care îl încântă personajul monden, îi contestă un adevărat temperament de şef: „Nu avea energia oţelită a unui om de stat, aşa că, după elanul primelor succese, constituţia lui, pusă la o prea grea încercare, a cedat vizibil. Nu face parte din categoria celor cărora li se recunoaşte dreptul de a spune: eu! Natura nu l-a însemnat pe frunte cu pecetea conducerii şi a autorităţii. Nu s-a priceput nicidecum să cucerească din jurul său acest ascendent, care nu se acordă niciodată celor cărora le poate fi refuzat". Iar Sainte-Beuve, care nu are o opinie originală în privinţa acestei frontiere neclare, care împărtăşeşte eşecul şi reuşita socială, preferă ca de obicei să se mărginească, prudent, la verdictul societăţii. Nu-i plac atipicii şi nici marginalii. Asta este limita lui. Să o acceptăm: „Bernis nu va fi niciodată un mare ministru conducător. Ar fi putut să fie? Nu am habar. Soarta nu i-a lăsat răgazul să îşi repare greşelile, nici să-şi corecteze acţiunile îndrăzneţe: dar Bernis va fi un excelent ambasador. Va fi modelul de ambasador al Franţei la Roma, timp de douăzeci de ani".

„Model de ambasador"! Chiar este aceasta o calitate cu adevărat interesantă, ce merită reţinută din punctul de vedere *sub speciae aeternitatis,* unde se plasează Sainte-Beuve? Cum a remarcat atât de bine Proust, care era exasperat de Sainte-Beuve, există momente în care criticul, oricât de inteligent, oricât de larg în alte privinţe, rosteşte nişte fraze înguste şi convenţionale, care aplatizează şi cele mai mari mize ale vieţii omeneşti, aducându-le la nivelul convenienţelor mondene.

Părerea lui Sainte-Beuve despre slăbiciunea de caracter a lui Bernis a fost reluată destul de des. Barbey d'Aurevilly, întocmind lista tututor contemporanilor care l-au

sfârtecat, cu multă bucurie, pe cardinal în scrisorile sau în Memoriile lor - Marmontel, Bărbier, d'Argenson, mareşalul de Richelieu, Senac de Meilhan, Choiseul, Palissot -, îi conferă laurii lui Soulavie „care a fost pentru istorie, ceea ce Fouquier-Tinville a fost pentru justiţie". Anticlerical, ostil monarhiei, Soulavie îl urăşte pe Bernis, în care vede întrupat parcă tot secolul XVIII, pe care îl detestă. In toate lucrările apocrife, pe care le-a conceput, nu există să nu scoată ghearele la cardinal. Barbey d'Aureville, deşi foarte fermecat de Bernis, se întristează când se gândeşte la „ forţele irosite din acest om care n-a fost, în fond, decât încă un neputincios, într-o guvernare imposibilă" . Mai adaugă şi un reproş - prietenia cu o favorită nedemnă: „Fardul marchizei îl mânjeşte pe obraz, iar roşul acesta Bernis nu şi-1 va şterge niciodată de pe faţă". Dar a fost Bernis un mare cap politic, un om făcut pentru acţiune? Nu se poate ascunde faptul că mulţi istorici îl judecă, totuşi, cu severitate, uneori pe nedrept, făcându-1 răspunzător de nişte erori, care nu numai că nu i-au aparţinut, dar pe care le-a şi combătut, mai cu seamă cele datorate încăpăţânării doamnei de Pompadour. Istoricii aceştia au tendinţa de a-1 asocia cu greşelile domniei, cu frivolitatea vinovată a regimului. Reputaţia de om galant, versurile deocheate atrag, în mod evident, reproşurile de superficialitate, de mondenitate. E uşor să îl caricaturizăm, scoţând în evidenţă versificatorul, abatele voluptuos, care a profitat de favorurile favoritei, pentru a obţine toate beneficiile posibile de la o putere, a cărui povară 1-a zdrobit într-un final. Portretul de mai sus se explică şi prin prejudecăţi: lumea face din acest aristocrat, cardinal fără mari convingeri religioase, prototipul curteanului arivist din Vechiul Regim.

Dar Bernis are şi adepţii săi printre istorici, în afară de Frederic Masson care i-a publicat Memoriile, Jacques Bainville i-a luat apărarea si a găsit justificări pentru politica de răsturnare a alianţelor care, departe de a fi, după opinia lui, o intrigă de la curte, un capriciu, „a fost o operaţie seriosă şi bine gândită". Bainville admiră la Bernis faptul că acesta a fost primul care a semnalat pericolul pe care Prusia îl reprezenta pentru Franţa: „în 1756 şi 1757, Bernis a înţeles, aşadar, că primejdia în Germania era prusacă. Şi-a dat seama, de asemenea, cât de grea era sarcina noastră, din moment ce atunci când Anglia ne provoca la o luptă redutabilă, noi eram angajaţi, prin Frederic, într-un război continental". Iar aceste merite, pe care i le recunoaşte lui Bernis, îi oferă prilejul de a-i critica dur pe enciclopedisti: „Faptul că scriitorii emancipatori ai secolului al XVIII-lea nu au văzut, au refuzat să vadă pericolul prusac este zdrobitor pentru filozofia lor politică. Eroarea aceasta dovedeşte incapacitatea lor de a înţelege mersul lucrurilor şi de a sluji progresului, pe care 1-au invocat atât de mult. întorcându-se împotriva Prusiei si apropiindu-se de Austria, monarhia franceză demonstrase cât de important este să te poţi ridica deasupra unei prejudecăţi vechi de trei veacuri. Filozofii si-au arătat slugărnicia gândirii, gustul lor pentru rutină. S-au plasat la nivelul mulţimii neştiutoare şi lipsite de simţ critic." Pierre Gaxotte, care îmbrăţişează majoritatea tezelor lui Jacques Bainville, nu nutreşte nici el mai puţină stimă pentru cardinal: „Bernis este marele om din Consiliu, dar Bernis, uzat, se va trece repede".

întâlnim deja la Albert Sorel o opinie despre Bernis, care ţine deopotrivă de consideraţiile lui Sainte-Beuve în privinţa caracterului, dar şi de părerile lui Bainville refe-

ritoare la intuiţia politică: „Toată urbanitatea şi toată politeţea din lume nu pot face un om de stat. (Bernis) nu avea nici structura mentală, nici constituţia şi caracterul de care este nevoie pentru a fi un bun conducător şi pentru a negocia marile chestiuni în crizele de stat". Sorel recunoaşte, totuşi, că ideea lui Bernis de a lăsa statele germane să se sfâşie între ele, în loc de a interveni era „formidabilă": „Germania", spune Bernis, „singura putere de care Franţa trebuie să se teamă că i-ar putea cotropi graniţele, se va fi epuizat contra ei însăşi". „Iată", adaugă Sorel, „un plan în genul lui Pitt: Bernis nu avea nicidecum stofa necesară pentru a-l executa, iar Ludovic XV nu era în stare să susţină un proiect de acest fel şi nici să suporte un ministru, care l-ar fi conceput". Această judecată aruncă o lumină îngrijorătoare asupra domniei. Prin urmare, nu era nimic de făcut!

Este ceea ce gândeşte si Barbey d'Aurevilly: „în ciuda superiorităţii sale incontestabile, n-ar fi putut împiedica prăbuşirea acestei guvernări care îi cădea pe mâini, când vroia să o susţină, şi care tot la fel s-ar fi prăbuşit şi pe mâinile, pentru prima oară degeaba atotputernice, ale cardinalului de Richelieu". Dar se putea concepe, oare, existenţa unui Richelieu, cu un Ludovic XV care suportase şi aşa cu dificultate tutela totuşi blândă şi convenabilă a cardinalului de Fleury? Monarhia nu a cunoscut mari miniştri fără nişte mari regi, care să-i inspire sau să-i lase liberi să acţioneze: s-a văzut cum un Ludovic XIII, slab din fire, a acceptat să încredinţeze puterea unui om puternic, de care politica sa avea nevoie; Ludovic XIV, la rândul lui, le insufla miniştrilor forţă şi teluri măreţe: un Colbert, un Louvois sunt nişte mari executanţi la ordinele regelui. Necazul cu Ludovic XV este că îi moşteneş-

te pe ambii înaintaşi: slab din fire, ca Ludovic XIII, *refuza* totuşi, ca Ludovic XIV, să delege puterea. Ca tutelă, nu o suportă decât pe cea a unei femei: iată de ce domnia sa pare că şchioapătă, că este un dezastru presărat cu ocazii ratate. Dacă i-ar fi încredinţat întreaga putere lui Bernis, ar fi putut, .oare, acesta să repună Franţa pe picioare? Cine poate şti?

Când vrem să evaluăm activitatea lui Bernis cât s-a aflat la putere, marea dificultate vine din faptul că niciodată puterea nu i-a aparţinut în totalitate: întotdeauna a trebuit să o împartă cu ceilalţi miniştri, cu regele, cu Mme de Pompadour. Acest stil de a guverna, fără să existe cineva responsabil şi capabil să dea imbolduri sau să stabilească mijloacele, devenea debilitant şi, în timp, catastrofal.

O dată cu reculul necesar, ne dăm seama că cel mai mare obstacol care s-a aflat în calea lui Bernis pentru a-i bara orice posibilitate de a înfăptui măreaţa operă politică, pe care era capabil să o conceapă si, desigur, să o execute, este chiar Mme de Pompadour. De unde şi toată dificultatea pentru el: ei îi datora totul, cariera, funcţia de ambasador, numirea în Consiliul regelui. La el, prietenia, recunoştinţa au biruit ambiţia gloriei. Nu a făcut pasul ingraditudinii necesare. Lipsă de îndrăzneală, scrupule, cultul onoarei, dezgust faţă de manevrele josnice şi faţă de intrigă? Un pic din toate. A aşteptat zadarnic ca regele să fie rege, să îi pese în primul rând de regat, de onoarea lui, de fericirea poporului său. Dar, cum se iveau atâtea ocazii, ar fi trebuit să acţioneze cu mai mult cinism, potrivit formulei: *ad augusta per angusta* (spre glorie pe căi sinuoase). Da, trebuia să o fi sacrificat pe Mme de Pompadour. Nu numai în interesul lui, ci şi în cel al statului. Neputând să o convingă să facă pace, ar fi trebuit să o

ucidă... politic, desigur, să o înlăture. Dar Bernis nu s-a încumetat niciodată să procedeze aşa. Nici măcar nu i-a venit o asemenea idee. Nu era el bărbatul, care să comită o josnicie faţă de o femeie căreia îi datora totul; iată meritul lui ca bărbat, dar iată totodată şi slăbiciunea lui, poate, ca om de stat. Richelieu, ce-i drept, nu ar fi pregetat, nici Mazarin, de altfel. Bernis nu era din această spiţă. Cu-atât mai rău şi cu-atât mai bine.

Dacă privim mai îndeaproape, constatăm că Choiseul a preluat câteva planuri politice de la Bernis. Le-a aplicat prea târziu, dându-le o situaţie preferenţială austriecilor: pace pe frontul continental, alianţă cu Spania pentru a contra Anglia - ceea ce va deveni pactul de Familie -, încercare de refacere a finanţelor. Preţul ce a trebuit plătit pentru toate astea a fost, desigur, foarte greu: expulzarea iezuiţilor, prin demagogie faţă de parlamentul din Paris, şi, din cauză că pacea pe continent nu s-a putut încheia la timp, dezastruosul tratat de la Paris, care consfinţea pierderea coloniilor franceze. Rămâne întrebarea: de ce Bernis n-a putut aplica el acest plan? Nu se bucura, oare, de toată încrederea regelui? Nu a ştiut să o domine pe Pompadour, aşa cum a reuşit să facă Choiseul, care avea, fată de el, avantajul de a se culca, acum, cu favorita. Choiseul, totuşi, nu a încercat să o contreze făţiş. A acţionat pe sub mână. Şi exact în ziua când se împlinea un an de la plecarea lui Bernis în decembrie 1759, Choiseul îi scria vărului său, Choiseul-Praslin, ambasador la Viena, pentru a o preveni pe împărătească că dispoziţiile Franţei se schimbaseră: „Nu avem nicidecum intenţia de a sacrifica interesele Franţei, pentru cele ale casei de Austria, la fel cum nici această casă nu şi-ar sacrifica interesele de dragul nostru, după cum o dovedeşte". Bernis căzuse în

dizgraţie, tocmai fiindcă propusese această pace, în urmă cu un an.

Probabil că îi era prea teamă de dezonoarea la care se expunea, în caz de eşec - iar regimul era în pragul falimentului. El, de obicei atât de conciliant, a vrut să forţeze pacea, pentru a evita nişte sacrificii inutile. Bernis n-a acceptat să se joace cu focul, lăsând să curgă evenimentele şi catastrofele, până în punctul în care lumea ar fi ajuns să se dezmeticească. I-a lipsit această facultate atât de importantă în politică: să ştii să aştepţi momentele prielnice, în loc să vrei să forţezi adversităţile. Dar nu greşea când credea că, pe termen lung, aceste amânări, această politică plină de capricii, făcută pentru a-i fi pe plac doamnei de Pompadour, aveau să distrugă definitiv prestigiul şi finanţele monarhiei.

Ambiţia este ceea ce conferă personalităţii lui Bernis adevărata ei amploare. Această pasiune care îl tracasează, îl chinuie, îl împinge să înfăptuiască lucruri măreţe, dar pe care delicateţea l-a împiedicat să o ducă până la capăt, schiţează adevăratul său portret, complex, contradictoriu. Ambiţioşi se găsesc pe toate drumurile; dar ambiţioşii sentimentali sunt o specie mai rară. Căci, dacă există mii de motive pentru care să ne intereseze persoana lui, care oferă atâtea faţete - poetul, academicianul, bărbatul cu succes la femei, cardinalul care îşi suflecă sutana peste conclave ca să se ducă la amanta lui, ambasadorul la Veneţia, care trece zglobiu de la Consiliul celor Zece la chefuri în patru -, Bernis atrage mai ales prin calitatea dorinţei sale de glorie. Nici posteritatea admiratorilor săi nu se explică altfel. Nimeni n-a meditat mai mult decât el la reuşită; nimeni nu te incită, la fel de mult ca el, să reflectezi la măreaţa şi dureroasa pasiune pentru putere.

„Fericirea cardinalului de Bernis", scrie Robert Mauzi, „ţine de surprinzătorul echilibru dintre intensitatea dorinţelor lui şi răceala planurilor în care le înveleşte, aptitudinea de a aştepta când clocoteşte de nerăbdare, felul lui de a se servi de ceilalţi, amuzându-se în acelaşi timp, puterea de a supune orice ispită - tandreţe sau libertinaj - unui ţel capital, nefăcând niciodată nimic, nici măcar un vers prost, care să nu aibă un rost anumit. Dar această asceză a arivismului, plină de lupte şi de timpi morţi, nu rămâne fără răsplată: «Am izbutit să obţin tot ce mi-am dorit cu tărie; dar şansa mi-a refuzat întotdeauna favorurile ei, aşa că a trebuit să i le smulg»[1]".

Ce sunt, de altfel, Memoriile lui, dacă nu un breviar pentru ambiţioşii de calitate, altfel spus cei care au puţine şanse să parvină, în fotoliul în care, aţâţând tăciunii din vatră, amanţii decăzuţi de la putere meditează la prăbuşirea lor, la eşec, la dizgraţie, Bernis apare ca o minunată consolare. Inversează datele jocului social, care stipulează că, obligatoriu, câştigătorul este şi cel mai bun. Ne strecoară la ureche că lucrurile stau exact pe dos, că eşecul reprezintă patria unei aristocraţii, căreia i se va face dreptate într-o bună zi. Filozofia sa pe această temă încape într-o singură *fraza:* puterea este cel mai înverşunat duşman al fericirii. Şi cu el, cu lecţiile sale de stoicism epicurian, te îndemni să îl crezi. Cartea sa este, categoric, cel mai bun leac ce se poate administra convalescenţilor, mutrelor sparte, estropiaţilor, acidentaţilor de tot felul, în fine tuturor celor care, din ambiţia funcţiilor sau a onorurilor, s-au pocnit cu nasul de pământ.

Din Memoriile sale, ca şi din scrisorile adresate vechiului său complice, Pâris-Duverney, marele financiar,

Robert Mauzi, *Le bonheur au XVIIF siede*

creatorul Şcolii militare, devenit eremit şi horticultor amator, s-ar putea extrage un savuros florilegiu de maxime, aforisme si reflecţii, care au toate legătură cu ambiţia. De la răsăritul până la amurgul marelui soare care îi luminează viata, Bernis meditează necontenit: există ambiţia dinaintea puterii, ambiţia când deţine puterea şi ambiţia stinsă a celui respins.

Originalitatea ascensiunii sale vine din faptul că s-a decis lent, ca şi cum voinţa lui la începuturi s-ar fi împotmolit într-un fel de lene. Ne vin în minte cuvintele prietenului său Duclos, care spunea despre el, cu umor, pe vremea când, tânăr abate si poet lefter, îşi fixa drept ţel, cu modestie, o rentă de 6000 livre: „Văzând cât de greu este să faci o avere mică, s-a hotărât să încerce să îşi făurească o avere mare".

Nerăbdării pe care a avut-o de a reuşi, îi urmează după putere o dulce filozofie a vieţii. Se gândea, probabil, adesea, la sfaturile pe care i le dădea Pâris-Duverney când, tânăr ambasador la Veneţia, se plângea că stagnează într-o fundătură. Bătrânul financiar filozof îi potolea ardoarea cu vorbe de o mare înţelepciune: „Totul pe lumea asta depinde de circumstanţe, iar aceste circumstanţe cunosc nişte revoluţii atât de frecvente, încât cel mai înţelept lucru este să fii pregătit să le percepi, în momentul în care ajung la tine. E periculos aproape întotdeauna să încerci să le forţezi; nu te alegi decât cu chinuri, care cresc pe măsură ce speranţele noastre se tot risipesc, si aşa ne trece viaţa, fără să găsim o clipă de satisfacţie. Să acţionăm, aşadar, întotdeauna, dar să nu forţăm nimic". Iar Bernis îi răspundea entuziasmat că era de acord: „în ceea ce priveşte cetăţile, trebuie să ştii să ridici asediul, atunci când ştii că se apără de prea multă vreme". Şi se arăta

deja înţelegător: „Să nu luăm cu asalt cetăţile si nici să nu le refuzăm pe cele care vor să se predea de bună voie".

Această ambiţie febrilă, analizată cu o luciditate rece, a impus legenda sa. Răsărind dintre dărâmăturile Vechiului Regim, fantomă plină de graţie a unei monarhii dispreţuite şi discreditate, Bernis a împlinit un alt destin, de data aceasta postum. Aici, toate virtualităţile vieţii sale au înflorit miraculos: seducţia, onestitatea sa au proiectat în viitor o lumină care fascinează. El dă eşecului, dizgraţiei, exilului o dimensiune filozofică şi morală. A decădea de la putere, a cunoaşte ingratitudinea prinţilor sau a sufragiului universal nu mai constituie, gratie lui, o infamie, ci şansa unei meditaţii, în obsesia generală de a parveni, de a câştiga, el întruchipează un contraexemplu: perdantul care câştigă ulterior şi îşi ia revanşa pe un teren mai puţin efemer decât reuşita.

Mulţi oameni celebri la vremea lor, glorioşi chiar, dispar fără să lase urme; amprenta vieţii lor se rezumă la câteva date, funcţii, grade, victorii, şi cam atât. Ca si cum existenţa lor nu ar conţine nici o lecţie folositoare generaţiilor viitoare; ca şi cum viaţa lor mistuită de necesitate, circumstanţe, mărginită de pofte, n-ar fi avut acces la izvoarele vii ale spiritului. Ai impresia că oamenii aceştia nici n-au avut suflet, nici măcar fărâma aceea de suflet pe care ti-o poţi încropi cu un pic de elan generos, bunătate, ţeluri grandioase, elevaţie. Vii, puteau amăgi; morţi, lumina s-a stins; nici o mărturie nu s-a păstrat după moartea lor, nimic care, venind din partea lor, ar fi putut lumina cât de puţin marea familie umană, atât de avidă, totuşi, să decripteze semnele pe care ni le adresează oamenii din trecut.

Cum se face că Bernis învins ne face să visăm, ne interesează mai mult decât Choiseul, amicul său inamic, fal-

sul său frate, care totuşi i-a răpit gloria politică? Choiseul a epuizat în acţiune, în plăceri, ceea ce avea de spus. Statuia sa este solid plantată la răspântia istoriei, dar nimănui nu i-ar veni ideea să mediteze asupra vieţii lui, să caute în ea o înţelepciune: om al plăcerilor al ambiţiei, al jocului social, Bernis s-a stins o dată cu focurile care ardeau în el. Simpatic, glumeţ, de o inteligenţă prodigioasă pe scena puterii, exilul îl anihilează; nu găseşte la Chanteloup un teren pentru a-si cultiva viaţa interioară, pentru a aprofunda sensul faptelor sale; se ofileşte departe de intrigă si, turbat dintr-o dată, se apucă să muşte, în cro-
l chiurile Memoriilor, tot ce devine motiv de
ranchiună.
\ Fericirea de a trăi se preschimbă pentru el în
amărăciune;
l ura a devorat bonomia; împroaşcă furios, pe hârtie,
fiere
l şi dispreţ. Nimeni nu e văzut cu ochi buni: nici regele, pe care îl numeşte despot veleitar, rob al simţurilor, nici Mme de Pompadour, căreia îi datorează cariera, dar pe care o reduce la rolul de curtezană vanitoasă.

Acest proiect de Memorii, care se hrăneşte din resentimente josnice şi amare ajunge să îl scârbească şi pe el; îl abandonează, în fond, nu are ce să ne spună. Si ni se pare tare ciudat să vedem cum moartea stinge definitiv flacăra unui personaj, care a făcut risipă de atâtea vorbe de duh, de atâta umor şi ironie. Nici o frază nu ne leagă de acest om, nici o expresie, nici un stil nu redă o lume lăuntrică vrednică de a-i supravieţui. Nu rămâne decât imaginea unui mare senior al politicii, în dantele sau în platoşă, aşa cum apare în tablourilor lui Van Loo şi ale lui Rigaud. Dar omul Choiseul? Acest monstru de energie, de petulanţă, de activitate s-a golit de substanţă şi s-a topit în faptele sale.

Bernis reprezintă contrariul. Cardinalului i-a plăcut să lanseze în viitor nişte seminţe roditoare - nu numai Me-

moriile sale, care nu reclamau neapărat publicarea -, doar o sticlă aruncată în mare, pentru a spune şi a restabili câteva adevăruri. Se temea de rea-voinţă şi dincolo de moarte. Două cuvinte, două rânduri sunt de ajuns: personajul se însufleţeşte, omul trăieşte, îl auzim, îl vedem. Niciodată trăncăneală. Cu el, se trece imediat la subiect, ignoră banalul, anecdoticul nesemnificativ. Prin experimentul puterii, Bernis a căutat să priceapă ceva mai însemnat şi mai mare, decât propria lui persoană: necontenit, caută să interpreteze semnele care fac ca viaţa sa să fie în rezonanţă cu viitorul şi, cine ştie, legată, poate, prin căi obscure chiar cu veşnicia.

Gândindu-ne la Bernis, La Bruyere pare mincinos: „Ambiţioşii te scârbesc de ambiţie". Bernis a reuşit minunea de a ne face să iubim deopotrivă ambiţia şi pe ambiţioşi, atunci când aceştia seamănă cu ea. N-a făcut, poate, decât să purifice arivismul, curătindu-l de imoralitate, de cinismul care disimula marele şi frumosul principiu al ambiţiei cavalereşti. El l-a înnobilat. A restituit reuşitei adevărata ei miză, fără de care nu este decât o cursă iluzorie: a avea succes, dar nu cu orice preţ.

Fără această nobleţe, ar mai rămâne Bernis o figură aşa luminoasă? Viaţa sa marcată de spirit nu este o sursă de meditaţie, decât pentru cei care au ambiţia de mărire nu pentru a câştiga, ci pentru a se împlini. Iată o idee nouă - sau foarte veche - pe care Bemis ne-o aduce şi o lasă moştenire vremurilor noastre de carierisme reci, management plicticos şi necruţători controlori de rentabilitate: fericirea. Ce mai rămâne din reuşită, atunci când ai lăsat să-ti scape fericirea printre degete? Un mormânt steril şi anonim, unde se spulberă pasiunile stinse.

Bibliografie

Dintre toate lucrările pe care le-am consultat, le citez pe acelea faţă de care am o datorie specială.

FREDERIC MASSON: *Leş Memoires ct Ies kttres du cardinal de Bernis (Memoriile si scrisorile cardinalului de Bernis),* Pion et Nourrit, 1878. Pornind de la această remarcabilă ediţie, am republicat şi prefaţat *Leş Memoires du cardinal de Bernis (Memoriile cardinalului de Bernis),* în 1980, cu nişte note de Philippe Bonnet, la Mercure de France.

SERGE DAHOUI: *Le cardinal de Bernis ou la royaute du charme (Cardinalul de Bernis sau domnia farmecului),* Editions Lienhart, 1972.

RENE VAILLOT: *Le cardinal de Bernis, la vie extraordinaire d'un honnete homme (Cardinalul de Bernis, viaţa extraordinară a unui om integru),* Albin Michel, 1985.

PAUL HAZARD: *La pensee europeenne au XVIII" siecle (Gândirea europeană în secolul al XVIII-lea),* Paris, 1946.

EDMOND şi JULES DE GONCOURT: *Madame de Pompadour,* Paris, 1878. *La Femme au XVIIF siecle,* Paris, 1903.

JEAN DE VIGUERIE: *Histoire et dictionnaire du temps des Lumieres (Istoria si dicţionarul epocii Luminilor),* Bouquins, Robert Laffont.

ROGER VAILLANT: *L'eloge du cardinal de Bernis dans le Regard Froid (Elogiul cardinalului de Bernis în Privirea Rece),* Editions Grasset.

JEAN HAECHLER: *L'Encyclopedie: Ies combats et Ies homrnes (Enciclopedia: luptele şi oamenii),* Belles lettres, 1998.

PIERRE GAXOTTE: *Le siecle de Louis XV (Secolul lui Ludovic XV),* Fayard.

MICHEL ANTOINE: *Louis XV (Ludovic XV),* Fayard.

EMMANUEL LE ROY LADURIE: *Histoire de France. L'Ancien Regime (Istoria Franţei. Vechiul Regim),* vol.3, Hachette Litterature.

ura.

Mulţumiri

Le mulţumesc în mod deosebit lui Georges Liebert şi lui Jean Haechler, care au acceptat să îmi recitească manuscrisul, aducându-i luminile lor.

Mulţumesc lui Alienor de Sigalas, care a efectuat cercetările de documentare.

24$

nicnrj|fi

f4

t.lf••.".1

Cuprins

1. Biblioteca lui Quasimodo 9
2. Un cuvânt care face furori 15
3. Haz de necaz 20
4. O delicioasă sală de aşteptare 27
5. Singura slăbiciune a unei femei fidele 37
6. Să reuşeşti în viaţă prin femei 46
7. „Amour" rimează cu Pompadour 57
8. Favoritul favoritei 63
9. Nisipurile mişcătoare de la curte 72
10. Amantul din Veneţia 90
H. *Voluptăţile mascate de la Murano* 100
12. Baletul ambiţiilor 111
13. Viorile din Viena 123
14. Un cuţit în inima monarhiei 137
15. Prietenul, fratele, ucigaşul 151
16. Imposibilul menaj în trei 163
17. Melancolia puterii dispărute 177
18. Voltaire îl tachinează pe arhiepiscopul d'Albi 188
19. Iezuiţii la frigare, un papă otrăvit 185
20. Din dragoste pentru o prinţesă romană 211
21. Un ultim surâs printre ruine 222
22. Aripile legendei 228

APARIŢII EDITORIALE
Semestrul I / 2003

Pentru semestrul întâi al anului 2003, Editura VIVALDI vă propune următoarele titluri în colecţiile:

1. Literatura lumii

CARMEN SYLVA

Colţul penaţilor mei (voi. 2) 200 pag.

Traducerea si Addenda: DUMITRU HÎNCU

Alături de valoarea de document asupra mediului în care a văzut lumina zilei, a crescut si s-a format cea care a devenit, deopotrivă, poeta Carmen Sylva şi Elisabeta I, prima regină a României si de incontestabile valenţe literare, „Colţul penaţilor mei" este şi o frescă a trăirilor unui suflet şi a unei conştiinţe de o mare, seducătoare sensibilitate.

Trăsături care în cursul vremii s-au răzbunat adesea asupra poetei şi reginei, în pofida marii ei dorinţe de a fi de folos, de a se dărui celor din jur şi semenilor îndeobşte. Un astfel de moment de intens dramatism şi mari complicaţii i-a pricinuit afecţiunea, preţuirea ei pentru tânăra, pe atunci, Elena Văcărescu, în circumstanţele descrise de I.G. Duca.

ERICH MĂRIA REMARQUE

Popas la orizont

Reeditare

LESLEY DOWNER

Gheişa 500 pag.

Traducerea: ELENA GIURCĂ

Japonia. Japonia şi fascinaţia pe care o exercită asupra oricărui european. Japonia modernă, cu tot ce înseamnă tehnologie de vârf, cu mâncărurile şi obiceiurile ei ciudate în ochii europenilor

dar mai ales, Japonia veche, Japonia cea de demult, cu împăraţii şi dregătorii ei, îmbrăcaţi în straie ciudate; cu samuraii ei, în stare să-si dea viaţa pentru cei în slujba cărora erau; cu vârful mereu învăluit de ceaţă al muntelui Fijy, nelipsit din mai toate stampele vechi; cu minunatele ei pagode şi grădini artificiale; cu ricşele şi curtezanele plimbate în ele - gheişele.

Dar ce sunt gheişele sau mai bine zis ce au fost ele odinioară, în anii de înflorire ai Japoniei? Mai există oare gheişe în zilele noastre?

întrebări incitante la care a încercat - şi a reuşit - să răspundă Lesley Downer, autoarea acestei minunate cărţi.

JEFFREY ARCHER / FF 8282

***Jurnal de** închisoare* 300 pag.

, Traducerea: RUXANDRA FRUNTELATĂ

Jurnalul lordului Archer din primele trei săptămâni de temniţă este o relatare captivantă a vieţii într-o închisoare britanică de maximă securitate, tot atât de palpitantă ca si romanele sale.

Este în acelaşi timp un act de acuzare la adresa sistemului penal.

Povestirile colegilor săi de închisoare: ucigaşi, peşti si vânzători de droguri, sunt adeseori istorii mişcătoare despre speranţă.

„Aceasta este Marea Britanic în secolul XXI, nu Turcia, nu Nigeria, nu Kosovo, ci Britania."

Ziua a V-a
Luni 23 iulie 2001 a.m.
FF 8282

2. Feţele văzute şi nevăzute ale istoriei

, ANDREW WHEATCROFT

- *Habsburgii, personificarea unui **imperiu*** 600 pag.

Traducerea: ROXANA POPESCU

Scopul principal al acestei lucrări este de a prezenta modul în care HABSBURGII au perceput imaginea propriei familii de-a

lungul secolelor în care au dominat sfera politică europeană si de a examina imaginea pe care, mai mult sau mai puţin conştient, au oferit-o lumii întregi.

Această lectură se adresează tuturor celor care doresc să înţeleagă în profunzime lumea europeană.

Ce altă casă regală a dat naştere unor figuri atât de celebre precum Juana cea Nebună,... „eroina fertilă" Măria Tereza... sau „vizionarul" Maximiliam, „împăratul" Mexicului?

CARDINALUL DUCE DE RICHELIEU

Memorii (voi. I+II) 740 pag.

Traducerea: TEODORA POPA MAZILU

GREG KING

Ducesa de Windsor 300 pag.

Traducerea: ILEANA CULCE A

Bazându-şi investigaţia pe surse inedite, mărturii, documente, memorii nepublicate până acum, reputatul istoric american Greg King prezintă pentru prima dată în mod nepărtinitor un portret simpatetic si vibrant al celei ce a fost ducesa de Windsor, alias Wallis Simpson, figura controversată si învăluită în mister, etichetată pe nedrept ani de-a rândul drept aventuriera malefică, oportunista perfidă, intriganta abilă şi blamată pentru abdicarea regelui englez Edward al VIII-lea.

Mai mult decât o simplă biografie a femeii care a inspirat cea mai faimoasă poveste de dragoste din secolul al XX-lea, intrată în istorie prin consecinţele dramatice pentru monarhia britanică, această lucrare explorează atent, dintr-o perspectivă imparţială, mistificările si realităţile care învăluie existenţa acestui personaj al cărui destin s-a înscris pe drumul sinuos şi tragic al istoriei.

După decenii de zvonuri, insinuări şi acuzaţii abjecte la adresa lui Wallis Simpson, *Ducesa de Windsor* este prima relatare onestă, pertinentă şi obiectivă a vieţii extraordinare a acestei femei, una

dintre cele mai hulite şi mai defăimate din veacul al XX-lea, care trece prin sită faptele si desparte adevărul de minciună, dezvăluind dincolo de legendele brodate pe fondul plăsmuirilor fanteziste imaginea ei reală, demistificată.

VLADIMIR FEDOROVSKI

De la Rasputin la Puţin 400 pag.

Traducerea: NATALIA CERNĂUŢEANU

De la Rasputin la Puţin pune în lumină cu precădere psihologia personajelor din umbră care au marcat cursul istoriei Rusiei. Autorul, Vladimir Fedorovski, fost diplomat în timpul perioadei numite *„perestroika",* îşi conduce cititorii într-o călătorie în spaţiul care desparte palatele din Sankt-Petersburg de cele din Kremlinul de astăzi, oferindu-le ocazia să mediteze la metodele de manipulare a căror influenţă se mai face încă simţită.

Aşteptam comenzile dumneavoastră ferme
la tel :/fax; 2108897 -
E-mail: editvivaldi@xnet.ro

CĂRŢI DISPONIBILE la editura VIVALDI

Autori	Titlu	Preţ
JUDITH GOULD	• Timpul să spui adio • Rapsodia • Clipe de viaţă	120 000 lei 200 000 lei 150 000 lei
GREG KING	• Ucigaşul lui Rasputin • Regele nebun	35 000 lei 200 000 lei
JEFFREY ARCHER	• A 11-a poruncă	44 000 lei
KNUT FALDBAKKEN	• Jurnalul lui Adam • Vara insectelor	50 000 lei 30 000 lei
NADINE GORDIMER	• Nimeni alături de mine	63 000 lei
BRIAN MOORE	• Conspiraţia tăcerii	39 000 lei
R. TOPOR, F. DIACONU şi G. MARGHESCU	• Dicţionar de cultură - Termeni şi personalităţi -	120 000 lei
NOAH GORDON	• Casa de pe colină • Doctorul • Rabinul	48 000 lei 250 000 lei 250 000 lei
H. HEINE	• Situaţii franceze	35 000 lei
ALAIN DECAUX	• Abdicarea	49 000 lei
SHEILA Mc NAMARA si DR. SONG XUAN KE	• Medicina tradiţională chineză	140 000 lei
E. M. REMARQUE	• Pământul făgăduinţei • Cuibul visurilor • Gam	220 000 lei 120 000 lei 150 000 lei

CĂRŢI DISPONIBILE la editura VIVALDI

Autori	Titlu	Preţ
BRIGITTE HAMANN	• Viena lui Hitler	150 000 lei
ROSAMUNDE PILCHER	Zodia gemenilor Ziua furtunii Altă perspectivă Dormitorul albastru Tigrul adormit Flori în ploaie Casa pustie Solstiţiul de iarnă	100 000 lei 100 000 lei 90 000 lei 120 000 lei 110 000 lei 150 000 lei 130 000 lei 300 000 lei
RICHARD LABEVIERE	Dolarii teroarei	120 000 lei
DUMITRU HÎNCU	Intrigă fără iubire	90 000 lei
MARTHA BIBESCU	Jurnal berlinez '38	90 000 lei
ANDREI MAYLUNAS SERGHEI MIRONENKO	Pasiune de o viaţă Voi. I + II	400 000 lei
PHILIPPE ALEXANDRE BEATRIX DE L'AULNOIT	Regina Victoria	250 000 lei
HEINRICH HARRER	Şapte ani în Tibet	230 000 lei
CATHERINE COOKSON	Ani pustii	120 000 lei
JOHN GLATT	Casa regală de Monaco	250 000 lei
CATHERINE CLEMENT	Martin şi Hannah	220 000 lei
NICHOLAS EVANS	Cercul lupilor	270 000 lei
PATRICIA SCANLAN	Petrecerea Francescăi	300 000 lei
CARMEN SYLVA	Colţul penaţilor mei	130 000 lei